

Değerli Kubbealtı Dostları,

Bu sene vakfımızın ve mecmuamızın kurucularından Sâmîha Ayverdi'nin doğumunun 100. yılı münasebetiyle muhtelif faaliyetler düzenleniyor. *Türk Edebiyatı* özel sayı yaparken, *Ortadoğu Kitap* ekinin 12 Eylül 2005 târihli nüshasının kapağı da yazarımıza ayrıldı. "Hakka Adanmış Bir Ömür: Sâmîha Ayverdi" başlıklı yazı geniş yankı uyandırdı. *Tarih ve Düşünce*, *Keşkül* ile diğer dergilerde de Ayverdi hakkında yazılar yer aldı. Bazı sanat edebiyat dergileri ise Kasım ayında yayınlayacakları sayılar için özel bölüm hazırlıyorlar.

Kültür ve Turizm Bakanlığının yayıma hazırlattığı *Sâmîha Ayverdi Hâtıra Kitabı* kültür ve sanat câmiasında çok beğenildi. Eser, gerek muhtevası gerekse teknik görünümü ile göz doldurdu. Yazarlarımız Aysel Yüksel ve Zeynep Uluant'ın neşre hazırladıkları eserin tanıtım gecesi 30 Eylül 2005 akşamı Taksim'deki A.K.M'de yapıldı. Büyük bir kalabalığın iştirak ettiği gecede Ahmet Özhan'ın solist olduğu Kültür ve Turizm Bakanlığı İstanbul Târihi Türk Müziği Topluluğu bir konser verdi.

Sâmîha Ayverdi'nin *Batmayan Gün* isimli romanı tanınmış yönetmenlerden Yücel Çakmaklı tarafından dizi film olarak çekilecek. Hazırlıklarına başlanan projede senaryo çalışması tamamlandı. Projenin Kasım 2005 sonuna yetiştirilmesi hedefleniyor.

Vakfımızın Çemberlitaş'taki binâsında Sâmîha Ayverdi'nin doğum günü olan 26 Kasım 2005 Cumartesi, saat 15.00'te "Kimlik Meselemiz" konulu bir açık oturum düzenleniyor. Toplantıda Prof. Dr. Birol Emil, "Tanzimat'tan Günümüze Kimlik Meselemiz" konusunu ele alacak. Prof. Dr. Kâzım Yetiş ise "Sâmîha Ayverdi'de Kimlik Meselemiz" hakkında konuşacak.

Sâmîha Ayverdi ile alakalı toplantılar İstanbul dışındaki şehirlerimizde de tertip ediliyor. Ankara'da Altay Eğitim Kültür ve Sanat Vakfı tarafından düzenlenen "Sâmîha Ayverdi'de Târih" konulu toplantı 01 Ekim 2005 Cumartesi saat 16.30'da başlayacak. Türkiye Odalar Birliği Konferans Salonu'ndaki sempozyumda Yılmaz Öztuna "Târih Şuuru"nu, İsmet Binark Sâmîha Ayverdi'nin "Türkiye'nin Ermeni Meselesi" kitabının tanıtımını, Doç. Dr. Ömer Turan ise, "Misyonerlik Meselesi Hakkında" bir konuşma yapacak.

Toplantıdan sonra Tekin Uğurel ve Şener Erdal Sâmîha Ayverdi'nin bestelenmiş eserlerinden örnekler sunacaklar.

İzmir'deki Türk Kültür ve Sanat Derneği de Sâmîha Ayverdi'yi doğumunun 100. yıldönümü münâsebetiyle yâd ediyor. Ege Üniversitesi Atatürk Kültür Merkezi'ndeki açık oturum 12 Kasım 2005 Cumartesi günü saat 14.00'te. Prof. Dr. Mustafa Fayda'nın idâre edeceği toplantının konuşmacıları Prof. Dr. Kenan Gürsoy, Selim İleri ve Zeynep Uluant.

Türk Kadınları Kültür Derneği Kütahya Şubesi de 19 Kasım 2005 Cumartesi günü saat 14.00'te Belediye Kültür Salonu'nda bir sempozyum düzenliyor.

Asırlar boyu târihî seyri içinde Misalli Büyük Türkçe lugat matbaaya verildi. Kasım ayında tanıtım toplantısı yapılacak

Sâmîha Ayverdi'nin "Türkiye'nin Ermeni Meselesi", "Misyonerlik Karşısında Türkiye" ve "Bağbozumu" isimli eserlerinin yeni baskıları ile Prof. Dr. Ahmed Yüksel Özemre'nin *Üsküdar Ah Üsküdar* adlı eseri de genişletilmiş olarak yeniden neşriyatımız arasında çıktı.

Kubbealtı Neşriyatı, bu sene iki fuara iştirak ediyor. İstanbul'da; Ramazan ayında 14-29 Ekim 2005 târihleri arasında Sultanahmet Câmii avlusunda tertip edilen Türkiye 24. Kitap Kültür Fuarı ile 17-27 Kasım 2005 tarihleri arasında düzenlenen 6. Kitap Dünyâsı Fuarı'na katılıyor.

Mecmuamızın yıllık abone bedeli bu yıl da 30 YTL.'dir. Aboneliklerinizi yenileyerek ve dostlarınızı abone ederek bizlere destek olmanızı dileriz. Yeni sayımızda buluşmak ümidiyle...

KUBBEALTI

Asırlar Boyunca Neler ve Neler

Sâmiha AYVERDİ

Aşığı yukarı herkesin hayat kütüğünde muayyen ve kuvvetli izleri olan vak'alar kayıtlıdır ki, mâziye başımızı çevirir çevirmez, hemen bunlar gözümüze çarpar: Doğumlar, ölümler, düğünler, dernekler, terfiler aziller ve hayâtın günlük ölçülerinden aşmış unutulmaz nev'inden geçmiş vak'alar....

İşte biz, bütün bu hâfıza tarlasında iz bırakmış târihi hâdiseleri bir tarafa koyalım. Meselâ küçük yaşta olan bir çocuk, başını geriye çevirdiği zaman karşısına ilk çıkan acılı ve acıklı sivri tümsekler Yunan, Trablusgarp, Balkan ve 1914 Birinci Cihan Harbi'dir.

Ama bunlardan da evvel, Kafkas Türklüğünün, Moskof vahşeti karşısında geçirdiği şecâat ve kahramanlıkları "Bizi de unutma!" dercesine yüzüne bakar. Kafese kapatılan aslan, nasıl homurdanır ve isyan dolu hareketlerle kafesini kırmak isterse, onu uyuşturarak buraya getirmiş olanlar, bu direnişe kulak asmaz ve bildiklerini işlemeğe devam ederler.

Ne ki, bir bütün olarak sanki zincir misâli biribiri ardınca devam eden cenkleri bir tarafa bırakarak, göz ucu ile şu garip Adalarımıza bakalım: İşte Adalar.... Yaramazlığından, haşarılığında annesinin eteğini bırakıp seke seke, oynaya oynaya koşan çocuklar gibi kıyılarımıza karşıdan göz kırpan Rodos'lar, Sakız'lar, Limni'ler, Midilli'ler...

İşte anavatanın eteğine sarılırcasına ona sırt veren bu dizi dizi, sıra sıra Oniki Ada misali Trablus da arkasından zorla yetimhâneye sevkedilen çocuklar hüznüyle bizden koparılmış bulunuyor.

*

Trablus sürgünlüğünden geri dönmüş bir garip adamın söylediklerini şimdi buraya nakledelim: Köhne, çürük ve yolsuz vapurların safra döker gibi sâhillerine sürgün kabileleri çıkardığı Trablus'u onun nazarı

ile biz de gözden geçirelim... Penceresiz evleri, kubbeleri, minâreleri, hurmalıkları, ihtiyar ve hasta bir aslan gibi, artık etrâfına korku ve dehşet salmaktan kalmış kal'ası topları murâbıtları ile Trablus...

Hey gidi on altıncı asır!... Barbaros'un gölgesi, Turgut Reis'in Türbesi, Dorya'lar, Hayreddin'ler, kalyonlar, korsanlar, leventler, nâ'reler diyârı Trablus...

Dar, dolambaçlı sokaklar, içlerinde Anter¹ okunup, evlâd-ı hilâl ef-sâneleri dinlenen kahveler, Borneo'ya, Sudan'a kervanlar uğurlayan Trablus..

Gece dağ taş uyurken Fizanlı Cebbatlar'ın kuyu çıkırıklarına karışan memleket havalarını sıla hasretiyle göl göl olmuş yüreklerinin şek-vâlî seslerini dinleye dinleye ürperen Trablus..

Turunç ve limon çiçeklerinin kokusu havada asılı duran saf, rahâvetli ve gönül çekici Trablus...

Trablus, 1911 de Türk-İtalyan savaşında elimizden çıktığından beri artık başı imparatorluğun çatısı altında değildir. Öyle ki son zamanlarda bir protez uzuv gibi memlekete faydadan çok sıkıntı veren coğrafya parçalarından biridir. Ve gene ayrı dil, ayrı harsa sâhip öteki milletler gibi aradaki bağı koparmak gayretlerinde bol bol dış mihrakların teşvik ve yardımını görmüştür.

İşte Osmanlı idâresinin son yıllarında Râsim Paşa gibi akli başında yarı sürgün bir idâreciden sonra gelen vâli, pusuda bekleyen silâhlı İtalyan kuvvetlerinin eline verdiği fırsatı düşünmeksizin vezâret pâyesi koparmak hırsı ile halkı birbirine düşürmüştür. Çâşıt teşkîlatı kurmuş ve sürgünlere zebânî kesilmiştir. Aynı adam daha büyük mikyasta kargaşalığa hatta, isyanlara yol açan Trablus'un târihe mâlolmuş Kuloğlu kabîlelerini, bu birkaç yüz kişiyi Osmanlı ordusuna muazzam bir milis teşkîlatı kazandırmış gibi göstererek, Sarayı da Seraskeri de aldatmış, o

¹ Câhiliye devrinden kalma bir Arap halk hikâyesi.

kadar ki Alman Askerî Salnâmesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun umûmî kuvvetlerinin listesine Trablus'a mahsus kırk süvâri alayı kaydetmiştir.

Bütün bu kötü idâre, İtalyan ordularının adımlarını daha yaklaştı-
rırken hırslarını daha bilemiş, mukadder âkibeti daha kolaylaştırmıştır.
Ama ne zarar? Bir bey, paşa olmuş, vâli nezâret fermanı ile bir dösekte
hembezm eylemiştir.

İki arada kalan çocuklar tertîbi, ya fazla ihmâl ya da fazla şımartıl-
mak sûretiyle çığırından çıkartılmış, öğreneceğini öğrenememiş, öğ-
renmemesi îcap eden ile yüz göz olup terâzisiz bir idâreye kurban git-
miş memleket arasında Trablus...

Gerek coğrafi vaziyeti, gerek iyi idâre edilmemek yüzünden Sara-
y'ın tehdit çığıklarını duymazlıktan gelen tek köşe Trablus...

Kal'alarında, zindanlarında bulunan alay alay sürgünlerine rağmen
hamâset sâhibi vatan evlâtlarının baş başa verip halleşebildikleri, mem-
leket meselelerini konuşup hâriçteki fikir cereyanlarını oldukça rahat
tâkip ettikleri bir merkezdi ki buraya ayak basar basmaz derhâl hava-
daki müsaadekârlığı hissetmek mümkün olur. Gerek Avrupa'daki siyâsî
mültecilerle muhâbere, gerek Avrupa matbuâtının fikir cereyanlarının
takibi daha kolaydı.

Nihâyet Trablus sürgününün sözleri bitti ama memleket dertleri
bitmedi.

*

Ya sen, ya sen ey Rumeli ağacı! Bir sallayısta Selânik'i, Manastır'ı,
Üsküp'ü döküp deviren Koca Rumeli, koca gövde!..

Parti zihniyetinin, vatan dâvâsından üstün tutulduğu, İttihatçı-İti-
lâfçı kavgasının ateş hattına kadar sızıp söz geçirdiği o fırka boğuşlarını
o komitacı ihtirasını yüz kızarmadan hatırlamak kabil mi?

Hatta ve hatta bakışlarımızı geriye doğru çevirecek olursak, asırla-
rın ardından melûl melûl yüzümüze bakan birleşik haçlı düşmanlıkları
karşısında tek başına kalmış bir Osmanlı Devleti ve şahsî itibar, mevki

ve mesnedleri uğruna işlenmiş idârî, askerî, ahlâkî, içtimâî târihimizin sahifelerindeki dağ dağ hatâları görmek mümkündür.

*

İkinci Sultan Abdülhamid'in idâresine karşı girişilen hürriyet mücâdelesinde bile, vatan evlâtlarının müşterek idealini tuzla buz edip parçalayan programsız, ilmî ve idârî bilgiden mahrum, şaşkın olduğu kadar insafsızca ve cahilane tutumumuzla bir ideoloji spekülasyonuna düşmüş olan biz değil miyiz?

Öyle ki, memleket dışında kendilerini "kahraman-ı hürriyet" zannederek kendi kendilerini vazîfelendirmiş Jöntürk'ler, mason localarının elinde kuklaya dönüp, zamansız ve hazırlıksız gayretlerine alkış tutan aydın kütlenin gafleti, bu ilmî, siyâsî ve idârî kifâyeti olmayanlara arka çıkmak hatâsı gene bizim günâhımız değil midir?

*

Ortada Mizancı Murad Bey denen, civanmert ve gözü sâdece vatan hizmette olan tertemiz bir adam vardı. Amma onun iyi niyetine rakip kesilen fikir arkadaşlarının siyâsî iştihâları ile öğütölüp un ufak edildi. Böylece de onun mücâdele ve mücâhedeleri hakîkî aksiyonların taslağı olmakta kaldı.

Hemen her Avrupa merkezinde bir neşir vâsıtası, bürokratik kolaylıkları, mâlî imkânları oldu. Fakat müşterek bir siyâsî terbiye, ilmî olgunluk görgü ve tecrübe ile desteklenmiş sağlam, haysiyetli bir fikir temeli, böylece de ne yapacağını ve ne yapması gerektiğini bilen programlı bir çalışma zemîni olamadı.

İttihatçı olarak İkinci Sultan Abdülhamid idâresine baş kaldıranlar memleket dertlerini ferâgatli bir ilmî teşhis ve tedâvî imkânından mahrum bulunmuş olmalarından dolayı sâdece onarmakta değil, yıkmakta başarı gösterdiler.

Onun için de işler dâimâ yarım, dâimâ tezgâhta kaldı. Hele sırf külâh kapma noktasından harekete geçmiş şantajcılar gürûhu, ağızdan dolma bayat fikirlerle düşe kalka sürüklenen bu hürriyet mücâdelele-

rine Sultan Hamid idâresine rahmet okutacak yüz kızartıcı gedikler açtı. Anlaşmazlıklar ayyuka çıktı.

*

Böylece de İttihatçılarla Saray arasında aracılık yapmak isteyen ve uzlaştırmak vazîfesi ile Saray'dan Avrupa'ya giden haberleri, vaidleri getirip götürerek bendegâna bunlar büyük fırsatlar çıkardı ve çevirme hareketinde büyük kolaylıklar sağladı. Böylece de Jöntürk kollarının kararsızlıkları ve menfaat düşkünlükleri, geçimsizlikleri hayli zaman Saray lehine imkânlar sağlamış oldu.

Şâyet bu arada pâdişâh: "Efendiler, benden ne istiyorsunuz?" diye sorabilmiş olsaydı, onlar uğruna bin meşakkat çektikleri dâvâlarını formüle edecek bir cevap bulabilecekler miydi?

Saray'ın aracıları günün birinde Trablusgarp sürgünlerini serbest bırakmak vâdi ile Mizancı Murad Bey'in İstanbul'a gelmesini temin etti. Ama bu bir zafer idiyse de Dâmad Mahmud Paşa'lar, Sabâhaddin Bey'lerle bir yandan takviye alan, kongreler açan Jöntürklük, evvelâ komitacı, sonra politikacı, daha sonra da devlet adamı olan alaylı ve masonik bir kalabalıkla târihin şeref ve îman yolunu dikenlerle mecruh eyledi.

Mizancı Murad Bey, Saray'ın dâvetine uymuş ve Mahmud Celâleddin Paşa'nın peşine düşerek İstanbul'a gelmekle merkezdeki İttihat ve Terakkî teşkilâtının dağıtılması netîcelenmiş olmasına rağmen, ileriki zamanların Dâhiliye Nâzırı olacak Talât Bey Selânik'e gelerek cemiyeti derleyip toplama yoluna gitmişti.

*

Taht devrilmiş, rejim değişmişti. Ama yine siyâsî basîretsizliğimiz, gene Bizanten bürokrasi devlet sofrasında ne ferâgat ne de îman katığı bırakmıştı.

Ne tuhaftır, bir kere o sofrada rütbe, mevki, şöhret ve şeref kaşıklaşmaya alışanların eli, bir türlü yavana, şatafatsızlığa, mevkisizliğe, dünyâsızlığa uzanamıyor, ucunda rütbe ve gösteriş olmayan sâde suya bir mücâhedeyi kabul edemiyordu.

Zâten siyâset dünyâsının bilançosunu yapan târihin tarafsız dili de, ferâgat ve îman aşkı ile canı oynayan bir avuç insanı dünyâlık, post ve külâh kapmak yolunda yeri göğü birbirine katan ihtiras fırtınaları ile oradan oraya fırlatılır olarak göstermekte değil midir?

*

İşte hürriyet mücâhitlerinin: Bir kere pâdişâhın tahtını devirelim de..." diye kurtuluşu yalnız bu işin başarılmasına bağlayan zihniyetle tıpkı sarhoşlar gibi, nâra ata ata hayâlî ufuklara kanat çırpıyor oldular. Öyle ki ancak hayâllerden hız almış bir uçuşun mestliği içinde ferdâ diye bir şey yoktu. Onun için de siyâsî, idârî, iktisâdî meselelerimizi, yarını kurtarmak endîşesi ile kimse kimseye: "Çöz!" diyecek hasbî bir cesâret ve dirâyet gösteremedi. Gösteremezdi. Zîra, hakîkî bir devletçi zihniyeti ile memleket menfaatine önem verip kendi menfaatlerini arka plâna almak ancak büyük insanlara has kemal alâmeti idi.

Zâten son asırlar, bize, kütlelerin menfaati adına el ele tutuşmuş kimseler vermekte ne kadar cimrileşmişti. Zaman zaman tek tük kurta- rıcı seslerini yükseltip başlarını kaldıracak kimseler çıksa da sarsılan ahlâk, piçleşen irfan ve târihî örf ve âdetlerimizi el birliği ile bir işâret ateşi gibi karanlıkları yırtmak isteyen bu rehberi eziyor, tepeliyor, sö- mürüyordu. İşte İbrahim Müteferrika vak'asına, işte Alemdar fâciasına siyâsî hatâlar demek mümkün mü? Zîra, asırlar boyunca ne zarar gör- dükse siyâset hatâlarımızdan ziyâde içtimâî bozukluklar yüzünden gör- düğümüzü söylemek yanlış mı olur?

Yûnus Emre'yi Anma

Erdoğan ÖZTÜRK

Yunus Emre ile ilk tanışmamız 6 Mayıs 1949 yılı Cuma günü olmuştur. O gün; Eskişehir'in Mihalıçcık ilçesine 22 km. mesâfede bulunan, eski adıyla Sarıköy, yeni adıyla Yunus Emre tren istasyonu yakınındaki mezarının, yeni yapılan çeşmeli anıt mezara nakil töreninin yapıldığı gün idi. İlkokul 4. sınıf öğrencisiydim, diğer dört arkadaşım ile birlikte törende Yunus şiiirleri okumakla görevlendirilmiştik. Çocuk yaşta muhteşem bir törenin şâhidi olmuştum.

Aradan yıllar geçti. Yıl 1957; lise son sınıfta bir dersten beklemeliyim. Bir gün gazetenin birinde bir haber okudum; James Dean'i Sevenler Derneği Türkiye'de de kurulmuş. Beynimden vurulmuşa döndüm. "Bizim nice yüce değerlerimiz var iken, ne diye bir Amerikalı için dernek kuruyoruz?" Çocukluğumda yaşadığım sevgi dolu Yunus Emre tablosu gözümün önüne geldi. Günlerce uyuyamadım. Yunus için bir dernek kurma fikri günden güne kaçınılmaz bir vazife hâline geldi.

Hz. Mevlânâ'yı Anma Haftası vesilesiyle 1957 Aralık ayında dostlarla Konya'ya gittim. Orada bir otel lobisinde mânevi hayâtımın mîmârı muhterem Sâmiha Ayverdi Anne'yle tanışma şerefine nâil oldum. Daha önce, *20. Asrın Işığında Müslümanlık* ile, *Mesih Paşa İmamı, Yolcu Nereye Gidiyorsun?* ve *Yusuçuk* adlı eserlerini okumuştum. Görüşme sırasında kendilerine Yunus Emre'yle ilgili dernek kurma niyetimi de arz ettim. Bu niyetim için bana şöyle buyurdular: "Oğlum, bu memleketin kültürlü, düşünen ve öğrendiği doğruları Allah rızâsı için çekinmeden söyleyen, yaşayan ve hizmet eden insanlara ihtiyâcı var. 'Ben bir kişiyim, ne yapabilirim?' diye düşünmeden, dâima iyinin, doğrunun ve güzelin yanında ol. Allah rızâsı için yapılan hizmetler bir

gün mutlaka semeresini verir.” Bu sözler, o andan sonraki hayâtımın anayasası olmuştur.

Dernek kurmak için Eskişehir’de kimler yardımcı olabilir diye sorup soruşturdum. Doğan Hilmi Ertürk isminde bir avukatın “Eskişehir Kütüphanelerine Yardım Derneği” adıyla bir dernek kurduğunu ve hâlen başkanlığını yaptığını, çok dürüst bir insan olduğunu söylediler. Bir gün yazıhânesine gittim, tanıştık ve “Yunus Emre’yi Anma Derneği” adıyla bir dernek kurma niyetimi açıkladım, yardımcı olup olamayacağını sordum. Son derece kibar ve candan bir alâka ile memnuniyetini ifâde etti ve “Hemen kurabiliriz” dedi. Avukat Doğan Hilmi Ertürk’ün başkanlığında kurulan, benim de yer aldığım dernek yönetim kurulu faaliyete geçer geçmez, Ankara’da 1948’lerde kurulmuş olan ve çeşmeli anıt mezar dışında, birkaç faaliyetten sonra dağılan “Yunus Emre’yi Sevenler Derneği”nin eski başkanı Halim Bâki Kunter ile temâsa geçildi ve Türkiye çapında Yunus Emre’nin her yıl anılması ve gençliğe tanıtılması için birlikte faaliyete karar verildi. Geniş çaplı ilk anma töreni 25 Mayıs 1958’de gerçekleştirildi. İstanbul’dan kalkan trene özel vagon ilâve edildi. Ankara’dan özel mototren kaldırıldı. Törene 20.000’in üzerinde insan katıldı. Yine 1949 mezar nakil töreninde olduğu gibi, insan organizasyonu değil ama, kendiliğinden oluşan irfan organizasyonu ile binlerce insana etli pilav, yufka, ayran ikram edildi.

1958 töreni Yunus Emre için düşünme ve şuurlanma döneminin başlangıcı oldu. Bundan sonra Yunus için yüzlerce makâle, onlarca kitap ve divan arka arkaya neşredildi. Mezarı tartışıldı, çeşitli yönleri ve dil anlayışı gündeme geldi. Sonuçta UNESCO tarafından 1991 Milletlerarası Yunus Emre Sevgi Yılı ilân edilerek Yunus Emre’nin yalnız Türklüğün değil, bütün insanlığın Yunus’u olduğu tescil edildi.

Okuma Yazıları (Okumanın ferdî anlamı üzerine)

Muhterem YÜCEYILMAZ

Yazının yaygın biçimde kullanılışından bu zamana kadar yazılanların sayfa hesâbına dökümü yapmaya kalkışılrsa milyonlar değil milyarlarca sayfadan bahsetmek mümkündür. Belki de daha fazlasından. Bilim literatürünü bir kenara bırakacak olursak sâdece “edebiyat” üst başlığı altında yazılmış eserlerin listeleri dahi kitaplıkları dolduracak haldedir. İnsânî ve hayâta âit bütün hallerimizi ciltler dolusu kitaplarla anlatan yazılı metinlerin sâdece ve sâdece yirmi dokuz harfe dayalı bir sistemin ürünü olduğu ne kadar şaşırtıcıdır! Sonsuz sayıda eser ve elde yalnızca bir alfabe, hepsi bu!

Kelimedен yola çıkarak bir takım yan yana dizilişlerin sonucu olan edebiyat hayat bulduğu lisandan aldığı yine ona iâde eden ve bunu yaparken de lisanı daha değerli kılan bir anlatım becerisidir ve bu yönüyle insana özgü bir ayrıcalıktır. Lisanları diğerleri arasında seçkin kılan da yine o dilde meydana getirilmiş baş eserlerdir. Yüzlerce sayfalık bir edebiyat eserini bâzen bir tek cümlesi unutulmaz kılmağa yeter. *Notre Dame'ın Kamburu*'nda Quasimodo'nun sevinç çığlığı basit bir sayıklamadır: “Bana su verdi; o bana su verdi.” Dünya edebiyâtına unutulmaz bir söylemi getiren “olmak ya da olmamak” Quasimodo'nun cümlesinden de kısadır ve içinden filizlendiği lisana hizmeti bu anlamda Shakespeare'in diğer eserleri toplamına denk görünmektedir.

Eserlerin ortaya çıkış sebepleri her ne olursa olsun temelde insanın duygu ve düşüncelerini başkalarıyla paylaşma ihtiyacının sonucudur. Bir yanda kafasındakileri kendi dışındaki hayâta aktarmaya çalışan yazar, diğer yanda muhatabı olan okuyucu metin çerçevesinde birbirlerine düğümlenmiş olurlar. Okur, metin karşısında kendini birey olarak konumlandırmaktadır. Çünkü elindeki metni ya onaylayıp ona katılacak veya aykırı durarak ferdî tutumunu sürdürecektir. Burada ferdin

duyguları, düşünce eğilimi, yetiştirme tarzı, dünya görüşü gibi bir çok tesisin bileşkesi altında okurun vicdanı sürekli dikkat durumundadır. Yazar ne anlatıyor, nasıl anlatıyor, anlatılanlar bizi ne ölçüde ilgilendiriyor, doğru mu değil mi, gerçekliği ne kadardır gibi bir sürü nokta okur tarafından ânında izlenmekte, değerlendirilmektedir. Edebiyat eseri, bireyin insanlık âlemine karşı duruşunu, tavrını belirler aynı zamanda. Bir tarafta yazarın anlattığı, diğer tarafta okurun kafasında önceden belirlenmiş, şekillenmiş görüşler, kalıplaşmış ön kabuller birbiriyle sürekli etkileşim hâlinde okuma boyunca. Şâyet eserin tezi veya okur üzerindeki etkisi onu eskisinden daha değerli bir noktaya, daha hassas bir vicdan noktasına taşıyabilirse yazar başarmış demektir. Okuma eyleminde okuru bir yerden alarak bir başka yere yükseltmesi okurun yazarı anlamak cehdindeki kabiliyetini göz ardı etmemize sebep olmalıdır.

Eser, işlenilmiş bir elmas şıklığıyla ortada duruyordur. Fakat onu okur en fazla neresine yakıştıracak, neresinde en değerli hâlini bulacak, budur önemli olan. İşlenmiş mücevheri kalbinin baş köşesine de yerleştirebilir, lüzumsuz görüp cebine de atabilir! Okur, eserin içinde kendine âit bir köşe bulduğunda oraya yerleşir. Buna, kitaba dalıp gitmek diyebiliriz. Yazarın kafasındakileri bulduğuna sevinen okur, kendine lâzım olanı bulmuştur. Çölde içecek suya rastlayanların neşesidir bu. Fertlerin anladığı dil, sözden, cümlelerden örülü köprüler üzerinden yakalarlar birbirlerini. Okumak ferdin tekil iç dünyasını çoğaltan eylemlerden biridir. Başını bir kitaba eğerek sayfalar arasında yolculuğa çıkan birinin işte. Okurken önümüze neler çıkacak? Bize yeni olan nelerle karşılaşacağız? Elimizde kitap suretinde, kelimelere dökülmüş bir yabancı beyin açık durmakta. Biz, beynin kıvrımları boyunca hangi sürprizlerle karşılaşacağız? Öyle ya, yazar başka birisidir. Bizim kendi kabullerimiz, kendi zevklerimiz dururken bir başka düşüncenin, farklı bir aklın peşine düşmektir okumak. Sonunda bizi nereye götürür, ne-

rede bırakır bilmiyoruz. Okumanın heyecânı gerçekten bize bunları sağlar. Sayfalar birbirini kovaladıkça...

Asıl okuma zevki ondan sonradır.

Yazının Büyüsü

Mâcera romanlarına düşkün olanlar için artık televizyon teknolojiyle izlenebilecek birbirinden renkli, heyecan dolu binlerce film elbette ki var. Ekran karşısına geçip rahat bir koltuğa kurularak film seyretmek isteyenleri hiçbir zaman küçümseyecek değiliz. Hele hele milyonlarca dolarlık masraflarla gerçekleştirilen yapımlar birbirleriyle yarışarcasına kendilerini her gün yenilerken... Seçkin artistlerin başarılı oyunculukları, aldıkları riskler, katlandıkları onca zorluklar, ileri teknoloji, hepsi birden insanı ekran karşısına mıhlayıp sadece iki göz mesâbesine indirgemiyor mu? En pasif hâlimizle kalakalıyoruz. Oysa aynı mâceranın kitabını okuyacak olsak hareketsiz bir seyrediş yerine tamâmen kafamızda canlanan, hayal gücümüzü harekete geçiren, bizi sözcüklerin peşi sıra o hikâyenin içine çeken görünmez gücün bir parçası oluruz. Üstelik hayal gücü denen meleke, bize verilenle yetinmemizi de istemez, daha başka eklemeler, süslemeler yaparak mâcerayı çok daha canlı bir hâle sokar. Meselâ oralarda hava aşırı sıcaktı. Kahramanımız zorlu bir yolu kat etmek durumundadır. Aç, susuz, kan-ter içinde kalmıştır. O sırada biz okurlar da aynı tasvirin parçası olmaktan kurtulamayız. Sıcakladığımızı hisseder, bunalırız. Okumak, aynı mâcerayı elde meşrubat bardağıyla seyretmekten çok farklıdır. Anlatılan olayı kelimeler üzerinden yaşamak, bizde o kelimelerin sâhip olduğu daha alt ve yakın kavramlarla birlikte daha da zenginleştirir. Çünkü hayal gücü denen haslet kavramlarla uyanır ve genişleyerek çalışır. Seyirci kendine gösterilenle yetinmek zorunda kaldığını, okumadıkça nereden bilsin?

Yazının bir başka büyüü daha vardır. Kitapla okur arasında yepyeni bir kapalı devre iletişimidir okumak ve böyle bakıldığında sâdece

okuru ilgilendiren, bir nevi mahrem bir alan oluşmuş olur. Aynı kitabı okumuş olanların, eserin farklı kısımlarına yoğunlaşacakları tabiidir. Kimisi mâceranın coğrafi verilerinden haz alır, kimisi avcılıkla ilgili bölümlerinden. Kelimelerin en mâsum halleriyle yer aldıkları bir yemek kitabı dahi, beyler ve hanımlar açısından ayrı birer hayal hanesidir. Ferdi olarak anadilimiz hakkında kendimizi ne kadar yetiştirebilmişsek kelimeler bize o kadar fazlasını sunarlar. Yazarın kullandığı bir sözcüğü biz kendi dağarcığımız içinden algılamak, bir değil birkaç kavramı da birden oynatırız yerinden. Ve bu sebeple acaba ne demek istiyor yazar diyerek parçayı bir daha okuduğumuz çok olmuştur. Bâzen muğlâk bırakılmış bir kavram okurun algısına bilhassa terkedilmiştir. O zaman lisan okura genişleyen bir dünya bahşeder. Anlamak kavrayışa dönüşür ve okur kendince bir başka tada ulaşır. Önünde açılan dehlizlerde kendince yol bulur.

Lise yıllarımda Mihail Şolohov'un *Durgun Akardı Don* adlı dört ciltlik eserini okumaya başladığımda üç kişi arasında geçen aşk öyküsünde Gregor'un karısı Natalya'nın çektiği acılar yüzünden orakla intihar girişimi bana pek dokunmuştu. Gece karanlığındaki çaresizliğine ağlamıştım. Aradan yıllar geçti ve bir daha okumaya yeltendiğimde iki çocuk annesiydim. Bu defaki okumada hikâye bana hayli farklı göründü. Yine üzülüm ama bu sefer Gregorun sevgisili Aksinya'nın acımasız mücâdelesine. Hayat ne kadar da gaddardı. Ama eser gerçekten ciltlere sığacak gibi değil. Çocuklarım evlenme çağına geldiklerinde yeniden aynı eseri okuma isteği duydum. Ne var ki bu sefer Gregor'un trajedisini fark ettim. Sonunda Gregor'u ben de sevmiştim. Kelimeler bana giderek daha fazlasını vermişler, zaman içinde eser daha derinlikli hâle gelmişti gözümde. Eser aynı eserdi, değişense okur. İlk okuyuşumla sonuncusu arasında geçen zamanda değişen, kelimelerin gücüydü. Onlar hep vardı orada. Fakat tek tek toplamak yılların işi. Okumak gerçekten ciddi bir uğraş. İki noktada özellikle: Başka bir zihin yapısını anlamaya kalkışmak hayli çaba gerektiren bir iş. Bir de ta-

biî, yüzüne bir ayna tutmak gibidir okumalar, cesâret ister. Çoğumuzun okumaya karşı soğuk duruşunu bu iki zor çaba yeterince açıklamaktadır. Bir başkası için neden kafa yorayım düşüncesi bencilliğin oldukça girift bir biçimidir. Öyle bir bencillik ki, kendinizi diğer insanlardan, onların ne düşündüklerinden, nasıl hissettiklerinden sizi ayrı düşürür ve okumaların getireceği aydınlığı siz kendinizden esirgemiş olursunuz. Mesele bütün insanların meselesidir. Sevinçler, üzüntüler, acılar, umutlar... Kısacası insanî olan ne varsa kitaplarda yazarların gönül imbiğinden geçmiştir ve okudukları anda yeniden hayat bulur dile gelirler. Okurun başından gerçek hayatta hiç geçmeyebilecek meselâ bir cinâyet, onu okuduğu anda az çok yaşanmışlık duygusu verir. Bu bir çeşit tecrübedir. En hafif açıklamasıyla, yazarın kitabındaki laboratuvar ortamında okur bir cinâyetle tanışmış olur. Raskolnikov'un, Makbet'in, Otello'nun ve daha nicelerinin suçlarını kendi vicdânımızda yargılamak olayların nasıl değişebileceğini ve aslında hayâtın niceliğini kavrar, sessizce olgunlaşırız. Okur konumundaki insanı bir halden alıp başka bir hâle sokmaya muktedir olan kitapların hamuruysa ne kadar yumuşaktır! Ve artık kitaplara bakarken “alt tarafı bir tomar kâğıt” diyebilir miyiz acaba?

Sabır Sarmaşıkları

Bekir Sıtkı ERDOĞAN

SANAT-ZEDELER

Biz türlü savaş, türlü cihattan geçtik;
Kaç kez yaşadık mevti, hayattan geçtik!
Tanrım bize çektirme yarın başka ceza
Mısrâ mısırâ bunca sırrattan geçtik...

Eski Türk Edebiyatında Gül*

Doç.Dr. Nezahat ÖZTEKİN**

“Gül bir âlem ki bu âleme sığmıyor. Hayal âlemi bile gülü hayal etmeye yetmiyor. Gül kimdir? Akıl ve can bahçesinden gelmiş haberci. Gül nedir? Asıl gü-lün, solmayan, dökülmeyen ululuğunu bildiren şey.”

Mevlânâ

*Bülbül olayım öteyim
Dost bahçesinde yatayım
Gül oluban açılalım
Ayruk dahi solmayayım*

*Gül Muhammed teridir
Bülbül onun yâridir
Ol gül ile ezeli
Cihana bile geldim*

Yunus Emre

İslâm kültürü, bu kültürün nâdîde sembolü Gül’ün kat kat yaprakları olarak “gül”den doğar. İslâm inancının yaşandığı coğrafyalarda neşvünemâ bulan medeniyetlerin her alanında “gül” önemle yer alır. Mimârîde, iç ve dış mekan tezyinâtında, taş ve ahşap oyma işçiliğinde, kumaş ve halı dokumacılığında, cam ve seramik üzerinde yapılan süslemede, kitap ve cilt süslemelerinde, mutfakta tatlı yapımında, parfüm ve kozmetik üretiminde, gül model veya hammadde olarak göz önündedir. Bir başka deyişle Türk İslam uygarlığında gül hem bir hareket noktası hem de varılması gereken bir hedeftir. Gülün edebiyattaki mâcerâsına baktığımızda, Bedevî Arapların kültüründe güle rastlanmaz. Cahiliye devri şiirlerini tetkik ettiğimizde kasîdelerin bedevî hayâtın ahlakî değerlerini çöl, deve ve at tasvirlerini, kadın ve şarabı konu al-

dıklarını görürüz. Ancak Endülüs Emevîleri döneminde, Araplar, Hicaz'dan çıkararak İran ve Irak'tan sonra Mısır, Kuzey Afrika kıyıları, Sicilya ve İspanya gibi Akdeniz ülkeleri ile karşılaştıklarında, çölden farklı renkli, kokulu, büyüleyici bir tabiatın etkisinde kalırlar ve Endüslü Arap şâirleri, şiirlerinde terennüm etmeye başlarlar. İbn-i Senâ el-Mülk (Ö. 1212), İbn-i Hatib (Ö.1374) zümrüt yeşili dağları, renkli baygın gülleri, ruh okşayıcı bülbüllerin nağmelerini tasvir eden şiirler yazarlar. XII. yüzyılda İran şâiri Attar (Ö.1193) doğunun ilk istiâreli gül ve bülbül hikâyesini şiirleştirir.

Gül'ün Türk Edebiyatı'ndaki mâcerası da pek farklı değildir. Göçebe Türklerde kır çiçeklerinin önemli olduğunu görürüz. Dağ ve yaylaları süsleyen renk renk yabânî kır çiçeklerine genel olarak "çeçek" ismini verirler. Kaşgarlı Mahmut'un *Divân-ı Lügati't- Türk*'üne aldığı dörtlük ve koşuğlarda bahar tasvirleri yapılırken "dümen çeçek dizildi", "tegme çeçek ügüldi" gibi mısralara rastlanır². Dede Korkut hikâyelerinde de yine bu kır çiçekleriyle süslü mısralar vardır. Yerleşik hayatta bahçe tanzimi başladıktan sonra gül hayâtın içine girer. XI. yüzyılda İslamiyet'ten sonraki ilk önemli Türkçe eser *Kutadgu Bilig* "her iki dünyâda da mutlu olma bilgisi"ni vermek üzere hazırlanmıştır. Bu eserde "Parlak Bahar Mevsimi ve Ulu Buğra Han'ın Övgüsünü Söyler" başlığı altında bahar çiçekleri şöyle anlatılır:

63. *Doğudan estirdi, bahar yelleri*
Dünyâya açıldı, cennet yolları
67. *Kurumuş ağaçlar yeşil donandı*
Kızıl, sarı, mavi ala boyandı
68. *Yeşil ipek giydi yağız yeryüzü*
Çin kumaşı serdi sanki bir sürü
70. *Binlerce çiçekler gülerek açtı*
*Etrafa kâfur, misk kokusu saçtı*²

² Beşir Ayvazoğlu: *Güller Kitabı*, Ötüken Neş., İstanbul 1991, s. 20.

² Fikri Silaharoğlu: *Kutadgu Bilig*, Kültür Bakanlığı, 1000 Temel Eser, 1996 Ankara, s. 17.

Edebiyatta “göl” bir metafor olarak geç görüldüğü halde; İslam kültüründe yüz gösterişi Hz. Muhammed ile birlikte. İranlı mutasavvıf Ruzbihan Baklî (Ö. 1209) mutlak aşkın ince tefsirlerini anlatırken “göl ve ateş”i metafor olarak şiirlerinde kullanır.³ *Şerh-i Şathiyat* adlı eserini Hallâc-ı Mansur’un felsefesinin inceliklerini anlatmaya adanmış Şirâzlı Ruzbihan-ı Baklî *Abhâre’l-Âşikîn* adlı eserinde “İyi bak hele, çünkü kalp Allah aşkının pazarıdır. Orada aşk dalı üzerinde Âdem’in gölü, (Allah’ın) O’nun gölünün tecellisi rengidir. Bülbül rûh bu gülle sarhoş oldu mu bir kez, ezeliyet çeşmesinde elest kuşunun şarkısını işitmez olur.”⁴ derken, gül ilâhî güzellik anlamını yüklenmiştir. Bu da Hz. Muhammed’den bir rivâyete dayanır: “Kırmızı gül, Allah’ın görkeminin tezahürüdür.” İşte bu rivâyetle gül ilâhî güzelliğin mazharı olur ve sembolleşir. Ruzbihan Baklî, Allah’ı “gül bulutları gibi” görür. İlâhî varlık hârika bir kırmızı gül gibi tecellî etmektedir. Bu yüzden ruh bülbülü sonsuza kadar bu güle aşıktır.⁵

Hz. Muhammed’den naklen gelen bu rivâyet müslüman kültürün merkezine yerleşir. Attar, Ruzbihan Baklî, Celâleddin Rûmî (Ö. 1272), Hâfız (Ö. 1390), Fuzûlî (Ö. 1556), Fazlî (Ö.1562) en güzel gül ve bülbül şiirlerini söylerler. Gül ilahi güzellik olunca O’nun yeryüzündeki halifesi kâinâtın efendisi Hz. Muhamed’dir. Onun altındaki düzlemde yeryüzü hükümdârı, sultan veya şah vardır. Hükümdâr, dünya bahçesinin tahtında oturan bir güldür. Fuzûlî, Kânûnî için yazdığı “gül” redifli kasıdeyi böyle bir istiarenin çevresinde oluşturur.

*Âşık olmuş hüsnüne ey serv-i hoş-reftâr gül
Çâk çâk itmiş seninçün sine-i efgâr gül*

*Gül ne nisbetdür sana senden ana yüz fark var
Sen büt-i perde- nişinsin şâhid-i bâzâr gül*

³ Anne Marie Schimmel: *Tasavvufun Boyutları*, Adam Yay. 1982, s. 256-258.

⁴ a.g.e. s. 258.

⁵ a.g.e. s. 258.

Lâmiî (Ö.1531)'nin Kânûnî için yazdığı gül redifli kasîdede ise gül Ahmed-i Muhtar'ın yansımasıdır:

*Çün çerâğı nûr-ı Ahmed'den yakar olsa ne tan
Gün gibi devr-i kamerde hüsrev-i envâr gül
Mahv iderse yiridür kandil-i arşun nûrını
Oldı çün aks-i cemâl-i Ahmed-i Muhtâr gül⁶*

Fuzûlî'nin beyitlerinde gördüğümüz gibi gülün sultandan sevgiliye geçişi; belirsiz, görünmeyen, sezilen, her ikisine de yorumlanan bir ifade içinde gizlidir. Lâmiî'de ise açıkça gülün Hz. Muhammed'in aksi olduğu belirtilerek kademe kademe Kânûnî'nin medhine geçilecektir. İnsanî boyutla dînî boyutun içine geçtiği gül metaforunda, gül dâima sevilendir; Allah, peygamber, hükümdar ve sevgili olarak. Sevgili olarak da sultandır. Aşk ülkesinin bir sultanıdır. Vücudu bir gül bahçesidir. Kendisi aşk gülüdür, gül yüzlü, gül yanaklı, gonca dudaklı, gül endamlı bir gül fidanıdır. Gül yapraklarıyla dolu yastığı, gül yapraklarıyla donatılmış yatağı vardır. Gül suyu ile yıkanır, gül yağı sürünür.

Gül, bir mecaz ve teşbih olarak İslam inancının merkezine oturunca, gül, gülizar, gülşen, gülistan, gülşehri istiâreli şiirler ve dînî, ah-lâkî eserler doğar. Gülün olduğu yerde, mutlaka onun güzelliğini terennüm eden bülbül vardır. Bülbül, mutlak güzelliğe ulaşmak isteyen insan ruhudur. Mistik şiirler, bu ikili üzerine kurulur. Mevlânâ: “Bahar bülbülleri gibi feryat etmeyelim de, ne yapalım der.” Mevlânâ, *Divân-ı Kebîr*'indeki gazellerde gül ve bülbül aşkı istiâresi altında Yaradan'a ve onun Resûlüne olan sevgisini anlatır. Bu sebeple *Divân-ı Kebîr*'den derlenen şiirlere “gül-deste” denilmiştir.⁶ Bu güldestelerden en güzeli, Alman şâiri Friedrich Rücker'in derlemeleridir. Friedrich Rücker'in Almanca'ya tercüme ettiği “gül gazeli” şöyledir.

⁶ Ali Yılmaz: Kültür Bakanlığı *Türk Klasikleri*, Ankara 1996, s. 79 ve 139.

⁶ Mehmet Önder: Mevlânâ, Gül ve O'na Hayran Bir Alman Şairi, *Çağrı Dergisi*, Konya 1968, S. 128.

*“Bu gün, neşe günü; bu yıl, gül yılı
Hâlimiz ahvâlimiz iyi.
İyi olsun hoş olsun gülün de hâli ahvâli.
Gül bize yardım için elbisesini yırtarak koştu geldi. Biz de
ona kavuştuk da o yüzden neşeyle elbisemizi yırtıyoruz.
Gül bir âlem ki bu âleme sığmıyor.
Hayal âlemi bile, gülü hayal etmeye yetmiyor.
Gül kimdir? Akıl ve can bahçesinden gelmiş haberci.
Gül nedir? Asıl gülün solmayan, dökülmeyen
Ululuğunu bildiren şey.*

*Gülün eteğini tutalım ve O’na yoldaş olalım. Raks ederek
gülün ashına, zevalsiz güle gidelim.”*

Bu gazelde gül; Tanrı, Hz. Muhammed, Şems-i Tebrîzî ve Mevlânâ'nın rûhu olarak iç içe geçen bir semboldür. Güldeste, gül-i sad-berg (kat kat yapraklı gül); Eski Türk Edebiyatımızda; gazel, hadis, terceme-i hâl sahalârında yapılan derlemelerin, seçmelerin adı olur. Bursalı Belîg (Ö.1668)'in, Hanifzâde Tâhir Ahmed'in *Âsâr-ı Nev'*indeki 100 hadisın birer beyitle açıklamasını yaptığı *Gül-i Sad-berg* adlı bir eseri olduğu kaydedilir. Yine Belîg'in *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân* ve *Vefeyât-ı Danişverân-ı Nâdirân* (sultan, şehzâde, âlim, şeyh ve şâirlerin terceme-i hâl ve ölüm târihlerini veren) isimli bir vefeyâtı vardır. Ayrıca tasavvufî konulu mesnevîler ki hamse geleneğinde bunlar Nizâmî'nin *Mahzenü'l-Esrâr*'ına nazîre olarak yazılmışlardır; bunların içinde de *Gül-i Sad-berg* adlı Bursalı Rahmî (Ö.1567)'nin bir mesnevîsi; aynı çizgide Bursalı Celîlî (II. Selim dönemi)'nin *Gül-i Sad-berg* adlı manzum bir eseri vardır. Taşlıcalı Yahyâ'nın *Gülşen-i Envâr* adlı dînî, ahlâkî mesnevîsi de aynı geleneğin mahsulüdür. XX. yüzyılda Sevgi ve Ayvaz Gökdemir, Yunus Emre'den

bir *Güldeste* yaparak neşretmişlerdir.⁷ Eski Türk Edebiyatında Hz. Muhammed'in şekil ve şemâilini tasvir eden hilyeler, gül şeklinde düzenlenir. Gülün ortasına peygamberin vasıfları, yaprakları üzerine eşlerinin adları yazılır.

Eski şiirin önemli mazmunlarından biri de İbrâhim Peygamber'in Bâbil Kralı Nemrud tarafından ateşe atılmasıdır. M.Ö. 2600 yıllarında yaşadığı rivâyet edilen Nemrud putlara tapmayı reddeden İbrâhim'i mancınıkla ateşe attırmış, Cebrâil onu havada tutarak ne istediğini sormuş, o da "ben Allah'ın kuluyum, Allah ne dilerse yapsın" cevâbını vermiş, bu cevap nedeniyle kendisine Halilullah denilmiştir. Halil İbrâhim ateşe düşünce ateş bir gül bahçesine dönmüştür. Dıştan bakanlar içinse bu ateş günlerce yanmıştır. Böylece gül, ateşin de metaforu olur. Ateş, yanık yarası, ateşin devamlı yandığı hamam külhanı, külhandan çıkan kıvılcımlı dumanlar; âşğın aşk ateşiyle yanan bağı ve inleyişlerinin âhlarına benzetme sebebi olmuşlardır. Kıvılcımlı duman; üzerine sarmaşık güller sarılmış serviye benzetilmiştir. Bâzen bu âhlar gökleri tutuşturur.

Beni candan usandırdı cefâdan yâr usanmaz mı
Felekler yandı âhımdan muradım şem'i yanmaz mı
Fuzûlî

Kırmızı gül ve kan ilişkisi de eski şiirimizde görülür.

Gül-i ruhsârına karşı gözümde kanlı akar su

Habîbim fasl-ı güldür bu akan sular bulanmaz mı

"Ey Resulüm, gül renkli yanağının özlemiyle kanlı gözyaşları döküyorum; bu, gül mevsimindeki taşkınlara sebep olan yağmurlara benziyor."

Gül, şekliyle, kokusuyla, dikeniyile, rengiyle, çeşitleriyle, sayısıyla

⁷ Sevgi ve Ayvaz Gökdemir: *Güldeste*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1990.

hüsn-i ta'lile, farklı benzetme yönleriyle bîkr-i mazmunlara sebep olmuştur. Bir örnek verelim:

*Ele alır gezicek ol gül-i ra'nâ etegin
Vehm ider kim duta bir âşık-ı şeydâ etegin*

“O güzel gül, gezdiği zaman eteğini ele alır. Bir çılgın âşığın eteğini tutmasından korkar.”

Gülün yaprakları yukarı doğrudur. Âdeta eteğini kaldırmış gibidir. Bu bir hüsn-i ta'lildir. Gül-i ra'nâ ise vahdet ve kesreti kendisinde top-
layan Tanrıdır.⁸

Eski şiirimizde gül ve bülbül aşkı bir mesnevi geleneğinin konusu olur. XII. yüzyılda Attar'ın *Bülbülnâme'si* ile başlayan bu geleneğe en güzel hikâyeyi Fazlî (Ö.1562) yazmıştır. Onunla çağdaş Münirî *Gülşen-i Ebrâr; Bekâyî Gül ü Bülbül*; Ömer Fuadî (Ö.1636) *Bülbüliyye*; XVIII. yüzyılda Manisalı Birrî yine *Bülbüliyye* adında gül ve bülbül konulu mesneviler kaleme almışlardır. Ayrıca Sâdî'nin (Ö. 1292) *Gülistan* adlı eserin adının çağrışımı itibâriyle ve Türk Edebiyatına örnek oluşuyla tasavvufi ve ahlâkî bir eser olarak konumuz içindedir. Şâhidî (Ö.1550) ise *Mesnevî*'den yüz beyit seçerek *Gülşen-i Tevhîd*'i meydana getirmiştir. Şemseddin Sivâsî'nin (Ö.1592) *Gülşen-âbâd* tasavvufi bir eserdir.

Hafız-ı Şîrâzî (Ö.1390), gül ve bülbül istiareleriyle dolu dîvânıyla, gül edebiyâtı içinde müstesna yere sâhiptir. Bu sebeptendir ki Yahyâ Kemal, Hâfız'ın şiirlerinde yaşayan rind ruhunu “her sabah yeniden açan bir gül” gibi düşünmüştür:

*Hâfız'ın kabri olan bahçede bir gül varmış
Hergün yeniden açarmış kanayan rengiyle
Gece bülbül ağaran vakte kadar ağlarmış
Eski Şîrâz'ı hayâl ettiren âhengiyle*

⁸ Ali Nihad Tarlan: *Fuzûlî Divânı Şerhi*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1985, C.III., s.50.

Münâcat

Mustafa TAHRALI

*Yâ İlâhî, Sen'i mahlûkuna Rahman biliriz
Sen'i âlemlere can, canlara cânan biliriz
Rahmetin bahçesi lutfeyledi rahmet gülünü
O gülün rûhunu âlemlere sultan biliriz
Yok iken varlığa saldın nice âciz kulunu
Bize yokluktan olan varlığı ihsan biliriz
Binbir ihsân ile gelmişse de kullar kapına
Eli boş dönmedi, gufrânını imkân biliriz
Bürümüş kalpleri gaflet sisi zulmetçesine
Derdi nûrun giderir, nûrunu derman biliriz
Yâ İlâhî, kulunuz kullara noksan yaraşır
Pâdişahdan kulun isyânına gufran yaraşır
Rabbim âh, bezm-i elestten beri gurbet çekeriz
Unutup zâtını ağyâr ile hasret çekeriz
Dille ikrâr ederiz hükmünü fermânını hep
Vâki oldukça kazâ hükmü kasâvet çekeriz
Sanırsız attığımız zulm oku ağyâre değer
Döner âhir dokunur sîneye mihnet çekeriz
Oynaşır sînedeki şeytan ile nefsin oyunu
Kapılıp sihrine düştükçe nedâmet çekeriz
Cümlemiz dertliyiz ammâ, niye dert ortağı yok?
Görünen çokluğa rağmen yine halvet çekeriz
Mâsivâ rengini hâkim görüp âlem yüzüne
Sensiz olmak gibi, Rabbim, büyük âfet çekeriz*

*El açar lutfuna ihsânına bîçârelerin
Yâ İlâhî, kereminden kılıver çârelerin
Yâ İlâhî, Sen'i sevmek dile efsâne gelir
Kim ki sevmişse, İlâhî, bize mestâne gelir
Tâ ezelden düşüp âşıkların âlem diline
Cümle âlemdekiler gönlüne bîgâne gelir
Gözü görmüşse tecellî ile ukbâ evini
Öyle bir âşığa dünyâ evi vîrâne gelir
Ne olur versen İlâhî, bir zerresini
Senin aşkın ile lûtfun dile şâhâne gelir
Bir kez ihsân ediversen kula aşk incisini
Daracık dâr-ı fenâ gönlüne kâşâne gelir
Başka bir melcei yok dertlilerin, ey Rabbim
Elbet aşk derdi için Sen gibi sultâna gelir
Tâ ezel ettiğin ihsânına ihsan katıver
Âh eden dertlilerin derdine derman katıver
El açıp mağfiret ummânına rahmet dileriz
Bakma noksânına âcizlerin izzet dileriz
Yâ İlâhî, bize müşkil görünür kulluğumuz
Her ne müşkil ise müşkilde inâyet dileriz
İstikâmet ver İlâhî, koma yollarda bizi
Şaşırıp sapmayalım, yolda hidâyet dileriz
Dâim îmân ile, islâm ile mes'ud yaşamak
Yâni baştan sona indinde saâdet dileriz
Düşüp âlemlere rahmet o Resûl'ün yoluna
Güzel ahlâkını hâl etmeye hâlet dileriz
Pâyidâr eyle cihân içre Resûl ümmetini
Bu aziz millete, hizmet gibi, devlet dileriz*

*Yâ İlâhî, açiver yolları âsân eyle
Bize lutfunla cemal devrini ihsân eyle
Yâ İlâhî, kör olan kulların inkâra düşer
Lûtfun ermiş ise, âhir sözü ikrâra düşer
Âşikâr olsa da isyânı bütün kullarının
Simsiyah yüzlerin örtülmesi Settâr'a düşer
Görünenler ezeli cilvelerindir ki sürer
Bir günâh etse garîbin yolu Gaffâr'a düşer
İlim irfan gerekir aşmağa zulmet dağını
Hemen imdâd ediver, çâresi Hünkâr'a düşer
Yâ İlâhî bize göz nûru, gönül nûru gerek
Elimizden tutuver yoksa kulun nâra düşer
Yenilenmekte cihan çehresi ihsânınla
Bu Mürîd istese ihsânını tekrâra düşer
İki âlemde cemâl eyle müyesser Rabbim
Hiç tükenmez ki hazînen veriver, ver Rabbim*

İstanbul/1991

Mehmed Emiroğlu'nun Târihî Arka Plânı

Prof.Dr. Ali YARDIM

Bu dünyadaki rolünü oynayıp hakîkî yurduna göç eden **Mehmed Emiroğlu** Ağabeyimizin –himmeti hâzır olsun- irtihâlinin birinci sene-i devriyesinde, onu rahmetle yâd etmek üzere burada toplanmış bulunuyoruz. Şahsım, dostları ve âile fertleri adına hepinizi saygılarımla selâmlıyor, hoş geldiniz diyorum.

*

Efendim, **Mehmed Emiroğlu** ile ilgili olarak bir kaç yazı yazmışdım. Bunların biri hâriç, hepsi de, o hayatta iken yazılmış yazılardır. Vefâtı dolayısıyla yazdığım yazıya da, *“Bu, bir vefât yazısı değildir”* notunu düştüm. Yâni, fakîrin kendisi hakkında ne düşündüğümü, hep kamuoyu huzûrunda, kendileri hayatta iken yüzüne söylemişdim. Prensip olarak, yazıda ve konuşmada tekrârı tasvîb etmediğim için, burada kendisi hakkında daha önce yazdıklarımın tekrârı yoluna gidilmeyecektir. Zîrâ onun hizmetleri ve geride bıraktığı zengin kültür mîrası, tekrâra düşülecek kadar kısır ve çorak değildir.

Mehmed Ağabeyi, 1955 yılında *Ulurmak* semtindeki kerpiç evinde tanımışdım. Ayını hatırlamıyorum. Ramazan Bayramı olmalıydı. Kur’ân-ı Kerîm hocam ve velî-i nimetim **Ağazâde Osman Nûri Koçberker**, beni de berâberinde götürmüşdü. Hocam, onların köyü *Botsa*’da ilkokul öğretmenliği yapmışdı. Böylece, aralarında bir dostluk hukûku oluşmuşdu. Bu ziyâretten hatırımda kalan tek sahne, ayrılırken bana, **Kâzım Karabekir Paşa**’nın *İstiklâl Harbimizin Esasları* adlı kitabını hediye etmiş olmasıdır. O, 37 yaşında, ben de 16 yaşındayım. O yaşıma

³ Bu yazı, **Mehmed Emiroğlu**’nun vefâtının birinci yıldönümü vesilesiyle 17 Eylül 2005 târihinde *Konya*’da düzenlenen toplantıda yapılan konuşmanın metnidir.

kadar, hocam dışında, hiç kitap hediye eden olmamışdı. **Emiroğlu** Ağabey, bu yönüyle benim *“ilk”*imi oluşturmuşdur. Bu, zihnime çakılan ilk kültür çivisidir.

Daha önceki yazdıklarım, hep, **Mehmed Emiroğlu**'nun vitriniyle ilgili değerlendirmelerdi. Bugün ise, onun mutfağına, yâni arka plânına girmek istiyorum. Bu sebeple, konuşmamın başlığını, *“Mehmed Emiroğlu'nun Târihi Arka Plânı”* şeklinde düşünebilirsiniz.

*

Bu toplantı, zoraki yapılmış bir toplantı değildir. Bizim toplumumuzda, ölenin sene-i devriyesinde ve müteâkip sene-i devriyelerde ya *“mevlid”* okutulur; ya da geride yeterince hizmet ve kültür mîrası bırakılmış ise, hakkında söyleyecek sözü olanlar tarafından konuşmalarla yâd edilirler. Bu konuşmaların programlanması; panel, seminer, konferans, sempozyum, sohbet tarzındaki kültürel faaliyetler şeklinde olmaktadır. **Emiroğlu**, bu ikinci grubun adamıdır. Bunun böyle olduğu, bu toplantı ile tescil edilmiştir. Buna da, âilesi ve birkaç yakını karar vermez. Bu, köklü dostlukların ve ektiği bereketli tohumların bir icbârıdır. Bu icbârı doğru okuyup toplantıyı düzenleyenlerin ferâsetleri, tebrîke ve takdîre şâyandır.

Mehmed Emiroğlu'nu kalıcı kılan cevher nedir? sorusu üzerinde düşünmekte fayda vardır. **Emiroğlu**, ilkokulu köyde bitirmiş ve çocukluk yaşlarında köyden şehre göç etmiş ve memuriyet hayâtını da ilkokul kadrosuyla tamamlamış bir kimsedir. Bugünün değer ölçüleri içinde, bu türden insanların esâmîsi bile okunmaz. Hele bizim gibi akademik unvanlılar, **Emiroğlu** gibilere kitapda yer ayırmazlar. Bütün bunlara rağmen ben ise, onun, kitapdaki yerini tesbit etmeye çalışacağım.

Emiroğlu, Akademik gelenekden gelmemektedir. **Emiroğlu**'nun bürokratlığı da yoktur. Politik tecrübesi de olmamıştır; o, politikayı hep karşıdan seyretmiştir. Ticâretle ünsiyet peydâ etmeyi de denememiştir. Öyleyse nasıl oluyor? Efendim, dünyâyı sâdece akademisyenler, bürokratlar, politikacılar ve holding sâhipleri idâre etmiyorlar ki! Bunlar, -tâbir

câizse- buz dağının görünen tarafıdır. Bu işin, görünmeyen tarafının daha fazla olduğu da bir gerçektir. **Mehmed Emiroğlu**, kökü derinlerde olan bir geleneğin, kendi devrindeki temsilcisidir.

Bu geleneğin kökü tâ *Asr-ı Saâdet*'e yâni **Peygamber Efendimiz**'e kadar gitmektedir. Şöyle ki, Peygamber Efendimiz, 23 senelik peygamberliği müddetince örnek bir nesil yetiştirmiştir. Adam gibi adam bir nesil. Buna, kendi terimi ile "**Sahâbe**" veyâ "**ashâb**" nesli denir. Saygı ifâdesiyle söylemek gerekirse "**Sahâbe-i güzîn**" ve "**ashâb-ı kirâm**" diye anılan bir nesil. Târihin görüp göreceği tek ve emsâlsiz bir devirdir onların devri. Çünkü ayarlarını Peygamber Efendimiz yapmış, kıvamlarını O tutturmuş, modası geçmeyen modelini Zât-ı Risâlet çizmiş. Aşklı, şevkli, enerjik, fedâkâr, vefâkâr, korkusuz, riyâsız, yalansız, dosta karşı merhametli, düşmana karşı acımasız, kalıcı değerleri geçici değerlere değişmeyen; *İslâm*'ın izzetinin küfrün zilleti ile rencide edilmesine fırsat vermeyen; canını, malını ve bütün varlığını vermeye hazır, hem ayık, hem de uyanık bir nesil! Aralarında yaşlıları var, güçlülere var, yiğitleri var. Varlıklısı var, fakiri var. Soylusu var, kölelikten gelenleri var. Beyazı var, zencisi var. Kadını var, kızı var. Evlisi var, bekârı var. Şehirlisi var, çölde yaşayanı var. Âlimleri var, dâhîleri var. İdâreciliğe yatkın olanları var, kumandan tabiatlı olanları var. Aynen bu günkü toplumlar gibi çeşitlilik arz eden bir yapıya sâhib. Hepsinin de, içleri boş değil; iç mîmârîleri düzgün. Bu iç mîmârî düzgünlüğüne, biz "**ahlâk**" diyoruz. Bütün ihâta ve şümûlü ile ahlâklı insanlar.

Zât-ı Risâlet'in irtihâlinden kısa bir süre sonra, bu kıvâmını bulmuş insanlar, âdetâ infilâk edercesine hızlı bir f ü t ü h a t hareketine girişirler. **Hz. Ömer** ve **Hz. Osman** devirlerinde, yâni çeyrek asır içinde, doğuda *Türkistan*, kuzeyde *Kafkaslar* ile, doğu ve güneydoğu *Anadolu* bölgesi, kuzey batıya doğru *Şam*, *Kudüs*, *Mısır* ve *Tunus*'a kadar *Kuzey Afrika* ülkeleri İslâmlaştırılır. Bu müddet zarfında, Ashâb nesli yeni fethe edilen ülkelere yerleştirilir. Buralarda, hummalı bir kültür faaliyeti başlar.

Daha fazla teknik ayrıntılara girerek, hedeften uzaklaşmak istemi-

yorum. Sâdece, bir noktaya işâret etmekle yetineceğim: Her bir sahâbi, gittiği yerde, “*mihver şahsiyet*” rolünü oynamış ve böylece, bir “*ocak*” oluşturmuştur. Bilindiği üzere, Ashâb neslinin İslâm’ı götürdüğü bölgeler, bu günkü İslâm dünyasının esâsını teşkil eder. Oralarda İslâmiyet, bu feyizli insanların himmetleriyle, silinmeyen damga hüviyetini kazanmıştır.

Bir başka noktaya daha işâret etmek istiyorum: Hazret-i Peygamber’in *Vedâ Hacc’*nda, yüz yirmi bin sahâbenin olduğu söylenir. Bunlar içerisinde “*âlim*” sıfatını kazanmış ashâbın sayısı, ancak 10 rakamıyla ifâde edilmektedir. Bu rakama, **Hz. Ebû Bekir** dâhil değildir, **Hz. Ömer** dâhil değildir, **Hz. Osman** dâhil değildir. Cennetle müjdelenen on sahâbiden sâdece **Hz. Ali** bu sınıfa girebilmektedir. Bu demektir ki, İslâmın yayılması, yaygınlaştırılması ve yaşatılmasının arka plânında, sâdece ilim adamları yoktur. Bu işin, başkaca isimsiz kahramanları da vardır.

Yeni bölgelere dağılan ashâb, bir ömür boyu Peygamber Efendimiz’den görgü, duygu ve bilgi yoluyla edindiği değerleri, çevresindeki insanlara aktarmakla ömür tüketmişlerdir. Allah merkezli bu hayat tarzının yerleştirilmesi uğrunda gösterilen gayretin adına “*cihad*” denir. Cihadın uygulanması “*îlâ-yı kelimetullah aşkı*” ile gerçekleşir. Amacı ise, “*tevhîd*”dir. Ashâb, Hz. Peygamberin ashâbı yetiştirdiği gibi, onlar da, kendilerinden sonraki nesli yetiştirme çabasına düşmüşlerdir ki, kıyâmete kadar sürüp gidecek bu nesillere de “*Muhammed Ümmeti*” denmiştir. *Cihad, îlâ-yı kelimetullah aşkı, Tevhîd ve Muhammed Ümmeti* kavramları üzerinde düşünmek ve bilgilenmek gerekmektedir. Değilse, **Mehmed Emiroğlu** gerçeğini anlamakda zorluk çekeriz.

*

İslâmiyet, ikinci hamlesini Selçuklular’la yapmıştır. **Sultan Alparslan**’ın kumandasında kazanılan Malazgirt zaferi ile, *Anadolu*’nun kapısı *İslâm*’a açılır. Askerî fütûhâtın hemen ardından, kültür akınları başlar. Bu defâ akınlar, doğudan batıya doğru yapılır. Merkezi, *Türkis-*

*tan'*dır. **Hazret-i Türkistan Ahmed Yesevî Hazretleri**, terbiye edip de kıvâmını tutturduğu dervişlerini akın akın *Anadolu'*ya gönderir. **Ömer Lütfi Barkan**, bunlara *Kolonizatör Türk Dervişleri* adını verir. Bâzı kaynaklar, *Alpler*, *Erenler*, *Derviş-gâzîler* der. Bâzıları da *Gâziyân-ı Rum*, *Bâciyân-ı Rum*, *Abdâlân-ı Rum* sıfatını kullanır. Kimileri de *Horasan Erenleri* diye adlandırır. Hani, **“herkesin maksûdu birdir, ammâ rivâyetler muhtelif”** misâli, kelimeler değışse de, meselenin özü hep aynıdır.

Ahmed Yesevî Hazretleri, aynen, Peygamber Efendimiz'in ashâbını yetiştirirken kullandığı usûlü kullanmışdır. Dervişlerini, aynı aşk, aynı şevk, aynı gâye ile yetiştirmişdir. Onlar da, vazîfeli olarak gittikleri yerlerde mihver insan rolünü oynamışlar ve birer **“ocak”** oluşturmuşlardır. Bu gün *Anadolu*, onların temele koyduğu değerlerin feyiz ve bereketiyle nafakalanıp gelmektedir. *Anadolu'*da pek çok evliyâ t a b i a t l i şehir ve yerleşim birimi vardır. Geriye doğru gidildiğinde, oraların yerleşim yeri olmasında, **Ahmed Yesevî** dervişlerinden birinin himmeti ile karşılaşmaktadır.

*

İslâm'ın üçüncü hamlesi Osmanlılar eliyle gerçekleşmiştir. *Anadolu'*nun *Bizans'a* tâbi batı kesimlerinin fethi tamamlanınca *Rumelî'*ne geçen Osmanlı fâtipleri, kısa zamanda *Balkanlar'*ı İslâmlaştırırlar. Fethin gâyesi, insanları değil, toprağı İslâmlaştırmaktır. Bu da, başlı başına işlenecek geniş bir konudur. Bir asırdır sürdürülegelen kökten kazımalara rağmen, hâlâ canlılığını koruyan Balkan Müslümanlığı, Osmanlı'nın attığı tohumların birer bereketidir. **Ahmed Yesevî** alp erenlerinin *Anadolu'*da yetiştirdikleri dinamik kadro, aynı usûllerle *Balkanlar'*ı mayalamışlardır.

*

Bu iş, târihde kalmış ve fonksiyonunu tamamlamış değildir. Peygamber Efendimiz: **“Hakkı ayakta tutacak bir grup insan (tâife), kıyâmete kadar hep bulunacaktır”** buyurmuşlardır.

Dün adına; *mücâhid* denen, *derviş* denen, *alperen* denen, *derviş-gâzî* denen ve daha benzer sıfatlarla anılan bu, gönüllü Allah adamları emekli olup, kadroları da lağv mı edildi? Hayır!

Bir başka ifâde ile söylemek gerekirse; emîrül-müminîn, halife, sultan, hâkân, pâdişah gibi unvanlar kaldırılınca devlet başkansı mı kalıyor? Hayır; Cumhurbaşkanı diye yeni bir sıfatla müessese yaşamaya devam ediyor.

Allah'ın, insanın, dînin, ahlâkın ve insan ilişkilerinin bulunduğu bir dünyâda, dünden bu güne var olan bir şeyin yok olması veyâ yok edilmesi mümkün değildir. O, bir şekilde hep vardır ve var olacaktır. İsim değişiklikleri, şâyet aldatmaca değilse, bir ihtiyaçtan doğmuştur.

Horasan Erenlerinin ve Osmanlı dervişlerinin bu günkü adlarının ne olduğunu bilmiyorum; fakat aynı faâliyetin devam ettiğini biliyorum.

*

Mehmed Emiroğlu'nu bir târihî arka plâna oturtmak için çizmeye çalıştığım bu tabloyu, burada kesmek istiyorum. **Emiroğlu**, tekâmülünü ana karnında tamamlamış mutlu insanlardan biridir. O, hayâta düzgün başlamış, düzgün yaşamış ve ömrünü düzgün tamamlamış bahtiyarlardandır. Benim ilk tanıdığım 37 yaşındaki **Mehmed Emiroğlu** ile, elli sene sonra hayâta vedâ ettiği 87 yaşındaki **Emiroğlu** arasında, mâhiyet farkı yok, sâdece derece farkı vardır. Bizleri kendisine bağlı kılan sır, onun tutarlı ve düzgün hayatı ile, hiç ara vermeden sürdürdüğü hizmet çizgisidir.

Emiroğlu, bu dünyâya bir vazîfe ile gönderildiğinin hep farkında olmuştur. Kendisinin farkında olan insanlar, hayâtı, görüldüğünden farklı görürler. Bu yüzden onlar, kendilerini arka plâna itip, diğer insanları ön plâna çıkarırlar. İşte o zaman, "**hizmet**" başlar, Allah için ibâdullaha hizmet, ibâdet hâlini alır.

Hizmet, ihtiyâcı olana yapılır. Bu, varlıklı bir kimse olabilir, yoksul bir kimse olabilir. Zayıf olabilir, güçlü olabilir. Garîb olabilir, tanınmış birisi olabilir. Sıfatı, rütbesi, makâmı, mevkii, konumu ne olursa olsun, her insanın zayıf bir tarafı, muhtaç bir yönü vardır. Cenâb-ı Hak: "**Al-**

lah ganîdir. Sizin ise alayınız fukarâdır” buyuruyor. **Emiroğlu** gibiler, insanların müşküllerini âsân eden, derdlere dermân olan, mahzûnları şâd eyleyen Allah adamlarıdır.

Mehmed Ağabey, ömür boyu çok yol katetmiştir. O, Allah yolunda ayağı tozlanan bahtiyarlardandır. Mânevî takometresinin kaç kilometre yaptığını sâdece Allah bilir. **Emiroğlu**, uzun boyu ve zayıf cüssesi ile adımlarını geniş atar ve hızlı yürürdü. Hafifçe önüne eğilerek geniş adımlarla hızlı yürüme, kendisini bir hedefe programlayan insanların yürüyüşüdür. Bu aynı zamanda, peygamberâne bir yürüyüşdür. O anda birisinin halledilecek mühim bir işi vardır; onun çözümü için koşturmaktadır. Bu vasfından dolayı, **Hanife Teyze** –Allah, sağlıklı uzun ömürler versin–, ona, “**Hayrat muska**” lâkabını takmıştır.

*

Mehmed Ağabey, aksiyon adamıydı. Hareketliliği bundandı. Bu aksiyon kelimesinin dînî terminolojideki tam karşılığı “*amel*”dir. Hani “*amel-i sâlih*”, “*amel defteri*” gibi tâbirlerde kullandığımız kelime. **Üstad Necib Fâzıl**, 1964 yılında, bizim talebelik günlerimizde, her biri dört beş saat süren, peşpeşine dört konferans vermişti. Konu, “*îmân ve aksiyon*” idi. O konferansların metni, sonradan, küçük eb’adda bir cep kitabı hâlinde, aynı adla yayınlandı. Orada, uzun uzun anlatmışdı: “*Esâsen, îman ve amel demek lâzımdır; fakat, amel kelimesini anlayan pek kalmadı. Mecbûren frenkçe bir kelime ile ifâde etmeye çalışıyorum. O da, amel’in nüanslarını tam karşılamıyor*” demişdi. Maal’ese, merâmımızı, hep “*ikâme kelimeler*”le ifâde etme durumunda kalıyoruz.

Aksiyon adamı olduğu için de, yazmaya fırsat bulamıyordu. Aksiyon, hareket ister; yazmak ise sükûnetle olur. Hareket, sükûnetin tam zıddıdır. Hareket hâlinde iken düşünce üretemezsiniz, kitap yazamazsınız. **Emiroğlu** Ağabey de, dışarıdaki faaliyetleri yavaşlar duruma gelince, bu defâ kaleme sarıldı. Sekseninden sonra çocuğu olan baba misâli, peşpeşine iki kitap yayınladı: “*Kültürümüzün Köşe Taşları*” ve “*Geçmişin Penceresinden*” adlı kitapları, gerçekten birer feyiz kaynağıdılar.

Bunlar, aynı zamanda, **Emiroğlu** Ağabeyin, amel defterinin “*kapanma-yan sayfaları*”dır.

Mehmed Ağabeyin, bir başka “*sadaka-i câriye*”sini daha, burada tescil etmek istiyorum: 1993 yılında Profesörlük pâyesini aldığım zaman, üzerlerine adımı da kazdırıp, hediye olarak bir “*kalem takımı*” gönderdi. Bir kaç yıl, kalemleri kutusundan çıkarmadan sakladım. Sonradan, bunların kuru hâtıra eşyası olsun diye değil, yazı yazarak kullanılsın diye gönderildiğini düşündüm. Dolma kalem, çalışma masamın çekmecesine, tükenmez kalem de el çantama koydum. Dolma kalem, yazdığım önemli mektuplarda ve atacağım mühim imzâlarda kullanırım. Kitap ve kalıcı makâle türü yazılarımda ise tükenmez kalem elime alırım. Yayınlanan dört kitabım ile, büyük ölçüde yayına hazır olan üç kitabım yanında, bir kısım makâlelerimi de, bu tükenmez kalemle yazmışımdır. Bu durumu kendisine söylediğim zaman: “*Sen yazmaya devâm et. Ben, sana yine alırım*” demişdi. 1998’den beri yazdığım her harf, her kelime ve her cümle, **Emiroğlu** Ağabeyimin “*sadaka-i câriye*”sidir. Himmeti hâzır, feyzi bâkî olsun!

*

Mehmed Emiroğlu, târihî arka plânı olan bir geleneğin insanıdır. O, bu geleneğin ne ilkidir, ne de sonucusudur. Dünyâ durdukça, **Emiroğlular** da hep olacaktır.

O, sa h â b e tabiatlı bir insandır. **Ahmed Yesevî** dervişlerinin, Horasan Erenlerinin, kendi devrindeki temsilcisidir. Tasavvuf terbiyesi almış ve dervişliği ibtidâsından intihâsına kadar hazmetmiş bir serdengeçtidir. Fukarâ-yı Rifâiyeden olup, **Sâmiha Ayverdi**’nin terbiyesinden geçmiştir.

Kafası çalışan insanlar, kafası kendinden daha fazla çalışan insan ararlar. **Mehmet** Ağabey, kendinden üstün olanların sözünü dinleyen, kendinden aşağı olanlara da sözünü dinleten bir şahsiyet idi.

Mehmed Emiroğlu, şâyet Selçuklu *Konyas*nda yaşasaydı, üzerine *Türbe* yapılan mübârek zâtlar arasına girerdi. Uzaklarda evliyâ ararken,

önümüzdeki evliyâdan gaflet etmeyelim. Rûhu şâd, himmeti hâzır olsun. Rahmetullâhi teâlâ aleyhi rahmeten vâsiâ!

Gerek bu toplantıyı düzenleyen, gerek huzurlarıyla toplantıya mânâ kazandıran herkese teşekkür eder, hürmetlerimi sunarım Efendim.

Osmanlı Mîmârisinin Anlam ve Fikrî Vasatı...

İbrahim NUMAN

Osmanlı Mîmârisinin Anlam ve Fikrî Vasatının Anlaşılmasında Sâmiha ve Ekrem Hakkı Ayverdi'lerin Katkıları

San'at ve mimârlık ile ilgili hemen her yazıda veya konuşmada, konu Osmanlı Mîmârisine geldi mi muhakkak onun büyüklüğünden, zenginliğinden, kuvvetinden, ihtişamından ilh. bahsedilmeden geçilemez.

Evet, Osmanlı mîmârîsi muhteşemdir. Ancak vakar, haşmet ve azameti sâdelik ve samimiyetinde gizlidir.⁴ Aynı zamanda cemiyetin bir mefkûre etrafında topyekûn birleşmesinin de bir ifâdesidir. Her eser kendi içinde olduğu kadar bir diğeri ile de bütünleşir. Bu da için ve dışın bünyeye aksetmesinde gizlidir. Kütle ve hacimlerdeki âhenk ile bünyeyi ayakta tutan kuvvet dağılımı birbirini nakzetmez. Binâ yapıldığı araziye olduğu kadar içinde bulunduğu çevreye de intibak etmiştir. Yenidir, orijinaldir. Toleranslıdır, bütün tebayı ihâta eder. Köke merbuttur, onu anlar, yorumlar ve yeniden yaratır. Zorlayıcı değildir. Hep-sinden öte, insan ölçeğinde ilâhi bir ifâdeye sâhiptir.

Osmanlı mîmârîsinin nice olduğundan pek çok yerde pek değişik biçimlerde bahsedilir. Ancak, kısaca işâret edilen bu husûsların bizâtihi yaratılışın esâsını teşkil eden karmaşıklığın sâdelik içinde çözümlenmesi prensibinin keşfedilip, bir cemiyet nizâmı hâline getirilmesi gibi mîmârîye de tatbik edilmiş olacağı üzerinde durulmaz. Dolayısıyla Osmanlı mîmârîsinin hayat ve yaratılışın bir nevi aynası olduğunun farkına varanlar nâdiren ortaya çıkar. Çıksa da çoğu kere anlaşılabilir.

Bu husûsta Ekrem Hakkı Ayverdi: "Bütünüyle Türk mîmârîsi, bunlar arasında da tahsîsen Osmanlı Mîmârîsi denince, içinde insanın günlük hayâtının geçeceği veya belirli işler için muayyen zamanlarda kul-

⁴ Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mîmârîsi'nin İlk Devri*, İst. Fetih Cem. Yay.

lanacağı, faydalanacağı canlı (binâ) anlaşılmalıdır. Bu da, bir hâtırayı yaşatmak arzû ve hevesini, maddeyi ilâhlaştırmak iddiâsını tahta dondurmak, cemağlaştırmak yerine, içi, dışı canlı, hayat dolu binâ yapmak ve boyu bosu, endâmı, havası, muhîti, etrâfı ile bir cemiyetin benimse-diği, kendinden olduğunu hissettiği tenâsübün, kıvâmın kemâlini orta-ya koymuş ve peşinen hiçbir iddiâ taşımadığı halde, meydana çıkan bir eserin, mücerred âbide birdenbire kendiliğinden âbide binâ olduğunu görüvermek demektir.”⁵

Osmanlı mîmârisini hakkıyla anlayabilmek için bu medeniyetin kuruluşundaki derûnî hazırlığı da aynı derecede anlayabilmek gerekir. Bunda, binlerce yıllık, gelenekleşmiş Türk psikolojisinin köklerine mer-bûdiyeti kadar, toleransı, değişime ve dönüşüme olan açıklığı, hele bir merkez etrâfında toplanma istidâdının ehemmiyetini de işâret etmek elzemdir.

Kütleler taleplerini, ancak devirlerin çarkından geçtikleri ve zaman içerisinde arzu ve istidatları doğrultusunda berâberlerinde sürükleyip getirdikleri ezeli ve ilâhî hakikatler nispetinde açıkça tâyin etmek ol-gunluğuna ererler.

Bu konuda mimâriyi detayda değil de mânâ ve külden arayan Ekrem Hakkı Ayverdi: “Hiçbir medeniyetin eserinde mi’mârî zihniyet olarak –dikkat edilsin, teferruât demiyoruz, külden ve ma’nâ kastediyoruz- bir ist’ânede bulunmadan, teknik ve inşâat imkanları cihetinden büyüklük ve gösteriş bakımından bir müsâbakaya tenezzül etmeden doğan bu mi’mârî, bir satıh işçiliği değil, bir bünyeden doğan mânâdır. Bu mi’mârînin nev’i şahsına mahsûstur. Onu terkîb eden ne varsa gökden indi demek, komşu mi’mârîlerin ona, bir menşe’ teşkil ettiğini iddiâ etmek-ten daha doğrudur. Bu millet ilhamını nereden alıp yoğurmuşsa yoğur-muş ve bu saf san’atı meydâna getirmiştir”⁶ der.

Tıpkı Türk toplumunun Orta Asya’dan başlayıp her zaman batı ci-

⁵ Ekrem Hakkı Ayverdi, *Türk Mîmârisi ve Dünya*, Kubbealti Neşriyatı, 1984.

⁶ Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mîmârisi’nin İlk Devri*, İst. Fetih Cem. Yay.

hetinde tâkip ettiği serüven gibi kültür ve san'at alanında da yine doğudan batıya doğru dolup boşalmalarla, değişim ve dönüşümlerle, istihâle ve keşiflerle paralel bir serüven yaşadığı malûmdur. Bu seyirde karşılaştığı değişik kültür, coğrafya ve teknolojiler ile, mânâda ve asılda olmasa bile, karşılıklı alışverişlerin de vukû bulacağı âşikârdır. Ancak bunların sıklığı ve vüsatini sorgulamak, daha doğrusu devirler boyu karşılaştığı veya birlikte yaşadığı medeniyetler toprağında olgunlaştırdığı “gerçek talep” ancak Osmanlı vâkıâsı ile birlikte sarahaten ortaya konulabilmiştir.

Burada, Osmanlı mîmârisinin de âmili sayılabilecek, Türk cemiyetinin olgunluğa ermiş bu gerçek talebini anlama istikâmetinde daha ileri gitmeden, hatırlatmak ve birkaç önemli hususa işâret etmek için esas itibâriyle ciltler sürebilecek, Türk mîmârisinin yaşadığı serüven üzerinden âdetâ uçarcasına geçmekte fayda mülâhaza etmekteyiz.

Orta Asya'da göçerlik hareketliliği gerekleri üzerine kurulan bir kültür geleneği içinde yürümekle birlikte, yine de “ilâhî bir bağ, bir alış-veriş noktası” olarak idrak edilebilecek san'at vibrasyonlarını⁷ tâkip edebilmek hiç de zor olmasa gerek. Atının eğer süsünden, göçer evinin kurgusuna kadar, materyal kültür ürünlerini sağlam bir tek tanrılı ilâhî nizamdan süzölmüş telâkkilere bağlamış olan bu cemiyetin İslâmiyeti kabûlü ile yerleşik medeniyette yüksek seviyede atılımlar sürecine girmesi tabîî idi.

İşte, bu yerleşik İslâmi düzene adım atar atmaz göçer kültürlerinden aktardıkları telâkkileri mîmâri şemaların teessüsünde, çok sonraları olgunluk döneminde tekrar gündeme gelecek kadar sağlam bir kurguya sâhip olarak, heyecan ve yaratıcı idrakle kullandıkları müşahade edilmektedir. Tabîî burada bahis mevzuu olan şemalar sonraları Osmanlının merkezî mekân kurgusunda, vahdet arayışında tekrar gündeme gelecek Hazara- Kışlak ve Talhatan Baba mescit şemalarıdır.

⁷ Sâmîha Ayverdi, *Edebî ve Mânevî Dünyâsı İçinde Fâtih*, Kubbealtı Neşriyatı, 6. Baskı, 2005.

Sonraları, İslâmiyet anlayışı derin bir Fars kültür mîrâsı üzerine oturan İran'la karşılaşan bu saf millet, zâten doğulu olduğu kadar kendi ilâhî kozmik telâkilerine hiç de yabancı olmayan eyvanlı yapı tarzını intihab etmekte gecikmemiştir. Ancak, İran'ın dehlizlerle desteklenmiş kasvetli eyvanları Türklerin elinde bir, iki, üç ve dört eyvanla geniş avluyu birleştiren Selçuklu câmi, medrese, hangâh ve kervansaray şemalarına dönüşmüştür.

Hâlâ hantal denecek kadar büyük ve hareketsiz kütlelerde bölge geleneği, süsleme ile gizleme yoluna gidildiği görülür. Ne var ki, süsleme sonraki İran eserlerinde görüldüğü gibi daha da ileri gitmeden Anadolu'ya intikal edilmiştir. Bu geçişte karşılaştığı Kûfe ve Suriye menşeli çok direkli Arap câmi şemalarını da kendine yakın bulmamıştır. Bu gibi şema ve süslemeyi zaruriyetten ahşap ve eyvanla birleştirerek kullanmakla birlikte, Anadolu'da terkipçi ruhu ile hemen yeni sentezlere doğru adımlar atmıştır.

Evet, Anadolu'ya Türklerin İslâmiyeti, İslâmî kurumlarını, medeniyetini ve san'atını derûnu ile sürekli bir biçimde anlamak, yorumlamak ve yeni sentezlere ulaşmak için sığındıkları bir karar noktası olarak bakmakta yarar vardır.

Burası, aynı zamanda, bir taraflarında geleceğin ufkunu arayacakları, diğer taraflarında köklerine, geçmişlerine ve tecrübelerine müracaat edebilecekleri bir intikal merkezi; bir başka bakımdan da geçmiş kültür ve medeniyetlerle kendi aslî kaynaklarını tartıp, döküp yeni denemeler ortaya koyabilecekleri bir imkânlar cenneti oluşturmaktadır.

Türklerin Anadolu topografyasında, ikliminde, malzemesinde ve yapım teknolojisinde karşılaştıkları değişiklikler yanında, yaşama şartları ve tarzındaki değişiklikler de mîmâride farklı tarz ve uygulamaları berâberinde getirmiş, yeni araştırmalara sebep olmuştur. Bunun en güzel örneği ise Danişmentli, Mengüçüklü, Artuklu, Saltuklu gibi gâzi komutan beyliklerinin yerleştikleri bölgelerde buldukları şartlarla, berâberlerinde getirdikleri telâkkilerin birleşmesi ile aynı zaman dilimi

içinde, değişik bölgelerde, değişik mîmâri ifâdelere ulaşılmıştır. Selçuklu saltanatı çerçevesinde ise büyük devlet çatısı altındaki hareketliliğinin avantajları da eklenerek, bu yeni oluşumun daha ileri ve olgun mîmâri, şema ve ifâdelere ulaşma istikâmetinde gelişmelere yol açmıştır.

Ancak, bu devirdeki bütün mîmâri gelişmeler yine de deneme ve yanılma safhasını aşamayan bir araştırmanın ötesine geçememiş, cemiyyet “gerçek talebini” sosyal ve kültürel hayatta olduğu kadar mîmârîde de dile getirememiştir.

Nasıl olsun ki? Bir taraftan yerleşip tutunabilme çabaları sürerken, diğer taraftan haçlı gâilesi, mukâbil cihetten ise Moğol baskısı. Cemiyyetin, iyice karıştırılıp Beylikler devrindeki savrulup harmanlanmaya hazırlanmış bir dönem.

Benzer bir şekilde mîmârîde de hemen her şeyin denenmiş, iyice karıştırılmış ve daha sonraları cemiyyetin oluşturacağı “gerçek talep” eleğine göre savrulup harmanlanmaya hazır hâle getirilmiş olduğu ifade edilebilir. Çok direkli Kûfe Arap Şeması ile eyvanlı Selçuk-İran şemasının; bazilikal Roma-Hıristiyan şeması ile yine eyvanlı şemanın birlikte kullanılması. Hatta avlunun küçülerek binâ bünyesi içerisine alınması ve kubbenin de dâhil olması ile kubbe-eyvan avlu ve çok sütunlu şema birlikteliğinin denemeleri ve aşamaları da bu devrede müşahade edilmektedir.

Devrin karamsarlığı ve kapalılığı mîmârîye hâlâ yansımaktadır. Kütle anlayışında bir rafinasyon da hâlâ devrin gündemine girememiştir. Hâlihazırda dışa açılmamış yüksek ve yeknesak beden duvarlarının ortaya koyduğu kütle, taçkapı ve külâh gibi unsurlarla hareketlilik kazandırılmaya ve süsleme ile hafifletilmeye çalışılsa da nâfile. Tâ ki Osmanlıya varılana kadar. Medeniyetteki dil birliği san’at dallarının tamâmında, özellikle de mîmârîde ancak Osmanlı ile teşekkül edebilecekti.

Bu husûsta Sâmîha Ayverdi “İnşâ değil ibdâ edilen Türk vatanında en büyük şehir ve en küçük kasaba dahi, içerisine sinmiş müşterek rûhu aksettiren canlı bir uzviyet idi. Bunun içindir ki hangi tarafa yüz

çevirirseniz aynı şehircilik, aynı mîmâri, kültür, san'at ve çeşitli medeniyet izleri ile karşılaşmak tabii idi"⁸ demektedir.

Buradan, Türk mîmârisinin, özellikle de Osmanlı mîmârisinin cemiyetin "müşterek ruhundan" doğan büyük bir terkip neticesi ortaya çıktığı sarahaten anlaşılmaktadır. Ancak, ne yazık ki, bu terkipi de şifahi kültür anlayışına bağlı geleneklere göre vücûda getiren san'atkâr/mîmâr, eserinin müessiri durumunda bulunan ve kendisinin her nefes yaşadığı bu müşterek rûhu ele verecek menşe'/kaynak meselelerine eğilme lüzûmunu hemen hiç hissetmemiştir. Bunu el yordamı ile keşfetmek de ancak günümüz araştırmacılarına kalmıştır.

Dolayısıyla Osmanlı mîmârisine bakarken, onu derûnî tarafı ile de ele alarak hakiki veçhesinin ortaya konulması iktiza eder. "Sırf madde benzerlik aramak, dışını görüp içini görmemek demektir ki noksan kalmaya mahkûmdur."⁹

"Osmanlı Devleti, bir kuvvetler muvazenesine soktuğu maddî ve mânevî müessese ve teşkilâtını bütünlerken, bu organik vahdetin parçaları diyebileceğimiz bütün elemanları, tek ve yekpâre cevher hâline getiren kuvvetin ne veya neler olduğunu düşünmek lâzımdır.

...Şu halde bütün bu mânevi değerleri ve güçleri yekpâre cevher hâline koyan ateşin, insandan ayrılmayan kemâlli îman, îmandan ayrılmayan kemâlli insan olduğunu kabul etmek gerekir"¹⁰

Gerçekten de Türklerin İslâmı yeniden yorumladıkları bir karar noktası, bir imkânlar cenneti dediğimiz Anadolu'da bu kemâlin ortaya çıkışının âmillerini iyi değerlendirmek lâzımdır. Bir kere "...İnsanoğlu dünyâyâ gelmiş olmakla var olan bir mahluk olamaz. Bu doğuş mevcut ve dâim olan bir varlığın muayyen bir devre için kalıplaşmasından ibârettir. Yoktan var olunamayacağına göre vardan var olunur..."¹¹ düsturu

⁸ Sâmîha Ayverdi, *Türk Târihinde Osmanlı Asırları*, Kubbealtı Neş., 4. Baskı, 1999, s.177.

⁹ Ekrem Hakkı Ayverdi, *Türk Mimarisi ve Dünya* Kubbealtı Neşriyatı, 1984.

¹⁰ Sâmîha Ayverdi, *Türk Târihinde Osmanlı Asırları*, Kubbealtı Neş., 4. Baskı, 1999.

¹¹ Sâmîha Ayverdi, *İbrahim Efendi Konağı*, Kubbealtı Neşriyatı, 2004.

mûcibince Osmanlı toplum ve medeniyeti de mevcudiyeti çok cihetten var olan bir zemin üzerine binâ edilmiştir.

Orta Asya'dan beri çıktığı batı seferinde karşılaştığı İran, Arap, Roma, Bizans, Gürcü, Helen hatta Hitit medeniyet bakiyelerini ve kültür mirâsını görmüş, incelemiş, özümsemiş ancak, Türklük bunları yaparken berâberinde hep var olarak getirdiği köke merbutiyet süzgecin-den geçirmeyi de ihmal etmemiştir. Ne var ki Anadolu'da geçirdiği çalkantılı dönemde Moğol önünden kaçarak Türk-İslâmî Ahmet Yesevi mührü ile damgalayan ikinci bir varlık damgası müesseselerin bir nevi yeniden doğuşuna vesile olmuştur.

Cemiyetin değişik kesimlerinin Yunus ile halkın, Mevlânâ ile aristokrasinin, Hacı Bektaş ile askerinin, Ahi Evran ile hırfet ehlinin yeniden yapılandırılmasında kullanılan hep aynı dilde aynı vahdet prensibinin aşılması idi. "Bin yıllık Anadolu Türklüğüne fütuhat yollarını açan ve onu yalnız istilâcılıkla bırakmayıp medeniyetler kurduran bu sır, cemiyeti tek fikir mihrâbı önünde ve bir ibâdet şoku içinde sarhoş edercesine kendinden geçiren flâ-yı kelimetullah aşkı, yani Allah'ın birliğini; tevhid inancını dünyâyâ taşımak ve yaymak aşk ve şevki idi."¹²

Osmanlı da zamânın ihtiyacı ve talebini keşfederek, hayat ve devam şartlarını çekirdek olarak bizzat içinde bulunduran bu üstün prensibi ortaya çıkaran, aynı zamanda bu prensipten devraldığı emâneti geliştirip aksiyona çevirerek cemiyetin her kesimine bir hayat tarzı olarak ulaştırabilmiş olduğu kadar mîmâri ve sanatın teşekkülünde de ana unsur olarak kullanmış bir medeniyettir.

"Öyle ki henüz madde ve ruh ikiliğine düşmemiş bir zihniyet ...akıl ve ruh arasında dâima açık bir kapı bırakarak..."¹³ hemen her işinde bu dengeyi gözeterek hareket ettiğinden, dengeli bir Osmanlı Medeniyeti kadar dengeli Osmanlı sanat ve mîmârisinin de ortaya çıktığı görülmektedir.

¹² Sâmîha Ayverdi, *Türk Tarihinde Osmanlı Asırları*, Kubbealtı Neş., 4. Baskı, 1999.

¹³ a.g.e.

O zaman da Ekrem Hakkı Ayverdi'nin "Hakiki san'atkâr, yaptığı-
nın ezelin elinden çıktığını bilendir; sân-i hakîkinin kendisine tanınan
imkân ve saha dâiresinde dünya yüzündeki bir icrâkârı olduğunu idrak
etmezse nâfiledir."¹⁴ ifâdesi yerini bulup Türk mîmârî târihi açısından
vecizeleşmektedir.

İşte, Türk toplum ve devletleri arasında bu ilâhî-beşerî terkibi ger-
çek talep olarak keşfedip, kütleler içinde hâkim kılarak cemiyetin me-
denî ve içtimâî seviyesini yükseltmeyi, böylece de îlâ-yı kelimetullaha
hizmet etmeyi kendine mefkûre kılan Osmanlı toplumu, aynı ilâhî-
beşerî terkibi yaptığı mîmârî eserlere de aktarmasını bilebilmiştir.

Bundan dolayı da yaratılmışın her zerresinde âşikâr olan mutlak
güzelliğin idrâkine varmış san'atkâr yine aynı güzelliği Osmanlı san'a-
tının her departmanında yansıtmıştır. Böylece de Osmanlı mîmârîsi
sanki tabîî olarak yaratılmışçasına her zerresi ile âhenkli bir bütün ola-
rak dünya mîmârîsindeki emsalsiz yerini almıştır. Yaratılış gâyesini
müdrîk hakiki san'atkâr tarafından keşfedilen mutlak güzelliğin idrâki
mücibince Osmanlı mîmârîsi de kendi kâidelerini vâz etmiştir.

- Bir kere yaratılışta bir denge vardır. Kül ile cüz arasında bu den-
geye dayalı ilâhî bir âhenk mevcuttur. Dolayısıyla mîmârî unsurlar ara-
sında da aynı kuvvetli denge ve âhenk görülmelidir.

- Yine yaratılış îcâbı, tabîî işleyişte her şeyin birbirinin tamamlayı-
cı birer cüzü oluşundan doğan aynı âhenk, şehir yaşayışından mîmârîye
uzanan kâmil bir işleyiş münâsebetleri zinciri olarak çıkar. Her yapının
mâhiyeti dışarıdan da bellidir.

- Âhenk insan etrâfında ve ona nispetle mânâ bulmakta olduğuna
göre, mîmârîde de âhenk insan ölçğine göre tespit edilmelidir.

- Diğer taraftan, mîmârîde yaratılışın heyetindeki nispetler arasın-
daki âhenk ve dengeden mülhem bir âhenk de aranmalıdır.

- İç ve dış mekânların birbirine imtizacı olduğu kadar, kütlelerin

¹⁴ Ekrem Hakkı Ayverdi, *Türk Mimarisi ve Dünya*, Kubbealtı Neşriyatı, 1984.

âhenkli terkihi de önem kazanmaktadır.

- Tek başına, sadece âbide eser (monüman) yaratma iddiası yerine tabiatla bütünleşmiş binâ ortaya çıkar. Bu binânın göğü delmek temayülü yerine, arâzinin meyline intibak ederek âdeta yerden fışkırırçasına yükselmesi tabiidir. Yine aynı şekilde çevresi ile de bütünleşip ışığı, havayı ve manzarayı da bünyesine dâvet etmesi iktizâ eder.

- Tabii varlıklar gibi, Osmanlı mîmârisi de tenâsübü ve zenginliği bünyenin bizâtihi kendisinde aramaktadır. Onun için de aşırı süsü âdeta zaafiyet olarak addetmektedir.

- Binâlar teferruatla boğulmadıkları gibi gerçek güzellik sâdelikte aranmaktadır. Vakar, haşmet ve bünyeden taşan azamet gibi vasıflar ise sâdelik ve samimiyetten uzaklaşmadan yerine getirilmiştir.

Kısacası Osmanlı mîmârisi sâdece madde ve işlevden ibâret olmayıp “millî bir mefkûre üzerine oturur. Müstakil, orijinal ve kendine has şahsiyeti ile bütün İslâm mîmârî san’atlarının üstünde âbidevî addedilmesini içinde gizli ruha borçludur.”

Osmanlı mîmârisi “insanoğlu varlıkla yokluğun, hakikâtle mecâzın bir müddet buluşup selamlaştığı ve bilişiklik kurduğu... bir mahaldir...” târifi çerçevesinde “...Şuûru veya gayri meş’ûru ile topladığı malzemesinin kendi dehâsı harmanında istif edip berrak, sarı ve şahsî bir merhaleye götüren kişi”¹⁵ olma şuurundaki Osmanlı san’atkâr mîmârının elinde şekillenmiştir.

Nitekim Ekrem Hakkı Ayverdi’nin dediği gibi samimiyet ve (İnsan ile birleşen) sükûndan en dehşetli cevvaliyet sâdelikten de (Osmanlı mîmârisi gibi) haşmet ve azamet doğmaktadır.¹⁶

Ne var ki her güzellik târife sığmayan hüsnü mutlaka târif etmek için gönüllü yazılan bir fedâi gibidir. Fakat tâkati kadar devrinde ve seyrince savaşılarak meydanı cinsinden ve serisinden bir başkasına bırakıp şehâdet şarabını içmesi mukadderdir.

¹⁵ Sâmiha Ayverdi, *İbrahim Efendi Konağı*, Kubbealtı Neşriyatı, 2004.

¹⁶ Ekrem Hakkı Ayverdi, *Türk Mimarisi ve Dünya*, Kubbealtı Neşriyatı, 1984.

Osmanlı mîmârisinin hüsnü mutlakı târif etmekte bıraktığı boşluğın, yine aynı cinsten ve seriden bir başkası tarafından doldurulmasında elzem olan zeminin tekrardan teessüsüne vesile olur temennisi ile.

Saray Kitapçısı Fındıklılı İsmet Efendi

Dursun GÜRLEK

Eskiden saraylarda pâdişahların ve vezirlerin kütüphâneleriyle ilgilenen kitapçıbaşılar vardı. Bunların hemen hemen hepsi, “hâfız-ı kütüp” denilen ayaklı kütüphânelerden seçilirdi. Son derece zengin olan saray kütüphâneleri, bu değerli kitâbiyyât âlimleri tarafından idâre edilirdi. Târihçi Fındıklılı İsmet Efendi de işte böyle bir kitâbiyyat bilginiydi. Sultan Abdülhamid Hân’ın kitapçıbaşılığını yapan İsmet Efendi, âlim ve ârif bir zattı. Kendisine “meşhurların kâmusu” ünvanı verilmiş, bütün hayatı kitapların ve mezar taşlarının arasında geçmişti.

Biyografi ve menâkıbnâme konusunda en yetkili bir kalem olduğu erbâbı tarafından teslim edilen ve kendisine “ölüleri yaşatan adam” sıfatı verilen İbnülemin Mahmud Kemâl İnal, Fındıklılı târihçi İsmet Efendi’nin son derece ilginç hayatını ve menkîbelerini “Kemâlü’l-İsme” adı altında kitaplaştırmıştı. Ayaklı Kütüphâne İsmet Efendi’yi, İbnülemin’in modern Evliya Çelebi’yi andıran üslûbuyla takdim ediyoruz:

Târih ilminin en önemli kollarından biri de hiç kuşkusuz meşhurların biyografisidir. Bu gerçek bütün târihçiler tarafından kabul edildiği için, iddiamızı ispat etmek amacıyla sözü uzatmaya gerek görmüyoruz. Memleketimizde meşhurların hayatını tam anlamıyla tetkik ederek târihin bu önemli dalında büyük bir ihtisas sâhibi olan sayılı kimseler arasında “Fındıklılı İsmet Efendi” nâmı, -bana göre- elde ettiği bu yüce mevkiyi sonuna kadar koruyacaktır.

İsmet Efendi, Mekteb-i İdâdî-i Askerî’nin muallimlerinden Çorumlu merhum Hacı Osman Efendi’nin oğludur. 1261’de İstanbul’da doğmuştur. Henüz ilk mektebe devam eden bir çocuk olduğu halde geçmiş büyüklerin hallerini ve menkîbelerini öğrenmeye çalışır, mektebe gidip geldikçe rastladığı mezarlıkların pencerelerine tırmanarak

kitâbeleri okur, meşhurlara âit bir fıkra işittiği zaman büyük bir zevkle dinlerdi. Çünkü yaratılışı kendisini o vâdiye sevk ediyordu.

*Muktezây-ı fitrata itmede cümle ittibâ
İsm-i Zâhir herkese bir neş'e izhâr eyledi
[Herkes, yaratılışın gereğine uymaya devâm ediyor
Allah'ın zâhir ismi, herkesi neşeli bir şekilde meşgul ediyor.]*

Dolayısıyla ders gördüğü Mekteb-i İdâdî-i Askerî'de okutulan ilimleri ve fenleri arkadaşları gibi tâkip edemezdi. Ders defterlerine karşılık, milletin sinelerinden çıkan meşhurların isimlerinden, biyografilerinden, kabirlerinden ve menkıbelerinden bahseden defterler hazırlar, bütün bunlardan arkadaşlarına bilgiler verirdi.

Emekli tümgenerallerden “Dini Bütün” Mustafa Hilmi Paşa diyor ki: “Arkadaşlarımız İsmet Efendi'nin büyük bir coşkuyla naklettiği fıkraları ve menkıbeleri dinledikleri gibi bir de zavallıyı “budala” diye tekdir ederlerdi. Yaratılışı itibâriyle askerliğe yatkın olmadığı için idâdi tahsilini tamamlamadan mektepten ayrılmak zorunda kaldı. Bununla berâber askerlik mesleğine intisap ederek alay kâtibi sıfatıyla daha sonra emekli oldu.

Târihe, özellikle biyografiye tam anlamıyla vâkıf olduğu ve bu yönüyle büyük şöhret kazandığı için saray kitapçılarının arasına katıldı. Hicri 1319 yılının son günlerinde, Roma'da toplanması kararlaştırılan târih konferansına, Osmanlı Devleti'nden bir murahhas tâyin edilmesi İtalya Hükümeti tarafından istenince, durum Bâbîâlî'ye arz edildi ve İsmet Efendi bu görev için seçildi. Ancak adı geçen konferans ertelenmesi için gönderilmekten vazgeçildi.

İnsanlık târihinde benzerine az rastlanan bu değerli sîmâ, öteden beri müptelâ olduğu mide hastalığından kurtulamadı. 30 Teşrin-i sâni 1320 salı gecesi Yıldız civarında kiracı olarak oturduğu evde fânî âleme veda etti. Karacaahmed Kabristanı'nda babasının mezarına yakın bir

yerde ilâhî rahmete tevdi edildi. (Rahmetullahi aleyh).

İsmet Efendi yukarıda da işâret edildiği gibi daha çocukluğundan itibâren târihle ve meşhurların hayat hikâyeleriyle iptila derecesinde ilgilendi. Bu vesileyle gezmediği kabristan, girmedeği kütüphâne, görmediği târih kitabı meşhurlardan tanımadığı kimse kalmadı.

Kışın en soğuk bir gününde, yazın en sıcak bir deminde kabristanları dolaşır, ceplerine doldurduğu tuğla parçalarıyla mezar taşlarındaki yazıları boyayarak okunacak hâle getirir, elde ettiği bilgileri koynunda taşıdığı kâğıtlara kurşun kalemle kaydederdi. Fındıklı'daki evinden kalkar, İstanbul'un en uzak köşelerinde, ne zaman açılacağı kimse tarafından bilinmeyen, terkedilmiş ve unutulmuş kütüphanelere koşar, bin türlü zorluğa göğüs gererek hâfız-ı kütübü iknâ eder, kütüphâneyi açtırır, dolaplarda tozun toprağın içinde kalıp gözlerden uzaklaşan târihleri, biyografi ile ilgili perişan evrâkı, pejmürde kâğıt tomarlarını saatlerce gözden geçirirdi.

Âli Paşa'nın en yakınına sokulur, işittiği önemli sözleri, milyonda beş on adama nasip olan o sağlam hafızasına nakşederdi. Ebuuzziya Tevfik Bey'in *Yeni Osmanlılar*'da "Şark encümen-i dânişi ve irfân-ı ri-yâset-i vâlâsını hâiz bir sâhib-i kemâl" diye şa'şaalı bir ünvanla tavsif ettiği Yusuf Kâmil Paşa'nın -Şeyhülislâm Ârif Efendizâde merhum Sıddık Bey'in, "söz pazarı" diye târif ettiği meclisine dalar, o büyük insanın "Gel bakalım İsmet Hoca" diye başlayan iltifatına nâil olur, ilim ve irfan meclisinde bin türlü nükte ve fıkra işiterek hâfızasına yerleştirir, malûmatını artırır.

Kırk kırk beş yıl sürekli uğraşarak, mezarlıklara gidip gelerek, "müşahhas bir târih" veya "zîhayat bir târih" ünvanını kazanacak kadar bilgisini genişletti. Meşhurların hayâtını en iyi bilen kimseler diye şöhret kazanan zâtların arasında, onun kadar araştıran, onun kadar inceleyen birini görmediğimi her zaman itiraf ederim. Veled Çelebi ile Fâik Reşad Beyler, biyografi ilmine olan vukufiyetleri itibariyle *Sicill-i Osmânî* müellifi Süreyya Bey ile İsmet Efendi'den hangisinin tercih

edilmesi gerektiğini benden sormuşlardı. “Onlar bir beytin iki mısraı gibidirler. Fakat mânâ hangisinde tam olursa İsmet Efendi o mısradır” demiştim. Takdirimi onlar da takdir etmişlerdi.

Büyük târihçi Cevdet Paşa bir gün ünlü târihinin bir cildini İsmet Efendi’ye gösterir. Açılan sayfada Aziz Mahmud Hüdâî Hazretleri’nin dergâhının şeyhlerinden olan Büyük Rüşen Efendi merhumun biyografisi ile karşılaşır. İsmet Efendi o bahsi inceden inceye tetkik ettikten sonra hâtâlarını sıralar ve iddiasını ispat etmek için birçok târihi şahit gösterir. Cevdet Paşa insafı ve faziletli bir zat olduğu için hâtâsını itiraf etmekten çekinmez ve der ki: “İstanbul’da târihçi sıfatına tam mânâsıyla lâyık üç zat gördüm: Birincisi Şeyhülislâm Atâullah Efendizâde sudûrdan [*sadrâzamlardan*] Şerif Efendi, ikincisi Şeyhülislâm Hüsâm Efendi, üçüncüsü (.....)’dir.¹⁷ Lâkin doğrusunu söylemek gerekirse seni onlardan daha üstün buldum.

İsmet Efendi birçok tecrübe ile sâbit olduğu üzere yalan söylemezdi. Şahsında tasavvur ettiği değeri ve önemi insanlara karşı da ispat etmek hülyâsıyla başkalarının övücü sözlerinden medet uman hodfüruşlardan [*kendini metheden*] değildi. Hodşinas [*kendini bilen*], edepli bir kimseydi. Cevdet Paşa ikbal ehliydi [*yüksek mevki sâhibi*]. İsmet Efendi’ye arz-ı hulûs [*samimi olarak sevgisini göstermek*] için böyle bir takdirde bulunmak zorunda değildi. Cevdet Paşa gibi târihte imam, muhtelif ilimlerde benâm [*ünlü*] olan meşhur bir allâmenin takdirine mazhar olmak tabîi ki şeref vesilesidir. Cevdet Paşa takdir etmemiş olsaydı bile, İsmet Efendi mesleğinde elde ettiği olağanüstü başarıyı her zaman ispat edebilirdi. Zîra imtihan etmek veya eksiklerini tamamlamak amacıyla müracaat edenler, o canlı târihin sorulan, sayısı belirsiz sorulara derhal ve kolayca verdiği cevapları işitince, işittiklerini kendi kafalarındaki bilgilerle karşılaştırıp, İsmet Efendi’nin jeneoloji [*şecere ilmi*] ve biyografideki derin bilgisi karşısında şaşkınlıktan parmaklarını

¹⁷ İsmet Efendi bu fıkrayı naklettiği sırada üçüncü zatı hatırlayamamış.

ağızlarına götürürlerdi.

Bu büyük zâta “Meşhurların Kâmusu” ünvanını vermekle isâbetli hareket etmişlerdir. Çünkü ismi unutulmuş, nesli kesilmiş kimselerden en meşhur adamlara kadar her kimi arasanız onun hâfızasında bulurdunuz. Şöyle ki: Yanına gittiğiniz zaman âilenizin nâmını haber verirsiniz. Yatakta ise arkası üstü uzanır, kanepesinde ise arkaya yaslanır. Enfiyesini çektikten, o parlak gözlerini gözlerinize diktikten sonra âbâ ve ecdâdınızla [*babalarınız ve atalarınızla*] ilgili malûmat verirdi. Verdiği bilgileri harfi harfine zapt ederdiniz. Daha sonra tetkikata girişirdiniz de o malûmat ile sizin târihlerden, eski evraklardan, âilenize âit fermanlardan, beratlardan, şecerelerden, sözün kısası şuradan buradan topladığınız bilgileri karşılaştırırdınız, işte o zaman İsmet’in kemâlini anlardınız.

İsmet Efendi’yle pek çok, pek uzun görüştüm. Birçok tecrübelerde buldum. Liyakatine yakîn hâsıl ettim. Onun için böyle serbest yazıyorum. Sözlerimin abartma diye yorumlanacağını kesinlikle hatırıma getirmiyorum. Bu muhterem adamın kemâlini ilmî yakîn öğrenmeden önce hakkında söylenen övücü sözleri ben de mübalağa diye nitelendirirdim. Bu konuda aşırı gidiyorlar derdim. Ne zaman ki o kâmil müdekkik ile bir araya geldim, vâkî övgülerin tam mânâsıyla yerini bulunduğunu gördüm.

İsmet Efendi’nin en büyük bir meziyeti de terbiyesi ve dilnüvâzlığı [*gönül okşayıcı*] idi. Hasta yatağına çakılı kaldığı zamanlarda bile müracaat edenleri geri çevirmezdi. Sorulan şeylere öksürerek, inleyerek cevap verirdi. Zâten onu ne zaman gördümse yatak içinde gördüm. Dâima hastaydı. Güyâ illet tabii hâli, sağlık ise ârizî hâli idi.

İstitrâd kabilinden [*yeri gelmişken*] arz edeyim: Bizim diyarda târih ve biyografi gibi eserler, insanlar arasında “âsâr-ı âdiye”den [*sıradan*] kabul ediliyor. Okur yazar bir adam, ne zaman arzu etse birkaç cilt târih ile meşhurlardan birkaç yüz zâtın tercüme-i hâlini yazabilir zannediliyor. İş öyle değil efendiler! Bu meşakkatli vâdide benim tec-

rübelerim var, hem de pek acı tecrübelerim var. Neler çektiğimi ben bilirim. Târif edemem çektiğim elemeleri. O yüzdendir ki onun zikri de başka bir elemidir.

Geçmiş büyüklerden veya günümüzde yaşayan bir zâtın başından geçenlere dâir malûmat elde etmek, elde edilen bu bilgileri tertip ve tedvin etmek muhtelif rivâyetleri telif eylemek, tek başına kale fethetmek gibi zor bir iştir. Hele bizim memleket gibi yetiştirdiği değerlerin cisimleriyle berâber isimlerinin de unutulduğu bir memlekette biyografi yazmak, bizim memleket gibi biyografinin hâlâ gerekli itibârı elde edemediği bir fazilet makberesinde [*mezarlığında*] dünkülerin ve bugünkülerin -hatta evlatlarının ve âilelerinin zaptedemediği- şahsî ve ruhî özelliklerini ortaya koymak ölüleri diriltme sevdâsına düşmek gibi bir şeydir.

İşte bîçare İsmet Efendi'nin kırk beş yıl geceli gündüzlü çalışarak mezar taşlarıyla konuşup başını taştan taşa vurarak vücuda getirdiği yedi sekiz parça değerli eser, hicrî 1314 yılında bir gece Fındıklı'da çıkan korkunç yangında eviyle berâber yanmış, İsmet, esir-i firaş [*yaktaktan kalkamayan hasta*] bir halde, yakaladığı bir şamdan ile sokağa fırlamıştır. O dehşetli olaydan sonra sağlığının büsbütün bozulduğunu yana yakıla söyler, söyledikçe mahzun yüzü ateş gibi kızarırdı. Fâciayı naklettikten sonra oturuyorsa yatar, yatıyorsa kalkar, inlemeye başlardı.

Düşünün ki hayâtının sermâyesi olan yedi sekiz evlâdını bir anda kaybeden adam ne hâle gelir, nasıl vâveylâ eder. Sırası gelince nakledeceği gibi, biyografisini ayrıntılı olarak yazmak üzere yaptığınız anlaşma daha sonra uygulanmaya konulamadığı için eserlerini sırasıyla bilmiyorum. Bununla berâber hatırlayabildiklerimi anlatayım:

İlim irfan sâhibi dostlardan Diyarbakırlı Ali Emiri Efendi ile birlikte bir salı günü İsmet Efendi'nin Beşiktaş'ta kiracı olarak oturduğu eve gittik. Bir küçük kız bizi efendinin yanına çıkardı. Henüz tıraş ol-

muş, kır bıyıklı,¹⁸ etine dolgun, orta boylu, parlak gözlü, beyaz yüzlü, münevver bir zât, üstünde entârî, başında takke, gözünde gözlük olduğu halde bir kanepede oturuyordu. Bizi görünce ayağa kalktı. Gösterdiği yere oturduk.

Enfiyesini çekerek büyük bir dikkatle yüzümüze bakmaya başladı. Güya kalbimizden geçenleri yüz çizgilerimizden anlamaya çalışıyordu. Birkaç dakika sükût ile geçti. Kendimizi takdim etmek gerekiyordu. Arkadaşıma baktım, onda öyle bir niyet göremedim. Kendime baktım, cesâret bulamadım. Ziyâretine gidilen muhterem bir zâta başkasını takdim, hakkında meddahlık edebilirse de nefsi tezkiye etmek, “Korkmayın, fena adam değilim. Şöyleyim böyleyim” demek zor oluyor.

Sessizliğin uzayıp gitmesi iki tarafın da sıkılmasına vesile oldukça ev sâhibinin lisânıyla “Ayol, siz kimsiniz? Hüviyetinizi söyleyiniz de beni meraktan kurtarınız veya gidiniz” demekte olduğunu hissediyordum. Artık zemin ve zamâna, muhâtabımızın hâline ve şânına güzel bir cümle bulamayarak dedim ki:

- Efendim, biz ne câsusuz, ne de deyyusuz. Ben filânım, şu zat da falandır. Faziletlerinizi işittik. Herhangi bir vâsıtaya başvurmadan ziyâretinize koştuk. İsterseniz kabul edersiniz, isterseniz def edersiniz.”

Damdan düşercesine söylediğim şu söz, gözlerini gözlerime diken müşarünileyhin [*adı geçenin*] o kadar hoşuna gitti ki, büyük bir itina ile söylenen ne belâgatli, ne zarîf söz ancak o kadar tesir eder. Meğer zavallı adam câsuslardan o kadar ürkermiş ki, tanımadığı şahıslar ziyâretine gittikçe câsus zannıyla aklı başından gider, hemen yatağına girip yorganı başına çektikten sonra âheng-i enîne düzen verirmiş. Bu hakikati daha sonra öğrendik. Kendimizi târif eden ifâdelerime kesinlikle itimat ettiğini gösterircesine geniş bir nefes aldı. Gülerek:

“Estağfurullah, sizin çehrenizdeki âdemler câsus, deyyus olamaz. İkinizin de temiz kalpli, namuslu âdemler olduğunuzu yüzünüz söylü-

¹⁸ Vefât ettiği sırada beyaz sakallı idi. Sağlığı müsâit olmayıp da sokağa çıkamadığı zamanlar sakallı olurdu.

yor. Lütfettiniz, fakiri adam yerine koyup geldiniz, teşekkür ederim” dedi. O dakikadan itibaren kırk yıllık dost gibi lâubali bir şekilde sohbet giriştik. Biz sorduk, o söyledi.

Yukarıda da anlatmıştım. İsmet Efendi gerçekten terbiyeli, dilnüvaz bir zat idi. Terbiyesine, dilnüvazlığına ilk karşılaşmada gösterdiği iyi muamele delâlet eder. O bizim kim olduğumuzu bilemezdi. İhtimal ki biz mâsum görünümlü birer kancık, birer sahtekâr idik. İhtimal ki ilim, irfan ve fazilet sâhibi kimseleri takdir eden şahıslar olarak adamcağızı konuşturup, alacağımız mâlûmatı bir külah kapmak için başka bir şekle çevirerek cübbeyi kubbe hâline getirerek başını derde sokacaktık. Dünya bu, hatıra gelmeyen şeyler başa gelir.

Fakat muhababımız insanların gerçek yüzünü teşhis etme, onların meziyetlerini takdir etme konusunda kâbiliyetli birisi olduğu için bize îtimat etti. İtimâdından dolayı da daha sonra pişman olmadı. Ziyâretlerim devam etmeye başladı. Her defâsında başka bir şekilde istifâde ettim. Ne yazık ki semtin muhalefeti, meşgalemin çokluğu, rahatsız etme düşüncesi sık sık ziyâretine gitmeme engel oluyordu. Oysa engellere önem vermeyerek her gün ziyâretine koşmak, o değerli zâtın bilgisinden faydalanmak âdeta en önemli işlerden, insanı en çok sevindiren şeylerden imiş. Üzülerek ifâde edeyim ki o zamanlar bu inceliği takdir edip de gereği kadar yararlanamadık.

Her nimetin kıymeti kaybolunca bilinir. Nimet elde iken kıymeti takdir edilemez. Ortaya çıkan nimetin hiçbir zaman kaybolmayacağını zannederek ondan istifâde etmek konusunda gevşeklik göstermek nimetten mahrum olmanın feci mukaddimesidir. İşte o feci mukaddimenin en kısa zamanda insanı nasıl pişman ettiğini görerek üzüntü denizine gark olduk. Yazık!

İsmet Efendi'nin ölümünden bir gün önce birâderle ziyâretine gitmiştik. Evinin civârında Hüdâî Hazretleri'nin Dergâh-ı Şerifi'nin derişlerinden bir zâta -ki haftada birkaç kere gelir, efendinin suyunu taşır, işlerini görürdü- rastladım. Efendiyi sordum. Büyük bir üzüntüyle:

“Pek fenâ. İsterseniz gidiniz, görünüz” dedi. Efendinin yanına çıktık. Yatıyordu. Solmuş, sararmıştı. Can çekişme hâlinin yaklaştığı açıkça görülyordu. Elini öptük, başının ucuna oturduk. Midesinden fevkalâde muzdarip olduğunu inleyerek anlattı. Teselli edici sözler söyledim.

Ecelin eline kendini teslim etmek üzere olduğu böyle elemli bir anda bile diltüvazlıktan geri durmadı. Hoşumuza gidecek sözler söyledi. Veda edeceğimiz sırada: “Bugün istediğim gibi görüşemedik. Affediniz, kusura bakmayınız.” dedi. Bize dua etti. O anda birbirimize fırlattığımız hüznü bakışlardaki derin elemi şerhetmeye gerek yok.

Aradan iki gün geçti. Gazetelerde müşarünileyhin vefat ettiğini, defnedildiğini gördüm. Dilhûn oldum. Ölümünü haber alıp da cenâzesinde bulunamadığıma, son görevi yerine getiremediğime ayrıca üzüldüm. Hersekli Ârif Hikmet merhumdan sonra, kaybına en çok yandığım muazzez zatlardan biri de İsmet Efendi’dir.

Eşine az rastlanan bu büyük insan, eserlerini ateşin yok ettiği günden beri hastalıktan kurtulamadığını her zaman söylerdi. Amma kendisini hastalığa vakfeden diğer bir sebep daha vardı ki ondan asla söz etmezdi. Bâri biz söyleyelim:

Efendi’nin ziyâretine gidenlerin elbette dikkâtini çekmiştir. Yatağının bir tarafı yemiş sergisinin, diğer tarafı büyük bir eczahânenin küçük bir nümunesi idi. Bir tarafında, duvar yastığının üstünde baştan başa armut, elma, ayva, portakal, limon, nar ve diğer yemişler can düşmanı gibi saf saf durur, hazretin burcu ve duvarı yıkılmış kalelere benzeyen midesine hücum etmek için fırsat gözetirdi. Diğer yandan ise şişeler dolusu maden suları, çiçek suları, kutular dolusu tuzlar, haplar karakol gibi nöbet beklerdi. Düşmanlar birer birer mideye hücum edip tarümâr ettikten sonra nöbetçiler imdâda koşarlardı. Lâkin bir fayda veremezlerdi.

Hazret perişan bir halde yatağına iltica eder, birkaç defa inledikten sonra kalkardı. Artık rahat dursa ya... Hayır, odanın bir köşesine yerleştirilen dolabın önüne çökerdi. Bu dolap, yatağın sağındaki yastığın

üzerine dizilen malum düşmanları solda sıfır bırakacak kadar dehşetli bir düşman idi. Bu dolap mahalledeki bakkal dükkânlarının küçük bir örneğiydi. İçinde kangal kangal kaşar peynirleri, sucuklar, pastırmalar, yarısı yenmiş ekmeğin parçaları, birbirine sarılı halde sâhibini beklerlerdi.

Efendi kırmızı saplı küçük bir çakı ile büyük bir dilim peynir, biraz da pastırma keser, kocaman bir ekmeğin parçasıyla birlikte mideye yolcu ederdi. Arkalarından bir de portakal veya armut yolladıktan sonra kanepesine oturur veya yatağına girer, önceki gibi inlemeye başlardı. Gariptir, bir gün yanında bulunduğum sırada, yukarıda anlatılan şekilde midelerini doldurduktan sonra benden müsaade istedi, elbisesini giymeye gitti. “Nereye gideceksiniz?” dedim, “Saraya yemek yemeğe” dedi. O kadar hayret ettim ki söyleyecek bir şey bulamadım.

Önceki hâlini bilenler, efendinin öteden beri muzır şeylerle midelerini imlâ [*doldurmaya*], sonra da vaveylâ etmeye meraklı olduğunu naklediyorlar. Ölümünden bir gün, bir gece önceki mülâkatımızda yatağının etrafında yine mâhut yemişleri, mâhut ilâçları aynı şekilde hazır gördüm. Taaccüp ettim [*şaşa kaldım*]. Artık yiyecek hâli kalmamış ise de onları yanından ayırmaması midesinde biraz kuvvet bulsa yine yemeye, içmeye başlayacağına delil kabul edilebilirdi. İnsan sevdiği şeyleri fikir ve zikirten hâli olmadığı gibi, onları gözünün önünden ayırmak dahi istemez. Merhumun sürekli ıstırap çekmesine sebep olan hallerden biri, belki birincisi şüphesiz ki mütemadiyen boğazıyla uğraşmasıydı.

İsmet Efendi, Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî ve Aziz Mahmud Hüdâî hazretlerine bağlıydı. İstırapı artınca Evliyâullahın ruhaniyetinden istimat ettiğini [*yardım dilediğini*], bu sâyede rahatladığını söylerdi. Ölümünden iki ay önce karşılaştığımız sırada etkileyici bir sesle ve hazin bir tarzla âyin-i şerif okumuştı. Bu mübarek adam temiz kalpli biriydi. Geniş bilgisinden dolayı gururlanmazdı. Liyakatine uygun saygı görmediği için huzursuz olmazdı.

Hayâlî meziyetini, damlayı derya gösterircesine ileri süren hokka-

bazlardan, başkalarını kendi seviyesinde bulmayıp da yükseklerden hitap eden hatiplerden, herkese hakâret edici gözlerle bakan bakar körlerden, halka “kafası boş” diyen boş kafalılarından değildi. Mesleğinde mütehassıs, herkese karşı mütevazı saygıdeğer bir zat idi.

Hâlınden şikâyet etmezdi. Gönül zenginliğine sâhipti. Kitapçılık hizmetinden dolayı bin kuruş maaş alırdı. Kanaat ederek özgürce yaşardı. Arada sırada şikâyet etmeye niyetlenirse derhal “Adam geçelim, muhabbete bakalım” derdi. Derviş yaratılışlı bir insan olduğu sözlerinden ve hareketlerinden anlaşılırdı.

Her istediklerini yapanlar “İsmet Efendi ayaklı kütüphânedir” sözüyle kendisinin değerli bir insan olduğunu takdir ettikleri halde, geçimine yardımcı olmazlardı. Takdir, sözde kalırdı. Uygulanmazdı. Çünkü takdir-i Hüdâ kendisine bu kadar maişet, bu kadar rahat nasip ettiği için dilenciden şaha kadar hiç kimse tabii ki takdiri tağyir etmezdi [*Değiştiremezdi*]. İsmet Efendi de bu sırrı bildiği için, arada sırada şikâyet etse bile bunu dakikalarca uzatmazdı.

İsmet Efendi ile ilk görüştüğüm zaman, kendisinden iki şey rica ettim: Biri asrın meşhurları için ayırdığım “Defter-i Hutût”a birkaç satır yazı yazması, diğeri de biyografisini takrir yoluyla bana yazdırması idi. Önceleri her iki ricayı da kabul edeceğini gösterdi. Hatta anlaşmaya vardık. Sonradan anlamsız özürler ileri sürmeye başladı. Bir ara “Defter-i Hutût”a Gelenbevî merhumun biyografisini yazacağını söyledi. Sonra bir takım vehimlere kapılarak “Mevlânâ, ahval müşevveş! [*efendimiz, durumlar karışık*] Bu yazıyı uygun bir zamana bırakalım” dedi. Ben de ısrar etmedim. Nihayet defterime yazı yazmadan, hayat kitabı son buldu.

Hakikîyyûndan, hayaliyyûndan birçok kimseler, iblisin çocuklarının ticaret pazarında kendilerine sermaye aradıkları bir fetret devrinde, muzır insanların en büyük kâr saydığı tehlikeli bir zamanda “Defter-i Hutût”u hazırlamak için en tehlikeli kabul edilen kimselere gidişime de hayretle bakarak âdeta aklımın noksanlığına hükmetmişlerdi. İhtimal

ki İsmet Efendi de bunlara dâhildi. Biyografisi için de “yaparız, yazarız” dediği halde sonunda “Biyografimi yazmaktan doğrusu çekiniyorum. Bunu yazmak, yazdırmak bana hoş gelmiyor. Hâzine-i Hâssa’dan yıllardır resmi biyografimi istiyorlar. Bir türlü yazamıyorum. Rica ederim, beni mazur görünüz.” dedi. Ne zaman bu konuyu açsam aynı cevabı verirdi.

Defalarca doğum târihini sordum, söylemedi. Bir gün yine rahatsızlığından bahsettiği sırada “Efendim, ihtiyar olduk” dedi. 1275’de doğan bir zat ihtiyar olur mu dedim. “Hayır, 75’de değil, 1261 Zilhicce ayınının 17. Çarşamba günü doğdum” dedi. Ben kahkaha ile gülmeye başladım. Hilenin farkına vararak o da gülmekten kendini alamadı. Bu fırsattan istifâde ederek yine biyografi meselesini ileri sürüdüm. Serzenişle “Ölü, diri herkesin hayat hikâyesini kendilerinden daha iyi bildiğiniz halde kendi biyografiniz konusunda ihmal göstermeniz, vehme tâbi olmanız çok ilginç bir durumdur. Fakat kabahat sizde değil, bende. Kendi kıymetlerini takdir etmeyenlerin kıymetlerini takdir ettirmeye çalışıyorum” dedim.

Efendi gülerek “Allah seni aziz etsin. Kadirşinaslığını herkesten çok ben takdir ederim. Ne yapayım ki çekiniyorum” cevâbını verdi. Sonunda biyografisi yazılmadan gitti. Teessüf olunur.

Hikmeti nedir bilmem. Meziyet erbâbının halleri ve hareketleri gariplikten kurtulmuyor. Nev-i şahsına münhasır olanların şahsına münhasır garip bir hâli oluyor. İsmet Efendi’nin biyografisini yazmaktan, yazdırmaktan çekinmesi de böyle garip hallerden biridir. Bizde bâzı kimselere göre, biyografinin şahsın ölümünden sonra yazılması gerekir. Yaşarken yazılırsa güya hayat kısalacakmış gibi bâtil bir düşünce zihinleri bulandırıyor. Efendi merhum da bu vehimden ve bu fikirden dolayı çekiniyordu. Zamânın tehlikelerinden de çok fazla ürkerdi. Bu çekingenliği hangi sebep doğurursa doğursun, ayıplanmamalı ve tenkit edilmemelidir. Çünkü herkesin kendince tabii, başkalarınca garip sayılabilecek şekilde bir takım vehmi ve zannı, mesleği ve meşrebi vardır ki o adamı o zannından ve vehminden, o mesleğinden ve meşrebinden

vazgeçirmek imkânsızdır.

Sanat ve mârifet erbâbından bâzılarını gördüm ki onların eserleri halkın kütüphanelerini süslediği halde, kendi eserlerinden kendilerinde bir nüsha bile bulunmaz. Bâzı hattatlara rastladım ki, dostlarının, âşınalarının hatta bu işle ilgisi olmayan kimselerin odaları onların nefis tablolarıyla dolu olduğu halde kendi evlerinde bir tabloları bile görülmez. Bâzı şâirler gördüm ki, hafızaları başkalarının şiirleriyle dolu olduğu halde kendi şiirlerinden iki manzume bile ezberlerinde değildir. Yâhut başkalarının kasidelerini, gazellerini inşâd ettikleri [*şiir okudukları*] halde kendilerinin bir mısralarını bile îrad etmezler [*söylemezler*].

Şurasını da söyleyeyim mi bilmem. Bâzı tabibler gördük ki, kendileri verem oldukları halde başka veremlileri tedavi etmek için gayret gösterirler.

İşte bunlar gibi İsmet Efendi de bütün Osmanlı meşhurlarının her yönüyle, her türlü eseriyle, her menakıbıyla uğraşarak sürekli onlardan söz ederken, hatta istirahat zamânında bile onlarla meşgul olarak uykudan mahrum kalırken kendi hayâtından ve menkıbelerinden bahsetmezdi. Kırk beş yıl mezarları ve kütüphaneleri devrederek ciltler dolusu biyografi yazmışken kendisinin dört satırlık resmi hal tercümesini bile yazmazdı. Bir kere bana demişti ki:

- Yatağıma girip tam uykuya dalacağım sırada karşıma meselâ Sokollu çıkar. Tercüme-i hâli baştan sonra zihnimden geçer. Hal ve hareketi birer birer gözümün önünde canlanır. Sonra diğer meşhurlar, diğer hâdiseler ortaya çıkar. Tabîî uyku da kaçır. Nasıl yatmışsam öyle kalkarım.

Mübarek adam, uyku sırasında bile başkalarını düşündüğü halde, bir defa da kendisini düşünüp tercüme-i hâline tercüman olsaydı ne olurdu? Ne olacak, öyle mükemmel bir târihçinin bin bir ibret tablosuyla ve nükteli sözlerle dolu olan mâceralı hayâtı gözümüzün önünde canlanır, ondan ders almamızı, yararlanmamızı sağlardı.

Son olarak şunu söyleyeyim: İsmet Efendi'nin ölümü, telâfisi mümkün olmayan büyük bir kayıptır. Bunun için hem üzülmeli, hem

de üzülmemelidir. Üzülmek faydasızdır. Zîra hayat denilen şey bir gün mutlaka ölüme dönüşecektir. Gecenin gündüze dönüşmesi gibi. Asıl üzülecek durum böyle büyük bir zâtın ikinci hayâtı olan önemli eserlerinin tamâmen yok olmasıdır ki esas kayıp da budur.

Hayâtını ve menkıbelerini yazmaması, yazdırmaması da o kayıptan doğan elemeleri İsmet nâmı anıldıkça yenileyecek ve çoğalacaktır.

Bir Defter ve Bir Neyzen

Özcan ERGİYDİREN

Râşid Beyefendi'nin bizlere ders verdiği bir çarşamba günü, Zâkirbaşı Selâhaddin Bey, çalışma sona erip çay faslı başlarken Sâmiha Ayverdi'ye hitâben "Hanımefendi, bir mârûzâtım var, müsaade ederseniz arz edeyim" dedi. Sâmiha Ayverdi "Estağfirullah beyefendi, buyurunuz" deyince, bacanağı olan bestekâr Eyyûbî Ali Rıza Şengel'in bir defterinin kendisinde olduğunu söyledi. İri ve şişman vücûdunu iki tarafa döndürerek, yuvarlak yüzü heyecandan kızarmış "Hanımefendi, dedi, aslında iki defterdi. Mübârek adam, o besteler kaybolup gitmesin diye duyduğu, bildiği ne kadar ilâhi varsa hepsini notaya almış. Şimdi artık o besteleri bilen yok, ama o hepsini tespit etmiş. Vefâtından kısa bir süre önce "bunlar sana emanet, gün olur devran döner, ecdad mîrâsını kötölemek de elbet bir gün sona erer. O zaman inşaallah bunları bir düzene sokup neşredersin" demişti. Ben de yıllarca gözüm gibi muhafaza ettim. Lâkin Bey nereden haber almışsa, gelip "defterleri bir göreyim, tetkik edeyim" diyerek istedi. Vermedim, yalvardı yakardı "hemen iade ederim" dedi. Ben de inandım. Allahdan ikisini vermedim, yalnız birini verdim. Aradan aylar geçti, bugün yarın derken nihâyet "kaybetmişim bulamıyorum" demez mi? Aklım başımdan gitti. Gerçekten kayıp mı etti, yoksa, günâhı boynuna yalan mı söyledi, bilmiyorum. Ama defter gitti gider... içindeki eserler de yok oldu. Nasıl üzüliyorum anlatamam efendim... İkinci defteri de isteyenler oldu, ama ben yemin ettim, kimseye vermeyeceğim, evden çıkarmayacağım dedim. Şimdi hiç değilse bu defterdeki besteleri neşretmek istiyorum, ama notaları kim temize çekip doğru dürüst yazacak; kim güftelerin tamâmını bulup çıkaracak? Bâzı eserlerin yalnız bir beytini yazmış geçmiş. Sırtımda öyle ağır bir mes'ûliyet ki... Artık kimsele-re de güvenemiyorum, ya bu defter de kaybolursa? Çaresiz kaldım ha-

nımeferdi, ne yapacağım, bilemiyorum”

Sâmiha Ayverdi defterlerden birinin kaybına çok üzüldü. “Ah beyefendi, malûmunuz neler neler kaybolup gitti, ne kadar esef etsek azdır. Şimdi, bu işi becerecek, notadan anlayan birini arayalım, inşaallah bir çâre bulunur” dedi. O günlerde Selâhaddin Bey’in Aksaray’daki Vâlîde Câmîi’nin karşısındaki evine gidiyordum; Ekrem Bey’in* kocaman Grundig marka teypini götürüp önüne koymuştum. Rasttan başlayarak bildiği ilâhileri –iki bin kadar olduğunu söylüyordu- okuyarak kaydetmeye başlamıştı. Defterden Erhan’a” bahsettim, “Bir kopyasını alabilsek” dedim. O zamanlar fotokopi makinesi yoktu. Onun basit bir fotoğraf makinesi vardı. Birkaç sayfa çektik, tab ettirdik; lâkin iyi çıkmadı, yarısı okunmuyordu. Fotoğrafçı, “getirin, ben çekerim, istediğinizden âlâ olur” dedi. Fakat söylediği fiyat bizim gibi meteliksiz iki talebe için o kadar fazla idi ki ödememiz mümkün değildi. Yazarak kopya etmeyi düşündük; notalar çok fazla, güfteler eski yazıyla yazıldığından onu da yapamadık.

Sâmiha Ayverdi bir gün konuyu Neyzen Ulvi Erguner’e açtı, arız amîk anlattı. Ulvi Bey genç bir yüzbaşıydı, ney’i babası Süleyman Erguner’den öğrenmiş; kendine has bir tavrı vardı ki babasından tevârüs ettiğini söylerlerdi. Taksimleri gürül gürül akan coşkun bir nehir gibiydi. Mahcup, utangaç, güler yüzlü ve kibardı. Ekrem Hakkı Bey’in, Fâtih Fevzipaşa bulvarındaki evinde yapılan mûsikî ve sohbet toplantılarına eşi Süheylâ Hanım’la berâber gelirdi. “Bir bakayım efendim, ben de eski yazıyı bilmiyorum ama belki notaları temize çekebilirim” dedi. Bu söz üzerine defter Selâhaddin Bey’den istendi. “Yeminliyorum veremem, gelip evde çalışsın” dediyse de Ulvi Bey’in gelip gitmesi zor olacağından, sonunda yeminini bozmak ve defteri vermek zorunda kaldı. Birkaç hafta sonra Ulvi Bey “Baştan sona gözden geçirdim, notalarda bâzı hâtâlar var efendim” dedi.

* Ekrem Hakkı Ayverdi

** Erhan Altıntaş-Y. Mimar

Aradan iki ay kadar bir zaman geçti. 1957 sonu ya da 58 yılı başlarıydı. Kore harbine, Amerika'nın yanında Türkiye de asker göndermişti. Nihâyet mütâreke yapılarak harp sona ermiş, lâkin barış yapılmamıştı. Süresi dolup Anavatana dönecek olan askerlerin yerine Ulvi Bey'in birliği tâyin olunca o da, bir yıl kalmak üzere Kore'ye gitti.

Bir sohbet gününde Selâhaddin Bey "Bu da olmadı efendim, bâri bir başkasını arayalım, defteri Ulvi Bey'in hanımından alabilir miyiz?" dedi. Birkaç gün sonra sorulup da Ulvi Bey'in defteri Kore'ye götürdüğü anlaşılınca son derece üzüldü, endişeye düştü. "Ah efendim ah, keşke götürmeseydi, bu defter de oralarda kaybolup giderse..." diyordu.

Bir gün Ulvi Bey'den mektup geldi. Sâmiha Ayverdi "Mektup Allah'ın selâmı gibidir, mutlaka cevap verilmelidir" diyerek haberli habersiz gelen ziyâretçilerine, aralıksız süren kitap telif çalışmasına, mütad toplantılarına rağmen her gün yazdığı beş-on mektuba ilâveten Ulvi Bey'e de cevap yazdı, defterin kaybolması endişesiyle Selâhaddin Bey'in üzüntüsünü bildirdi. Ulvi Bey cevâbi mektubunda, defterin emniyette olduğunu, gözü gibi koruduğunu yazdı. Sâmiha Ayverdi de, Selâhaddin Bey'e "hiç merak etmeyin beyefendi, defter yakında gelecek inşaallah" diyerek teskin etmek istemiş ise de, o "İnşaallah efendim inşaallah, hayırlısıyla bir gelse..." diyor, günleri sayıyordu.

Ulvi Bey 9.4.1958 târihli mektubunda şöyle yazmıştı:

*Pek muhterem Sâmiha Hanımefendi!*¹⁹

Şahsım ve âile efrâdına karşı gösterdiğiniz alâkaya karşı duyduğum hisleri ifâdeye "teşekkür" kelimesi pek hafif ve az geliyor. Şükran ve minnet duygularımı yazamazsam dahi ruhumu anlayacağınız için teselli bulmaktayım. Bütün sahalarda olduğu gibi yazıdaki kudret ve belâgatiniz yanında, size yazabilmek zor. Bu cihetle hâtâlarım göz yumup samimiyetime bağışlamanızı istirham ederim.

Hanımefendi! Sizin ve ışığımızla aydınlanmış cemiyetinizin, bende

¹⁹ Sâmiha Ayverdi'nin Mektupları, İsmet Binark, Kubbealtı Neşriyatı, 2002.

tesiri büyük oldu. Bütün fertlerin bu atmosfere girebilmesini ne kadar isterdim. İslâmiyet ve dolayısıyla insanlık kavramındaki müspet anlayışı bütün kudreti ile müşahhas hâle getirebilmiş olmanız ne büyük ve ne güzel şey! Tek üzüntüm, bu anlayış deryânızdan henüz çok az şeyler alabilmiş olmam.

His ve düşüncelerimi kendimde alıkoyup sizi daha fazla sıkmamak için müsaade istirham ediyorum.

Vâlîde Hanımefendinin, Ekrem Beyefendinin ve Sizin hürmetle ellerinizden öper, Tanrı'dan sıhhat ve başarılar niyâz ederim efendim.

Mami'ye, Özcan kardeşe ve bütün dostlara selâm ve hürmetler eder, bayramlarınızı kutlarım.

Başka bir mektubunda, Kore halkının birbirine karşı çok saygılı olduklarını, fakirliklerine rağmen hep bembeyaz ve temiz elbiseler giydiklerini, sokaklarında, caddelerinde bir çöpe rastlamadığını; oradaki müslüman cemaatiyle tanıştığını, onlarla fırsat buldukça görüştüğünü, başlarında yeterli imamlar olmadığından dînî bilgilerinin çok noksan olduğunu esefle yazıyordu.

Sâmiha Ayverdi bu mektuba 1.9.1958 târîhli şu cevâbı yazmıştı:

Ulvi Bey oğlumuz,

Mektubun birkaç gündür masamın üstünde duruyor. Âdeta bir dost, bir âşinâ, bir hemhâl ile konuşmadan anlaşır gibi, muhtevasını ibretle, hayretle düşünüyorum.

Bu birbirinden dikkate şâyân havâdisleri okuduğum zaman "tevekkelî Ulviciği buradan oraya göndermemişler; yapacağı iş, kurtaracağı bir kütle varmış" diyorum. Mektubu her fırsatta bütün yârân-ı bâsafâya okutmak istiyorum ve okutuyorum da. Evvelki akşam Maltepe'de bir dost evinde idik. Gece Kâinat Hanım, Mami, Kâzım Beyler, eczâcî Ahmet Beylerin de dâhil olduğu kalabalık bir misâfir kâfilesi bastırdı. Tam mektup okunmak için ortaya çıktı, yaz gecesi pencereler açık olduğu için, dışarıdaki radyolardan bir ney sesi gelmeye başlamaz mı? Bu cil-

veyi gözlerimiz yaşararak dinledikten sonra okuma faslı başladı. Aynı mektubu bir kere de Nihad Sâmi Bey'in bulunduğu bir mecliste okumuştuk. Bir hoca ve edebiyatçı olarak üslûbunuzu da, temas etmiş olduğunuz noktaları da çok şâyân-ı dikkat buldu. Cidden de öyle.

Bir cihangir olan Yavuz Sultan Selim'in Mercidâbık zaferi ve ordu-suna çölü geçirtmesi bugün Amerikan Erkân-ı Harbiyesi'nde sevk'ül ceyş bakımından misâl olarak gösterilirmiş. Bir şeâmet ve satvet örneği olan Osmanlı fetihleri ve medeniyeti bugün bir enkazdan ibâret. Fakat onun bu hâle gelmesi için dışarıda el ele vermiş olan Haçlılar ve Yahûdiler, içerde ise menfaat, gurur ve cehâlet, yeryüzünden öyle büyük bir muvâzene unsurunu kaldırmış bulunuyor ki bugün Osmanlı medeniyeti yalnız Müslüman Türk câması için değil, Hristiyan Avrupa, hattâ bütün insanlık âlemi için lâzım.

Materyalist bir felsefenin mahsûlü olan Garp medeniyeti bütün şafatına ve hattâ teknik zaferine rağmen bugün yıkıcı bir kuvvet hâlinde. Hem başkalarını, hem de kendi kendini yıkıyor. Bir eliyle yaparken öteki eliyle tahrip etmekten geri kalmıyor. Tıpkı doğurduğunu yiyen bir kedi gibi. Eğer beşeriyet maddeye verdiği ehemmiyeti mânâyâ da tanımayacak olursa bu gidişle kıyâmeti bizzat hazırlayacaktır.

İşte bir vakitler üç kıt'a üzerinde hükümrân olmuş bulunan Osmanlı İmparatorluğu, henüz küçük bir beylik olarak târih sahnesine çıkarken bu hakikati sezerek madde ile mânâyı at başı yürütmüş ve îmanla adâlet unsurunu, cemiyet terbiye ve disiplininin temel taşı bellemiştir. Ancak bu şuur zayıfladıktan sonradır ki imparatorluğun da siyâsî, askerî hezîmetleri başlamıştır.

Kore müslümanlarının başına geçerek onlara bir müslüman mücâhidi anlayışı ile yol göstermeniz şâyân-ı tebrik. Müslümanlıkta buna "fisebîlillah mücâhede" derler. Yâni Allah nâmına, bir karşılık beklemeden savaş demek. Bu yolda size faydalı olur endişesiyle bâzı kitaplar göndermek istiyoruz. Belki bu sûretle işiniz biraz daha kolaylaşır. Nezihe de mektubunuzdan bâzı fıkra mevzuları çıkaracaktır. İntişârında in-

şallah onları da yollarım

Aden’de ve diğer müslüman ülkelerinde hâkim olan cehâletin dili, âlem-i islâma “artık kendinize gelin, bu gafletten uyanın” diyen bir alârm işâretidir. Tabî ki müslüman kütlelerin câhil kalmaları için her vâsıtaya baş vurmuş olan Garp, politikasında yüzde yüz muvaffak olmuştur. Gözümüzü açıp bu gafletten silkinmek için elimizi son derece çabuk tutmalı, vakit kaybetmemeliyiz. Amma kime söyler, kime anlattırsın

Geçen gün Ahmet Hamdi Beylerde bir toplantı vardı. Niyâzi Sayın’a mektubunuzdan bahsettim, hemen telefonu açarak Süheylâ Hanımı haberdar etti. Bugünlerde ben kendisini arayamadım. Çünkü hayli zamandır rahatsızdım; şimdi hamdolsun daha iyiceyim.

Memleket ahvâline gelince, duyduğunuz gibi çok hazin. Allah hemen hayırlar ihsan etsin. Bağdad ihtilâlinde ağabeyim İstanbul’da bulunuyordu, Cenâb-ı Hak kendisini korudu.

Buradan size adlarını sayamayacağım kadar çok kimsenin selâm ve muhabbetleri var. Bizim evin halkı da kezâ hayır dualar ederek büyükler gözlerinizden, küçükler ellerinizden öperler.

*

Nihâyet bir yıl doldu ve Ulvi Bey yurda döndü, defter sâhibine iade edildi.

Salâhaddin Bey derin bir oh çekti; fakat matlup hâsıl olmamıştı. Sâmiha Ayverdi hem bu defterin, hem de Ken’an Rifâî Hazretleri’nin ilâhîlerinin yayınlanmasını istiyordu. Bestekâr İzzeddin Hümâyî Bey vaktiyle, bir kısmını kendisinin bestelediği bu ilâhileri notaya almış ve neşretmişti. Ancak eski bir basımdı ve eski harflerle yazılmıştı. Her iki işi de yapacak bir kimse bulunamadı. Selâhaddin Bey çok üzülüyordu, sık sık “ah efendim, notaları yazacak bir kimse çıkmadı; ölmeden şu işin halledildiğini görmezsem gözüm açık gidecek” diyor, Sâmiha Ayverdi de “Beyefendi üzülmeyin, her işin bir vakt-i merhûnu vardır. Gün gelir bir nasipli çıkıp bu işi yapar, merak etmeyin” diyerek onu te-

sellı ediyordu. Ama işi lafta bırakmıyor, mûsıkî ile meşgul olan yakınlarına bu defterin ehemmiyetini anlatıyordu. Fakat uzun yıllar, bu ağır yükün altına girip hakkından gelecek bir babayığit çıkmadı.

Sonunda vakt-i merhûn geldi ve bu hizmet, defter Koreye gittiğinde Üsküdar Mûsıkî Cemiyeti'ne devam eden ve Güzel San'atlar Akademisi'nde okuyan bir mîmar adayı ile bir ilâhiyat talebesine nasip oldu.

Sâmiha Ayverdi 1970 yılında, Ken'an Rifâî Hazretleri'nin bidâyette işâret ettiği, Kubbealtı Akademisi'ni kurdu. Bu, o günkü şartlarda imkânsız bir şeydi ve "Böyle bir işe ancak bir deli teşebbüs eder" demişti. Akademinin zengin kültür faaliyeti içinde mûsıkînin de mühim bir yeri vardı. Üsküdar Mûsıkî Cemiyeti'nden gelen genç mimar Yusuf Ömürlü² ile Fransa'da doktora yapıp dönen Mustafa Tahralı'nın³ önünde geniş bir hizmet alanı açılmıştı. Sâmiha Ayverdi, Selâhaddin Bey'den defteri tekrar istedi, artık bu iş sağlama bağlanmıştı. 1975 yılında defter alındı ve Yusuf notaları yazmaya, Mustafa güfteleri yeni yazıya çekip yanlışları düzeltmeye eksikleri tamamlamaya koyuldu. Artık Selâhaddin Bey'in içi rahattı; memnundu, emindi. İki genç adam arada bir gelip kendisiyle görüşüyor, çalışmalar hakkında bilgi veriyordu. Kolay iş değildi, biraz uzun sürecekti, ama en iyi şekilde oluyordu.

Ken'an Rifâî Hazretleri'nin *İlâhiyât*'ını tâkiben, Ali Rıza Şengel külliyâtının birinci cildi, defterin Kore'den dönüşünden yirmi yıl sonra, 1979'da neşredildi. Lâkin Selâhaddin Bey bir sene önce vefat etmiş, bu güzel günü görememişti. Dünya gözüyle görememişti ama hiç şüphesiz rûhu, birer yıl ara ile dört ciltte 425 eserin neşredildiğinden haberdâr olup şâd olmuştu.

Yusuf için bu bir başlangıçtı; Kubbealtı'nın gölgesinde, bir kuyumcu dikkati ve Eyyûb sabrıyla yıllar boyu çalışarak yüzlerce nota neşretti. Hâlâ bir ibâdet neşvesiyle çalışıyor.

² *Cibali'den Kubbealtı'na Yusuf Ömürlü*, Ergun Balcı, Kubbealtı Neşriyatı 2003.

³ Prof. Dr. Mustafa Tahralı- Marmara Ün. Öğ.Üy.-Şâir, yazar.

*

Ulvi Bey'i son defa, sanırım 1973 yılı mayıs sonunda gördüm. İstanbul'un Fethinin yıl dönümü münasebetiyle Şan sinemasında tertiplenen konsere, Ankara'dan gelerek ben de katılmışım. Tanıdık pek çok sîmâ arasında Ekrem Hakkı Bey, eşi İlhan Hanım, kadîm dostum rahmetli Işık da vardı. Mehter Takımı yerini aldıktan sonra Ulvi Bey sahneye çıktı; siyah gözlük takmıştı; hastalanmış, mühim bir ameliyat geçirmiş.

“Bir bahar sabahı Edirne Sarayı'nda, yıllardır hayâl ettiği İstanbul'un fethi için, gece-gündüz demeden hazırlıklara devam eden genç pâdişah Sultan Mehmed Han'ın ve devlet erkânının huzûrunda, Mehter-i Sultânî növbet vuruyordu” meâlinde birkaç cümle söyledi. Ve mehter, Yâ Allah! diye başlayıp ard arda ferah ve coşkun parçalar çalıp söyledikten sonra gülbang ve fetih duası ile tamamladı. Ulvi Bey tekrar sözü aldı, Orduyu Humâyun'un İstanbul'a doğru yola revân oluşunu tasvir etti ve mehter öyle eserler çaldı ki bu muhteşem ordunun büyük bir şevk içinde yürüyüşüne, sanki bizler de katılmış gibi olduk. Bu tarzda, kısa izahlarla fethin bütün safhalarını naklederken, her seferinde mehter o hâle uygun parçalar çalıp söylüyordu. Nihayet Yahya Kemâl'in:

*Vur pençe-i Alîdeki şemşîr aşkına
Gülbangi âsumânı tutan Pîr aşkına*

mısrâları Münir Nûreddin'in nağmeleriyle coştı ve mehterin vurduğu hücum marşının Allah Allah! nidâlarıyla, hep berâber, İstanbul'u yeniden feth ettik. Şimdi genç pâdişah Fâtih Sultan Mehmed Han, yanında Akşemseddin, cümle ulemâ ve vüzerâ surlardan içeri girerken fetih havaları çalıyordu.

Böylece konser sona erip Ulvi Bey, sağ eli kâlbini üzerinde, dinleyenleri selâmlayınca müthiş bir alkış koptu. Herkes coşmuş, ayağa kalkmıştı, ön sırada oturan Ekrem Bey de ayakta alkışlıyordu.

*

Ulvi Bey ertesi yıl vefat etti. Sâmiha Ayverdi, eşi Süheylâ Hanımla olan alâkasını hiç kesmedi ve devam ettirdi.

“Mâbette Bir Gece”ye “Hilkat” Açısından Bakış

Dr. Ayhan GÜLDAŞ

İnsanlık, yüzyıllardan beri “kader”, “ruh”, “hikmet”, “hilkat” gibi meseleleri anlamaya, açıklamaya çalışmış; baştan ikisinin sırrına hiç akıl erdirememiştir. Zâten İslâmiyet özellikle “kader” ile “ruh” üzerinde fazla düşünmemize rıza göstermemektedir. “Hikmet”e ve “hilkat”ın tezahürlerine gelince, gönül gözü açık olanlar, bunları, daha bâriz bir ifâdeyle Allah’ın tecellisini, varlıkların her zerresinde görebilmişlerdir.

Dînî ve tasavvufî eserlerden başka, bâzı edebî türlerde de ibret dolu hikmetlerin, hilkatin şaşırtıcı tezahürlerinin doğrudan doğruya veya değişik biçimlerde işlendiğine şahit oluruz. İşte Sâmiha Ayverdi’nin, ismini, içindeki bir hikâyeden alan ve sohbet, mektup, deneme, mensur şiir denebilecek tarz ve türlerden meydana gelen *Mâbette Bir Gece*²⁰ adlı eseri bunlardan biridir.

Kitaptaki otuz altı parçada geçen hilkat tezahürlerini göstermek, bir makâlenin sınırlarını aşacağından, biz bu incelememizde sadece “hilkat” veya “yaradılış” kelimelerinin geçtiği bölümler üzerinde duracağız ve yaradılış mucizesinin nasıl işlendiğini ortaya koymaya çalışacağız.

Baba Ramo

“Baba Ramo” hikâyesinde yazar, önce hamallık sonra ayakkabı boyacılığı yapan bir adamın hayâtından ibretli bir bölümü anlatır. Fakir Baba Ramo, kazandığı üç beş kuruşla dünyâda en sevdiği üç kedisini beslemeye çalışır. Hastalansa bile biriktirdiği nafakalarıyla kedileri aç bırakmaz. Bir gün bacağına büyük bir çıban çıkar. Doktorlar, bacağı kesilmediği takdirde ölümün mukadder olacağını söylerler. Ramo,

²⁰ Sâmiha Ayverdi; *Mabette Bir Gece*, Kubbealtı Neşriyatı. No:41, İst. 2001

ölümünü değil, kedilerine kimin bakacağını düşünür. Bir gün şiş bacağını açmış olarak evinde otururken Bahtiyar adlı kedisi birden fırlayarak yarasına bir pençe vurur. Baba Ramo, acıdan düşüp bayılır; kedi onun cerâhatını yalamaya başlar. Bir hafta sonra Baba Ramo iyileşir.

Yazar, bu olaydaki hilkat sırrından şöyle bahseder:

“İşin iç yüzünü bu top sakallı, güler yüzlü ihtiyardan dinlemek isteyen meraklılar, hatta ‘enteresan vak’a’ diyen gençler ve okumuşlar da vardı. Fakat işin iç yüzünü bildiğini zannettikleri ihtiyarcık, hayâtın vukûâtı arasındaki hilkat sırlarını nereden bilebilirdi? Her varlığın, hatta her zerrenin Allah’ın askeri olduğunu ve hâdisâtı tertip eden gizli elin bu askerlere kumanda veren büyük kuvvet olduğunu, dünyâda kaç kişi biliyordu ki Baba Ramo bilebilsin? İşte o kuvvet, fennî müdahalelerin, beşerî tedbirlerin âciz kaldığı bir vak’aya, küçük bir kedisini, ihtiyarın kendi nafakasına iştirak ettirdiği bir mahlûku vâsıta etmişti.”²¹

Elle Tutulmayan

Eserin “Elle Tutulmayan” adlı parçası mektuplardan oluşmuştur. Birinci mektupta sevgiyi ve mânâyı göremeyen, bulup yakalayamayan birinin görüşleri vardır. Cevabî mektupta ise mânânın görünmezliği üzerinde durulmuştur.

Ayverdi, burada yaradılışa şekil ve can veren mânânın önemine temas eder:

“Her ne ki görülür, o, var değildir; varlık, gösterici bir yokluktur. Her ne ki görülmez, o, yokluk perdesiyle gizlenmiş bir varlıktır. İşte asıl vücudu olanlar bunlardır.

...Her elle tutulan şey için bir son nefes takdir edilmiştir. Koskoca dünya bile bir gün bu geçitten geçecektir.

Halbuki mânâ, yaradılışa şekil ve can veren mânâ için, ölmek, dirlmek yoktur. Kâinâta sığmayan o, hiç ele avuca sığar mı?

²¹ a.g.e. s.53, 54

...Beni de düşündüren bir şey var: Her vücut bir mânânın sâhibi fakat ne yazık ki yüksek ve büyük mânâ her vücutta yok.”²²

Hayâlden Gerçeğe

Bütün bir yıl çalışıp yorulan genç adam, şehir hayâtının zevkinden, şehrin nankörlüğünden bıktığı için tabiatın koynuna atılmak ister. Buna maddeten imkân bulamadığından, muhayyilesinin çizdiği âleme göç eder. Nefis bir ormandadır. Fakat ne bir ağaç altında, ne bir dere kenarında, ne de koyu bir gölgelikte huzur bulabilir. Çünkü kertenkeler, böcekler ve sivrisinekler kendisine rahat vermezler. Bir ara, böceklerin konuşmalarından, gurur ve kibrin, insanların zaaflarından biri olduğunu bir kere daha anlar.

Tabiattan ümidini kesmeyen genç adam, vahşî ağaçların arasından güzel ve çıplak bir kızın geldiğini görür. İkisi de birbirlerine koşup sarılırlar. Bu zevk anında kızın teni sanki bir hayâlmîş gibi yere düşer ve delikanlının kolları arasında kuru bir iskelet kalır. Genç adam, korku ve dehşetle bağırarak geri çekilir ve dişleriyle sırttan iskeleti iterek ormandan deli gibi kaçmaya başlar.

Bu parçada, devamlı olarak hayâl âleminde yaşamanın mümkün olamayacağı, dolayısıyla tahayyülden mutlaka gerçeğe dönüleceği fikri işlenmiştir. Yazarımız, ızdırıp çeken genç adamın karşısına, bir müddet için, tabiatın, hilkat şaheseri bir kızı çıkarışını şöyle anlatır:

“*Delikanlı, tabiattan gördüğü elemeleri unuttu. İşte gene o tabiat, bu ezâları, hilkatın bir şaheseriyle mükâfatlandırmak istemişti.*”²³

Sarhoş

Sohbet ve deneme özellikleri taşıyan bu parçada yazar, avunmayı değil, zevk almayı üstün görür. Bir an bile zevkini kaybetse, ölüden

²² a.g.e. s.56, 57

²³ a.g.e. s. 67

farkının kalmayacağını belirtir. “*Avunmak için değil, mestliğini az bularak tekrar tekrar içen bir sarhoş gibi, daha uçsuz bir zevk cihanına geçmek*”²⁴ ister. Değişik örneklerle de her insanın bir şeylerden mutlaka zevk aldığını vurgular.

Hilkatin, insanlara bahşettiği pek çok şeyden biri, metinde şu cümleyle dile getirilir:

“*Hilkat, hiç bir yaratılmışı tamâmen zevksiz bırakmamış, her vücûda kendine uygun bir teselli ve zevk çeşnisi sunmuştur.*”²⁵

Tapu Dâiresinde Bir Saat

Yazar, tapu dâiresindeki bir işi için bir müddet sıra beklerken gördüğü ve duyduğu şeylerden ibretler çıkarır; düşünceleri oradan oraya atlar; birbirine takılır. Islak barakada yaşayan kahveci ve çırağına önce üzülür, sonra yaratıcı kuvvet, yâni hilkat açısından düşününce teselli bulur:

“*Ben, Allah'ın rahmeti, gazabını örtmüştür, sözlerinin mânâsının kâinatta serpilmiş tezâhürlerini görmeyecek kadar çocuk muyum?*

Hâlinden ve işinden memnun olmak da yaratıcı kuvvetin bir görünüşü değil mi?

İyi, kötü kendine bir ekmek kapısı bulmuş olan şu adamların hesâbına şikâyet ve teessüfe ne hakkım var?”²⁶

Bir kedinin, su içtikten sonra yalanıp temizlenmesi, tüyelerini parlatması yine hilkat ile açıklanmaya çalışılır:

“*Gene kendi kendime, ne tuhaf dedim, dışına temiz bir ifâde vermek için kirlerini yutuyor, içine naklediyor.*

Fakat bu düşüncem de uzun sürmedi...

Biz insanlar da bu hayvanın şu hareketini, manevî hareketlerimizle tekrar etmiyor muyuz? Dışımızı temiz, şâsaalı göstermek için içimizi

²⁴ a.g.e. s. 69

²⁵ a.g.e. s. 71

²⁶ a.g.e. s.103

*kirletmiyor muyuz?.. Şüphe yok ki o, bizden daha masumdur. Zîra ke-
diye bu istîdâdı hilkat vermiş, sonra da yuttuğu kirlerden gelen mik-
roplara karşı uzviyetine muâfiyet koymuştu.*

*Halbuki bizim mânevî bünyemizin, mikroba asla tahammülü olma-
dığını söyleyen ve ondan korunmak için elimize müdafaa silâhı olarak
akıl veren de gene hilkat değil miydi?”²⁷*

Anadolu

Süleyman ile Hanife, Ayazbaba köyünde yaşayan genç ve evli bir çifttir. Süleyman harbe katılmış ve kahramanlıklar göstermiştir. Yiğitliğini zaman zaman eşine anlatır; Türk’ü ve Türklüğü över; Anadolu’nun taşının, toprağının bile Türk olduğunu söyler.

Hanife bir gün, büyük sancılar çektikten sonra bir oğlan çocuğu doğurur. Hanife’nin babası, çocuğun adını “Anadolu” koyar.

Hanife’nin doğum yapması sırasında koşuşturanların, doğum hâdisesinin esrârını hiç, ama hiç düşünüp araştırmadıklarını belirten Ayverdi, bunu da yine hilkate bağlar:

“Kim bilir belki de insanlara hilkatın sırlarını tecessüs ettirmeyen, gene hilkatın hayranlık verecek kadar büyük sanatı karşısında şaşırmış, büyülenmiş olmalarıdır. Her büyük hâdisenin ilk intibâı hayret olduğu gibi, hilkatteki hâdiselerin de birbirinden üstün olan azameti, insanda alışkanlıktan gelen bir kanıksama meydana getirmektedir. Zaten küçücük akıl terazisi bu büyük yükleri çekmek için kurulmamış ki... Değil bunlar gibi sâde ve basit insanlar, nice kendini yüce gören bilgiçler var ki o esrârdan hiç, ama hiç birini yakalayıp elde edememişlerdir.

Bir kadın çocuk doğuracakmış... ne alelâde bir vak’a... öyle ya kendileri de doğmuş, kendileri de doğurmuş ve her zaman bir doğan ve doğuran görmekteler... İşte bu alışkanlık, bu ünsiyettir ki onlara gözbağı oluyor.”²⁸

²⁷ a.g.e. s. 104

²⁸ a.g.e. s. 122

Müteahhit Hikmet Bey

Mektup türündeki bu yazıda hikmetin, hilkatin değişik tezâhürlerinden söz edilmiştir. Zıtların, hilkat sâyesinde kâinatın muvâzenesini sağladığı vurgulanmıştır:

“İnsanlara konan mânâlar o kadar muhtelif ki yan yana yürüyen, omuz omuza oturan, aynı hey’ette, aynı tabii şartlarda, aynı fizyolojide yaşayan kimselerin aralarındaki bu mânâ farkı, hiç bir ölçüye sığmayacak kadar uzak ve başka...

...Düşünmeli ki biberden acılık, bıçaktan keskinlikten başka ne beklenir? Bahçıvanın elinde çapa, aşçının elinde kepçe yadırganır mı?

...(Kuşuna su vermeyen) saka, merhametsiz. Fakat onun bile bu sıfatı bâtil değil. Düşün ki onun şu kötü fiili olmasa senin iyiliğin ne ile ölçülür?

Hilkat, zıddı, zıdda karşı çıkarmakla, yaradılış kanunlarına muvâzene vermiş. Binâenaleyh benim, hatta senin için hoş olmayan bir şey, bir başkası için lüzumlu ve faydalı oluyor. Benim nefret ettiğim bir şeye, bir başkası dört elle sarılıyor. Hatta tabiat, hiç kimsenin işine yaramayanı, kendi işinde kullanıyor...”²⁹

Komşum

Ayverdi, hâtıra türündeki bu yazısında, küçükken, evlerinin karşısındaki bir evde yaşayan fakir âilenin tasvirini yapar. Bu âilenin bir taraftan fakirliğine acırken bir taraftan da saâdetleriyle teselli bulur. Bir gün âilenin büyük anneleri rahmete kavuşunca çok üzülür. Kaynananın ölmeden önce, her sabah suladığı sardunyalardan solup sarardığını sanır, ama onlar her zamanki gibi pembe, diri ve canlıdır. Bundan bir kaç gün önceki hâdiseyi hatırlar. Bir loğusa ölmüş ve çocuğu yalnız kalmıştır. Ayverdi’nin çocukluk ruhu iki hâdiseyi birleştirir. İsyân, hiddet ve hayret duygularını aynı anda hissederek. Annesi ölen çocuğun

²⁹ a.g.e. s. 171,172

kendi başına yaşamak vefâsızlığı ile bakıcısı ölen sardunyalıların başkaları sâyesinde hayâtiyetlerini devam ettirmeleri arasında benzerlikler kurar; hilkatin derin sırlarını câhilliğimizden dolayı kavrayamadığımızı söyler:

“Bizi şimdi de hiddet ve isyâna sevkeden bir çok hâdiseler var ki çocuğun, tabiat kânûnlarını bilmeyişi gibi, hilkatin daha derin sırlarına olan bilgisizliğimizden ileri geldiği ne kadar âşikâr değil mi?”³⁰

Mariya'nın Aşkı

Bizans'ta yaşayan fâhişe Mariya Klerya, bir senedir asilzâdelerden Romanos ile yaşamaktadır. Romanos çok kıskançtır; kadın ise arzu ettiği aşkı onda bulamamaktadır. Bir gezinti sırasında, kulübede yaşayan Baba Aleksandros adlı bir münzeviyi ziyâret ederler. İhtiyar adam para, şan, şöret sâhibi iken hayâtın cilvesi sonucunda inzivâya çekildiğini, bütün varlığını kaybettiğini, fakat gönül zevkini bulduğunu söyler. Kadın, ihtiyarın konuşmalarından sonra, aşkın mânâsını anladığını belirtir. Kıskanç Romanos, Mariya'nın kendisini terk etmeye karar verdiğini duyunca sinirlenir; arabasına doğru koşarken zehirli hançerinin üzerine düşüp ölür.

Baba Aleksandros, sohbet esnasında, “Ben fâhişeyim.” diyen Mariya'ya, hilkatin insana verdiği değeri şöyle açıklar:

“Ne olursan ol, bir insansın; yâni yaradılışın en son basamağına yükselmiş bir mahlûk... Ben yalnız kendimi hor görmek hakkını hâzim, başkalarını değil... Ben senin insanlığına hitap ettim, başka cep-helerinle alâkadar olmak benim vazîfem değildir.”³¹

Sâmiha Ayverdi, bu hikâyeleriyle dünyadaki her varlıkta, her davranış ve harekette, her hâdisede hilkatin güzelliklerini, şaheserlerini görmenin çok defa imkân dâhilinde olduğunu vurgulamış; bunun için de aşk, sabır, feragat, hoşgörü gibi güzel hasletlerle nurlanmış bir gönül gözünün lüzumuna dikkatleri çekmiştir.

³⁰ a.g.e. s. 177

³¹ a.g.e. s. 208

Nağmekâr

Fırat KIZILTUĞ

8- SEGÂH

Makâmâtın kutup yıldızı, kıldan ince, kılıçtan keskin geçit. Nağmeler, senin çeşmende soluklanmadan yollarına devam edemez. Aştıkları merhalelerde kaybettiklerini tamamlar ve daha yükseklere sefer ederler, aşk ile şevk ile; bâzen *devr-i turan* bezen *müsemmen*, ruhlar arasında sefer eyler meşk ile.

Câzibene İtrî öylesine kapılmış ki, hem kendini hem bestesini ebedileştirmiş. Durmadan tekrar edildiği halde, tulû edecek her gün, belki binlerce defa okunacak olan, cihanda bir benzeri olmayan Tekbir-i ebedî, *segâh!*

Yine aynı bestekârın ilhâmı ve aynı makâmdan, dînî merâsimlerin tâc-ı evveli Salât-ı ümmîye! Bayram sabahlarının, mevlid merâsimlerinin, yedisinden yetmişine bütün Türk Müslümanların dilinde, gönlünde, ruhunda...

Mevlevî âyinlerinin sonunda, bir avuç misk ü amber misâli sunulan, Devr-i Revan hissesi bittikten sonra, Sultan Veled'in devri ile tamamlanan Niyaz İlâhisi'nin *segâh* ile bestelendiğini, son yürük semâtin de kervana dâhil olup coştüğünü, ruhlardan, gönüllerden taşıdığını, cihânı kırkar kırkar dolanıp Arş'ı Âlâyı aştığını yaşayıp, helecanların en lezzetlisi ile huzura düştüğünü sezen gönül ehli, ya nasıl senin kulun kölen olmaz ki, *segâh!*

Şem'i rûyine cismimi pervâne düşürdüm

Evrâk-ı dil-i âteş-i sûzâna düşürdüm

Bir katre iken kendimi ummâne düşürdüm

Takrir edemem derd-i derûnum elemim var

Mevlâyı seversen beni söyletme gamım var

Kaf Dağı'nın ötelерinden, Odlar Yurdu Azerbaycan toprağından,

Ağrı'yı aşır, Hazar'dan taşıp gelen, vatanı nefesleyip, Rumeli Vatanı'na uzanan, Eke Vatan nefesi, Bahtiyar Vahapzâde möhrelî Segâh Mugam vasfı, hele bakın neler söyleyipdir!

*Ey zabul segâhım, orta segâhım,
Menim öz amanım, benim öz âhım.
Sen mene kimseden pay verilmedin,
Sen özge çeşmeden getirilmedin.
Menim dağlarımdır senin gaynağın,
Goşgar'ın,*

Kepez'in,

Ulu Şah Dağ'ın.

*Bağrından sızılıp sen durulmusan,
Mende yuvalanıb benim olmusan.
Başga renge salıb bu zaman seni,
Yeniden yaratdı Sadıhcan seni.
Menim öz derdinsen, öz melalımsan,
Anamın südütek, öz halalımsan.
Çoban bayatısı...*

Dağlar başından

*Garlara garişib gar-gar ahıbdı.
Çöllere boylanan gül bahışından
Geçdiği yollara iz burahıbdı...*

Sâmî:

*Nağme üslûb-ı segâh ile ider
Gûdan hûşa idüp rûha eser
Sanma kim hüzn-i sâdâ hâlidir
Mâye-i câzibe-i hâlidir*

buyurmuş. Gönül diler ki, bir neyzenbaşından taksim dinleyelim, hep berâber yine İtrî'nin *segâh* ile bezediği yürüksemâiyi söyleyelim, "Tûti-i

mûcize gûyem ne desem lâf değil” diyelim. Nef’î cennetmekânın bu mısırâı kangı deryâdan devşirdiğinin hayreti ile rûh u azizine selâm edelim. Vesselâm.

Emine Işınsu Öksüz ile Hasbihâl

Zeynep ULUANT

Uzun zamandır istediğim bir görüşmeyi gerçekleştirmek üzere Ankara'da Emine Işınsu'nun kapısı önündeyim. Henüz küçük bir çocukken annemin evinde gördüğüm ve güzelliğiyle küçük zihnime yer eden bu usta romancımızın hemen bütün kitaplarını bir solukta okuduğumu zevkle hatırlayarak merak ve heyecan içinde zile basıyorum. O da ne? Bana kapıyı açan sanki Hâlîde Nusret Zorlutuna. Geçen yıllar onu annesine ne kadar da benzetmiş. Göz pınarlarında birer damla yaş ile boynuma muhabbetle sarılarak beni karşılıyor. Önce pek mânâ veremediğim bu gözyaşlarının tıkalı olan gözyaşı kanallarından ileri geldiğini daha sonra anlıyorum.

Onunla birlikte beni karşılayan dünya tatlısı bej rengi Ankara kedisini bir şirinlik numunesi... Mini mini ağzından dışarı taşan pespembe diliyle, tatlı tatlı mırıldanarak yanı başıma çörekleniyor. Müptelâ olduğu puronun dumanıyla bu yavrucağı da zehirlediğini üzümlere söyleyen Emine Işınsu'nun genç sayılabilecek yaşına rağmen sağlığının maalesef pek de yerinde olmadığını görüyorum. Anlattığına göre yedi sekiz senedir, çâresi bulunamayan, müzmin bir barsak hastalığı ile uğraşıyor. Belki de bedeninin ince ve nârin olması bu hastalıktan kaynaklanıyor. Hastalıkları bir yana bırakıp, sohbetimize başlıyoruz. İlk olarak en klasik sorumu soruyor ve kısaca hayat hikâyesini anlatmasını istiyorum.

- Annemin kökleri Erzurum, babamın kökleri Bulgaristan'a dayanıyor. Karışığım biraz melezim. (Gülüyor). Babam mâlum asker olduğu için oradan oraya gezdik. İlkokula Urfa'da başladım, Sarıkamış'da ve Ankara'da devam ettim, gene Ankara'da mezun oldum. Beni bir ara Ankara Koleji'ne verdiler fakat bende biraz şımarıklık filan görmüş olacaktılar ki "Bu okul çocuğun ahlâkını bozuyor" diyerek aldılar. Ortaokulu Cebeci Ortaokulu'nda bitirdim. Sonra tekrar koleje gittim bu sefer hazırlık okumak zorunda kaldım.

Annemle hâtıralarıma gelince fevkalâde şefkatli bir hanımdı. Onu her zaman kendime örnek almışım. Öyle ki bâzen ben bile kendime şaşırıyorum, öyle çok davranışında onun izlerini buluyorum ki... Çok hassas, çok dengeli bence mükemmel bir kadındı, Allah rahmet eylesin.

- *Hem de tam bir anaymış aynı zamanda. Yazarlığı annelik vazifesinin önüne geçmemiş.*

- Hayır hiçbir zaman. Allah ondan razı olsun.

Kendinden yedi yaş büyük bir ağabeyi olduğunu söylüyor ve şöyle devam ediyor:

- Annemle iyi bir arkadaşlığımız vardı fakat aynı zamanda babam da annem de muhafazakârdı. Bilhassa ağabeyim... Onun için genç kızlı-

ğım pek zevkli geçti denemez. Bir taraftan kolejde okuyorum. Tabii kolejin havası o zamana göre daha rahat. Arkadaşlarımın evlerine yollamıyorlar. Büyük acılarım oldu o yaşta, kendime göre tabii... Annem tanımadığı birinin evine gönderemeyeceğini söyler, ağabeyim ise giyimime çok karıştırdı. Annem rahmetli ve ağabeyim beni epey sıktılar genç kızlığımda. Gene en az karışan babamdı. O yüzden de evden kaçmak için erken evlendim. Henüz yirmi iki yaşındaydım ve üniversitede okuyordum.

- *Hangi üniversitede okudunuz?*

- Yavrucuğum şöyle. Ben felsefe istiyordum babam ise kolej mezunu olmam sebebiyle İngiliz Dili'ne gitmemi istiyordu, lisânımı ilerletmem açısından... Ben de böylece İngiliz Dili ve Edebiyatı bölümüne kaydoldum. Hayâtımın bu bölümünü serserilik devrim olarak açıklarım. Sonra bir arkadaşım o zamanlar yeni açılan ODTÜ'yü çok medh etti ve böylece idârecilik bölümüne girdim. O sırada ilk evliliğimi yapmış ve öğrenimimi gene yarım bırakmıştım. Evlendikten sonra istediğim bölüm olan felsefeye devama başladım. Tam üçe geçecektim ki ikinci çocuğuma hâmile kaldım ve okulu bıraktım.

Çocuklarının adı Elif, Yağmur ve Murathan'dı. Tâbir câizse Yağmur'u beklerken üniversiteyi bırakmış ve sonradan bir hayli üzülmüştü. Bu tatsız keyfiyetin ne yazık ki bir çok kadının başına geldiğini düşünerek içimden hayıflandım.

- Fakat sonraları düşündüm ki ben nasıl olsa yazar olacaktım. Eğer üniversiteyi bitirip pedagoji alanında ilerleyerek kafamdaki ideal olan yoksul çocuklara âit bir yurt açsam herhalde yazamazdım. Oysa beni hayatta en çok mutlu eden şey, yazmak... Yazmazsam kendimi çok alçalmış ve küçülmüş hissediyorum.

Âilenin İki Farklı Kesimi

- *Sanırım bu sizin genlerinizde var, diyerek annesiyle teyze kızı Pınar Kür'den söz açmışken devreye başka akrabalar da giriyor. Teyzesi*

İsmet Kür'ün de yazar olduğunu söylüyor. Hemen onların ayrı bir kulvarda eser verdiklerini dile getiriyorum, gülerek ilâve ediyor:

- Efendim onlar âilenin sol kesimi biz sağ kesimiyiz.

Bu arada seslendirme sanatçısı Banu Zorlutuna'nın ağabeyinin kızı olduğunu ve şimdilerde televizyonda program yaptığını öğreniyoruz. Meğer onun da şiir kitabı varmış. Fırsatı kaçırmadan kendisinin şiir yazıp yazmadığını soruyorum.

- Ben şiirle başladım yazı hayatıma, beğenildim de... *İki Nokta* diye bir kitabım çıktı.

Hiç haberim olmayan bu ayrıntı beni hayrete düşürüyor. Halbuki Hâlîde Nusret'in kızının şiir yazmasından tabii ne olabilir? Câhil şaşkınlığımı fazlasıyla belli edip romanlarıyla haşır neşir olduğumu söyleyince muhabbetle "Canım benim" diyor ve bu sevecen tavrı kafamda ne zamandır olgunlaştırdığım soruyu sormama belki de zemin hazırlıyor. İlk romanınız Küçük Dünya'yı okuduğumda hayran kalmıştım. Daha sonra sırasıyla Azap Toprakları, Çiçekler Büyür, Sancı, Cumhuriyet Türküsü geldi. Fakat nedense hiçbiri bana Çiçekler Büyür'deki İlay'ın Stefan Karov'a karşı verdiği mücadeleyi, akçabardak layt motifi unutturamıyordu. Son zamanlarda yazdığınız romanlarda ise tasavvuf başladı. Nasıl oldu bu? Romanlarınızı nasıl kategorize edersiniz?

- Neyle çok alâkadarsam, hayatımda ne varsa onu kâğıda geçiriyorum. Yunus'u daha önce yazmıştım. *Bukağı* da öyle Niyazi-i Mısri'nin hayatı anlatılıyor. Şimdi Hacı Bayram'ı yazıyorum. Böylece aynı türden üçüncü kitap olacak. Ondan sonra durayım mı devam edeyim mi bilmiyorum.

- Nasıl yazıyorsunuz? Kolay mı zor mu? Yazmak için "şunlara, şunlara ihtiyacım var" der misiniz?

- Efendim tabii ki yanı başımda puro olması lâzım. *(Eyvah)* Yazarken ve okurken sanki aklımı başıma getiren puro oluyor. Böyle bir psikolojik takıntım var. Yâni düşünebilme yeteneğim puro ile meydana çıkıyor. Yazacağım konuyu tetkik ettikten sonra yaklaşık bir sene, üze-

rinde çalışıyorum. Çok okuyorum yazacağım konu hakkında. Hâfızam da çok kötü olduğu için notlar alıyorum. Not almazsam olmaz. Böyle böyle defterler doluyor. Edindiğim bilgileri yazarken de kafamda karakterler doğmaya başlıyor. Derken romandan pasajlar beliriyor. Ben, o bilgi defterimin altına onları da yazıyorum. Bu sefer Hacı Bayram'ı yazarken çok karışık olduğu için bilgi defterimle romandan pasajları ayrı yerlere geçirdim.

- *Demek gelişigüzel değil de planlı bir şekilde yazıyorsunuz.*

- Benim için ilk cümle mühim. İlk cümleyi tutturunca çok şükür arkası geliyor.

- *Toplam kaç eseriniz var?*

- Son yazdığım ile birlikte, sanırım, on beş.

Akabinde elindeki kitaplardan anneme ve bana vermek istediğini söyleyerek Tutsak adlı romanını okuyup okumadığımı soruyor. Kerkük meselesini ele aldığı bu kitabının şimdilerde maalesef aktüelliğini fazlasıyla muhafaza etmesi açısından yeniden basıldığını öğrenmek beni fazlasıyla memnun ediyor.

- Bu romanın yazılması şöyle oldu. Solcular o zaman pek propaganda yapıyorlardı romanlarında vs. Kör gözüm parmağına misâli... Ben niye yazmayayım dedim. Bir inatlaşma sonucu yazıldı yâni bu roman. Hatta Türkes'den dış Türkler ile ilgili bilgi alıp onu kendi ağzından konuşturdu kitapta. Sonra da bir reaksiyon romanı diye bastırmadım. Uzun boylu uyudu. Neden sonra çalıştığım yayınevini bir yetkilisi *Tutsak*'ı niçin bastırmadığımı sordu. Sebebini izah ettiğim zaman ise, "Fakat orada Kerkük meselesi çok canlı ifâde edilmiştir. Üstelik şu ara gündemde" deyince bastırmaya karar verdim. Bir daha okudum, Türkes'in adını değiştirdim ve bazı kısımları çıkararak finali farklı hâle getirdim.

Faşist Karı

- *Niçin âdeta inzivaya çekilmiş bir hâliniz var? Bilhassa sol kesim*

romancıları gündemden düşmezken siz niçin ortada gözüküyorsunuz? Gerçi romanlarınız basılıyor fakat biz sizi faraza bir edebiyat programında görmek istiyoruz.

- Bir kere dâvet gelmiyor televizyonlardan gelirse de reddediyorum.

- *Belki de onun için dâvet etmiyorlardır.*

- Hayır , sağ-sol meselelerinden... Bu sağ-sol meseleleri olduğu zaman –kötü günlerdi Allah bir daha göstermesin- bana –affedersiniz- faşist karı diye isim taktı solcular. (Hafif fakat vurgu yapan bir sesle tekrarlıyor) Faşist karı!

Pes etmeyerek bu konudaki ısrârıma devam ediyorum. Şimdilerde durumun biraz değiştiğini, yeni nesle kendisini tanıması için fırsat vermesi gerektiğini söylüyorum. Çok heyecanlandığını, topluluk karşısında rahat olamadığını hele televizyona çıkmanın kendisi için bir işkence olduğunu ifade ediyor. Bir çoklarının reklamını yaptırmak için her yolu denediği günümüzde bu düşünce tarzı muhakkak ki asil fakat onu tanıması gerekenler ve tanımak isteyenler için şüphesiz tâlihsizlik.

Dedesı Kerkük mutasarrıfı Avnullah Bey'den söz açıyorum. Bu doğruluk âbidesi büyük babanın kırk sekiz yaşında zâtürreden vefat ettiğini ve bu yüzden kendisini tanıyamadığını söylüyor. Annesinin evlendiğini bile görememiş. Şimdilerde belki de hiç rastlanmayacak derecede dürüst bu insan, hanımı doğum yaptığında tellal dolaştırarak hediye gönderilmesini yasaklayacak kadar titizmiş. Bâzıları tarafından belki katılık olarak yorumlanacak bu davranış tarzını aslında rüşvetle hediye arasındaki ince sınırı çok iyi tahlil eden bir devlet adamının hassasiyeti diye isimlendirirken, günümüz şartlarını düşünerek hayıflanıyoruz.

- Anneannem, “Yahu bey benim çocuğum oldu hiç mi hediye kabul etmeyeceğim.” deyip, “Hayır hanım ben sana ne istersen alırım fakat hediye kabul etmek yok” cevabını aldığını anlatırdı... Rahmetli babam da acâip dürüsttü. En güzel miras bu...

- *Safiye Erol'da okumuştum... Sâmîha Ayverdi öyle, sizin de yazar-ken kendinizden çok fazla verdiğiniz oluyor mu?*

- Gayet tabii. *Azap Topraklar'ını, Çiçekler Büyür'ü* yazarken âdeta depresyondaydım. Mevzuların da çok ağır ve üzücü olması bunda rol oynuyor tabii. Zaten yazarken romanın dünyasında oluyorum, bu dünya ile çok ilişkim kalmıyor.

Hayâtında Açılan Yeni Sayfa

Ona tesir eden bir edebiyatçı, fikir adamı olup olmadığını soruyorum. Biraz düşünerek, annesinden başka çok fazla tesiri altında kaldığı bir şahsiyet olmadığını söylüyor ve ilâve ediyor:

Sâmîha Anne'yi çok severim ben de kendisine anne diye hitab ederim. Evlâtlarından değilim fakat çok olmak istedim. Nedense kısmet olmadı işte. Ben de bir mürşid arayışı içindeydim. Bu süre içinde de bir sürü gereksiz insanla (saçma sapan adamlarla) tanıştım. Ama olmadı. Çok iyi hatırlarım, bir gün Arabistan'da namaza duruyorum. Al-lahım ben yapacağımı yaptım artık sorumluluk sende dedim. Bu hâdisenin üzerinden bir ay geçti geçmedi, buradaki en samimi dostlarımızdan birine mürşidleri misafir olarak geldi. Hac vesilesiyle... Ben de o şekilde hocam Hasan Burkay'ın terbiye halkasına girmiş oldum... Kendisi Nakşibendî'dir, demek ki nasibim o yöndenmiş. 1981'den bu yana râbitamız sürüyor. Ben iyi bir evlat değilim ziyâretine pek fazla gidemiyorum.

- *Sâmîha Ayverdi ile nasıl tanıştınız?*

- Tefvik İleri'nin eşi Vasfiye Hanım annemin arkadaşıydı. Gerçi annem yaşça ondan büyüktü fakat bu, arkadaş olmalarına engel değil tabii... Onların vasıtasıyla tanıştım.

- *Annenizin mektupları var mı?*

- Maalesef hepsi kazaya uğradı. Annemlerin Gaziosmanpaşa'da bir evi vardı. Daha sonra annem ağabeylerime yakın bir eve geçti. Ben o sırada Arabistan'daydım. Ağabeyim tutmuş iki buçuk katlı bu evi bir

lokantaya vermiş. Sonradan kira ödememe gibi tatsız durumlar olup kiracı çıkarılınca bina boşaltılırken tavan arasındaki bütün anneme âit resimler, mektuplar sahaflara dağılmış. Bu sahaflardan biri beni arayınca çok azını geri alabildik. Böylece çoğu gitmiş oldu.

- *Severek okuduğunuz yazarlar?*

- Vallahi Dostoyevski'yi mi Tolstoy'u mu daha çok sevdiğime ben de karar veremiyorum. Rus romancıları gerçekten çok başarılılar...

- *Pekiyi Türklerden?*

- Bana göre Ahmet Hamdi Tanpınar gelmiş geçmiş en büyük romancılarımızdan biridir. "Saatleri Ayarlama Enstitüsü"nde ne ince bir alay vardır. Tarık Buğra'yı da severim.

- *Şimdiki edebiyatı nasıl görüyorsunuz?*

Bu konuda fazla konuşmak istemediğini ama kadın yazarların bol olmasının güzel bir şey olduğunu söylüyor.

- *Biraz önce solcuların adınızı faşist kariya çıkardığından söz ediyordunuz. Bu yolda karşılaştığınız mühim güçlükler oldu mu? Milliyetçi kimliğinizle ilgili...*

- Altmış ihtilâli sırasında demokrat olduğumu bilen bâzı arkadaşlarımdan benden birden kaçması beni sukut-u hayâle uğratmıştı.

İki sene evveldi. Bende kitap kalmamış -ekseri benim evde kitabım kalmaz- bir tanıdığım da kitapçının birinde benim kitaplarımı gördüğünü söyledi. Baktım ki evde hiç kitap kalmamış târif edilen yere giderek: "Emine Işınsu'nun *Bir Ben Vardır Benden İçeri* kitabı var mı" dedim. Şöyle bir durdu adam, Emine Işınsu, Emine Işınsu diye tekrarladıktan sonra, "Ben o kadının kitaplarını satmam" dedi. Meğerse bana târif ettikleri kitapçı biraz daha aşağıdaymış. Bana "kendini takdim etseydin" dediler. Takdim edeceğim de ne olacak? Kadının haddini bildirdim diyecek belki. Hiçbir şey söylemeden çıktım.

Romanlarında asil bir milli hassasiyeti cesur ve coşkun bir edebî dille anlatan Emine Işınsu'nun yanında çok daha fazla kalmak isterdim. Ama ne yazık ki kısa Ankara seyahatimde gitmem gereken başka yerler

de vardı. Sohbetin tadı damağımda kalan buruk lezzetiyle yanından ayrıldım.

Bu duygularla Ankara'dan İstanbul'a dönerken otobüste bir solukta okuduğum Tutsak romanı hislerime âdeta tercüman olmuştu. Bu roman bence modern bir hoyrat, dünden bugüne usta dönüşlerle ve hamâsî diliyle mükemmel bir tezli roman örneğiydi. İlk romanı Küçük Dünya'yı henüz yirmi üç yaşındayken yazan Emine Işınso âdeta inzivâya çekilmişçesine gözlerden uzak durmayı tercih ederken aynı âilenin sol kanadını temsil eden Pınar Kür'ün eserleri kitapçıların ön raflarında yer almaya devam ediyordu. Halbuki Türk romancıları arasında gerçekten seçkin bir yere sâhip olan Emine Işınso sâdece temsil ettiği fikir ve dünya görüşü yüzünden biraz da milliyetçi kesimin gayretsizliği dolayısıyla bâzı çevrelerce görmezlikden geliniyordu. İşte kitabın bir Kerkük hoyratını andıran bölümlerinden sadece bir örnek:

Bilir misin Irak Türkleri, Musul'dan Bağdat'a uzanan dar bir şerit üzerinde otururlar. Köyleri, kentleri hep bu dar şerit üzerindedir. Telafer, Yunus Peygamber... Erbil, Kuştepe, Alıncöprü... Kerkük ve daha birçokları... Yazın sarı sıcağı yakar insanları, kışın kuru soğuğu dondurur. İşte bu yanan donan insanlar, bizim insanlar, Turan'ın insanlarıdır. Anadolu dilini, dinini, töresini, kültürünü, paylaşır onlarla. Onlar, Anadolu'nun kahkahasına ortaktır, gözyaşlarına da. Anadolu çoğu kez, onların gözyaşlarını unutmak değil, Irak Türklerinin tümünü birden unuttur. Kahkahalarını yine hiç duymaz. Çünkü onların kahkahaları yoktur. Hiç tutsak yörede tutsak kişinin gülmesi olur mu?..... Bu esir yöre, Anadolu'dan da eski bir Türk yurdudur. Bâzı geceler, çok karanlıkta daracık sokaklardan geçerken bir ses duyarsanız; kalbinizin gümbürtüsü zannedersiniz. Halbuki o, Orta Asya akıncılarının nal sesleridir. Şimdi bu sokaklarda yalnız sedaları kalmıştır. Kalbinizde duyarsınız, çünkü o sedalara bu sokaklar dar, meydanlar dar gelir.

Kerkük dâvâsı, yanlış yapılmış bir evlilik ve platonik bir aşk çerçevesinde öyle ölçülü ve duyarlı bir şekilde verilmiştir ki o yüzden okuyucu zaman zaman kendini bir hoyrat dinliyormuşçasına o toprakların seline kaptırır.

...Ve 5 Haziran 1926 günü; Türkiye, Irak, İngiltere arasında, Musul Anlaşması imzalanır; Türk toprakları yarılr, ana evlâttan ayrılırken, o saatlerde Suphi Bey'in oğlu dünyâya geldi. İsmi Muhammet Tarık koydular ve bebeği sanki, sanki bir gün, bu uğursuz antlaşmayı yakıp küllerini havaya savuracak bir kahraman olarak, Tanrı tarafından, Kerkük'e gönderilmiş bir elçi saydılar.

Suphi Bey hoyratını yakıp;

Derde kaldı

Kaş göz derde kaldı

Merdler göç etti gitti

Devran nâmerde kaldı...

diye ağlıyor, şimdi de ümidini Tarık'a bağlıyordu.

Bu yüzden bellediği ilk kelimeler, Türkiye, Turan oldu bebeğin. Bir kan dâvâsı düştü küçük yüreğine, gözleri ilk Musul'un kanlı gömleğini gördü.³²

Küçük bir bebeğin gönlüne düşerek canını vermesine sebep olan bu soylu dâvâyı akıcı anlatımıyla genç nesillere ulaştıran Emine Işinsu'ya binlerce teşekkür ve asıl bu sevdâdan nasiplenmesi gerekenlere Allah'tan inâyet...

³² *Tutsak*, Emine Işinsu Öksüz, s 229, Elips, 1. basım, 2004

Mâverâdan Gelen Ses

Dr. Nevnihâl BAYAR*

Bugüne kadar hep faydalı eserler neşreden, bu eserleri okuyucuyla buluşturan Kubbealtı Akademisi Kültür ve San'at Vakfı, Sâmiha Ayverdi'nin doğumunun 100. yılı münâsebetiyle bir güzel kitabı daha kültür hayatımıza kazandırdı. Hicran Göze'nin hazırlamış olduğu *Mâverâdan Gelen Ses*. Kitap, târih ve edebiyat sahasında çok mühim eserler veren, ömrünü dili, dînî ve edebiyâtına vakfetmiş mütefekkir yazar Sâmiha Ayverdi'nin hayatını anlatmakta. Kitabı benzerlerinden farklı kılan özelliği, 1960'lı yıllardan vefâtına kadar Sâmiha Ayverdi'nin âile çevresinde bulunmuş, onu yakından tanıyan biri tarafından kaleme alınmış olması.

Kitap, dokuz ana bölüm ve elli üç alt başlıktan meydana gelmiş. İlk bölüm "Çocukluk Yılları ve İlk Hâtıraları"; burada Sâmiha Ayverdi'nin doğumu, çocukluğu, âile çevresi, eğitim hayatı, gençlik yılları, evliliği, yazarlığa ilk adımı ve mânevî dünyâsı anlatılmış.

İkinci bölüm "Sohbetlerden Seçmeler"; Sâmiha Ayverdi'nin hem hocası hem de mürşidi olan Ken'an Rifâî Hazretleri'nin sohbetlerinden örnekler verilmiş.

Üçüncü bölüm "Bâbîâlî'de Yeni Bir Soluk Sâmiha Ayverdi"; Ayverdi'nin yazı hayatına başlaması ve yazdığı eserler teferruatlı bir şekilde anlatılmış.

Dördüncü bölüm "Mülâkatlardan Seçmeler"; bu bölümde Sâmiha Ayverdi ile yapılan mülâkat ve röportajlar verilmek suretiyle, onun prensipleri de okuyucuya nakledilmiş.

Beşinci bölüm "Röportajların Dilinden Sâmiha Ayverdi"; Ayverdi ile yapılan üç röportaj anlatılmış.

* M.Ü. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Öğrt. Gör.

Altıncı bölüm “Kitapların Aynasında Sâmîha Ayverdi”; Ayverdi’nin eserleri arasından seçilmiş on beş kitabından alıntılar verilmiş.

Yedinci bölüm “Sâmîha Ayverdi İle Daha Yakın”; Yazar, Ayverdi ile ilk tanışmalarını, âilecek yakınlıklarını, çeşitli gezilerini ve hâtıralarını anlatmış.

Sekizinci bölüm “Sona Doğru”; Sâmîha Ayverdi’nin vefâtı anlatılmış. Vefât hâdisesi Ayverdi’nin dilinden “*Sâmîha öldü diye ağlamasınlar. O ölmedi bir odadan bir odayan geçti*” cümleleriyle farklı bir bakış açısıyla okuyucuya sunulmuş.

Dokuzuncu bölüm “Kronoloji”; Ayverdi’nin hayâtı doğumundan vefâtına kadar, kronolojik sıraya göre resimlerle ifâde edilmiş. Kitabın sonunda da bir kaynakça verilmiş.

Hicran Göze bu eserinde sâdece Sâmîha Ayverdi’nin hayâtını anlatmamış, bu büyük insanın ideallerini, prensiplerini ve şahsiyetini de okuyucuya sunmuş. Yazarın kullandığı dil son derece sâde ve akıcı. Eserin, okurken insanı rahatlatan, başka dünyâlara götüren âdeta Ayverdi ile tanıştıran bir özelliği var.

Mâverâdan Gelen Ses’ten önce de Sâmîha Ayverdi’nin hayâtı kaleme alınmıştı. Ancak bu eser üslûbu ve kelimelerinden yansıttığı mânevî hava ile diğerlerinden farklı. Herkesin okuması gereken bir basucu kitabı mâhiyetinde. Kaleminize sağlık Hicran Göze.

Dörtlükler

Mehmet Turan YARAR

Alırım gönlümü senden, yine sensiz edemem
Teni kansız, kanayan tırnağı tensiz edemem
Dileğim var da gücüm yok bu yaman ayrılığa
Yeri göksüz edemem, ruhu bedensiz edemem

Okuduklarım-Gördüklerim-Duyduklarım

Kemal Y. AREN

SÂMİHA ANNEMLE HAYÂLÎ SOHBETLER: 2

TÜRK KIZI YUNAN OĞLANINA ÂŞIK OLUNCA

Sonbahar işâretlerinden biri de Merkez Efendi Kabristanı'nda yerleri halı motifleri gibi süsleyen atkestaneleridir. Bazen yeşil kabuğuyla bazen asıl elbisesi kahverengi kıyâfetiyle adım başı ayağınıza takılırlar. Parlak görünüşlerine aldananlar da olur, bunlar hakiki kestâne mi acaba diye şöyle bir ısırıp denerler. Ev kadınları atkestanelerinin evlerde güveleri yok ettiğini bilir ve sekiz-on tane toplayıp torbalarına atarlar.

Güve, yünlü kumaşlara musallat olan bir böcek. Acaba içimizdeki güvelere tesir eden, onları yok eden bir tür atkestanesi var mıdır?

Farkına varmadan tebessüm ettiğimi hissettim. *Meyvanın kurdu kendinden olur. Senin güvelerin de senin zanlarından, evhamlarından, gafletinden olduğuna göre onun çâresini de kendinde aramalısın?..*

Böyle konuşa konuşa Merkez Efendi'nin türbesini geçip Sâmîha Anne'min kabri başına geldiğimi neden sonra farkettim, ayıldım, kabir taşımı ellerimle okşadım, hemen yanına çöktüm, dualar okuyup niyazlar ettim ama bir türlü davranıp kalkamadım. Kalkamadım ve âdeta tayy-i mekân eyler gibi kendimi Fâtih'deki evlerinin oturma odasında kendilerinin karşısında buldum. Sihatli zamanları. Koltukta oturuyorlar. Beni görünce: *"Gel Kuzu, gel! Bak çocuk iftarında dış kirası için kaynananın ördüğü küçük keselere paralar koyuyoruz, sen de ağızlarını bağla!.. Eskiden erkeklere bozuk para kesesi olarak yaparlardı. Nadide'de pek çok çeşidi var. O meraklı, topluyor. Bunlardan da bir iki tâne koleksiyonuna aldı.*

Ee, ne var ne çok bakalım?"

"Şey anneciğim, yolda zihnime takıldı, TV kanallarından birinde "Yabancı Damat" diye bir dizi oynuyor, bilmem seyrediyor musunuz?"

“Hayır!”

“İşte o dizide Türk kızı ile Yunan delikanlısı arasındaki aşka şiddetle karşı çıkan Kuvva-yı Milliye gâzisi bir dede var. Dede, torununun bu sevdâsına çok ağır sözlerle muhalefet ettiği sırada kız:

“Ama dede, biz senin anlattığın o olayları yaşamadık. Onlar o zaman olmuş, geçmiş. Şimdi dostuz. Ben Niko’yu seviyorum. Biz evleneceğiz!” cevâbını veriyor.

Bu sözler beni derin derin düşündürdü.

Senaryo yazarları ne demek istiyorlar?

Türk milleti târihi boyunca ve bilhassa yakın târihinde yabancılardan gördüğü zulümleri, çektiği işkenceleri, eziyetleri unutmalı... Ve, meselâ Adalar Denizi’nin iki tarafında yaşayan güzel insanlar olarak birbirleriyle can ciğer-kuzu sarması gülüş-âhenk içinde yaşamalılar mı demek istiyorlar?

Seksen sene evvel Yunan, Türk milletinin kanına ekmek doğramış, o kadar ki Bursa’ya geldiklerinde sarhoş bir efsun askeri mavzerini Sultan Osman’ın türbesine doğrultup: “Hey Osman Efendi, kalk da milletini benim elimden kurtar!..” nârasıyla duvarlara kurşun sıkıyordu. Manisa’yı yakıp geçmişti. Bütün bunları unutamam mı demek istiyor bu senaryo yazarları?..

Gelirken bunları düşünüyordum.

“Evlâtcığım, İbrahim’i bilirsin, Kıbrıslı Yüksek mîmâr İbrahim Numan, henüz talebe olarak bir Rum mîmârın bürosunda çalışırken patronun “Yunanistan’ın bir düşman ülke olduğu size ne zaman öğretilmeye başlanır?” sorusuna “Bizde böyle bir anlayış yoktur.” cevâbını vermiş. Patron: “Bizde çocuklarımıza en küçük yaştan başlayarak üniversite çağlarında bile Türk düşmanlığı işlenir.”³³ demiş.

Düşündüm:

Acaba, İbrahim Numan’a bu sual bugünlerde sorulmuş olsaydı, söz-

³³ İki Âşinâ, Sâmiha AYVERDİ. 1. Baskı, 2003. s. 174.

lerinin arkasına: “Bizde böyle bir anlayış yoktur, üstelik biz, Sultan Osman’ın türbesindeki kurşun deliklerini Yunan turist dostlar görüp de utanmasınlar, mahcup olmasınlar diye güzelce kapatırız, ‘Yabancı Damat’ gibi güzel dizi filmler çekip o mübârek Kuvva-yı Milliye ruhu ile hafiften istihza etmeye çalışırız.” Hatta, “1940’lara kadar Türkçeleri ile kullandığımız yer adlarını, mitolojilerden arayıp bularak Aspendos, Spildağı, Ege Denizi şeklinde söyleyerek gönül almaya çalışırız. Niobe deriz, Kibele deriz, velhasıl bizim kinimiz yoktur. Hatta Sultanahmet Camii’ne Blue Mosk, Kapalı Çarşı’ya Grand Bazar diyerek yabancı dostlarımıza anlayışlarında kolaylıklar sağlarız.” der miydi? bilemem!..

Ama, Sâmiha Annem şöyle devam etti:

“Anadolu medeniyetlerinin teşhirinden evvel, bin yıldır Türk vatani olmuş bulunan Anadolu’nun Selçuklu ve Osmanlı medeniyetini yâre de ağıyâre de göstermek gerekmez miydi? Durmaksızın topraklarımızı eşeleyip eski devrin bakiye ve tortularını araştıracağımız yerde, kendi târihî ve millî yâdigârlarımızın üstüne baş eğip kuvvet sarfetmek dururken, kimlere, ne diye yaranmak için bu külfet?.. Türklerin, mirâsına konduğu milletlerin eserlerine oldu olası gösterdikleri saygı asla inkâr götürmez bir gerçek olarak karşımızda durduğu halde, Haçlı dünya bunları görmemek için gözlerini bağlamışsa onların basar-ı basiretlerini kim açabilir?

“Hele, turistin üç kuruşu için yerli ve târihî isimlerini dahi Bizans ve Roma isimleri ile değiştirmek gafletinde bulunduğumuz şehir ve kasabalarımıza bu saygısızlığı bir zehirli ökse gibi kullanmaktan vazgeçmedikçe kim bize saygı gösterebilir?

“Farz-ı muhal bir Yunanlı kalkıp da açtığı eğlence yerine, bir mesîre bir lokanta ve gazinoya Kâğıthâne, Göksu, Haliç gibi Türkçe bir isim koymak gafletinde bulunsa, resmî makamlardan evvel halkın hışmına uğrayarak linç edilir.”³⁴ dedi.

Birden toparlanıp çömeldiğim yerden doğruldum, gözlerim buğu-

³⁴ Suffe 1984. s. 260 (Sâmiha AYVERDİ’nin yıllığın anketine verdiği cevap).

lanmıştı, bu arada sanki kabirlerinden ellerini uzattılar, öpmek üzere eğildim, başucu taşını öptüm.

*

KATIK

Ne güzel bir kelime:

‘Katmak’tan türemiş.

Bizim, İkinci Cihan Harbi neslinin bugün de vazgeçmediği sözlerden. Ekmeğin yanına eklenen zeytin, peynir vb.lerinin genel adı.

Annelerimizden sık sık duyduğumuz: “*Evlâdım katık et! Az az ye! Gerisi yok!*” Onun için üç-beş dilim ekmeğe küçücük bir peynir parçasını yetirmeye, yoldaş etmeye çalışırdık. Bir zeytini iki-üç lokmada yerdik.

Kısacası, katığın özü tasarruf şuuruna dayanıyordu.

Tasarruf, israf kelimesi ile akrabâ idi. Herhalde israfı önlemek mânâsına geliyordu.

Kur’an’da da öyle buyurulmuyor mu: “Yiyin, için; israf etmeyin!”

Cimrilik, bir ruh sakatlığı. Tasarruf ise bir şuur, bir yaşama biçimi.

Var iken tut, yoklukta sıkıntı çekmeyesin!

İşte aynı şuur ben Sâmîha Anne’de de gördüm:

Eve gelen paketlerin ambalajını suhûletle açar, kâğıdını ve ipini düzler, muntazam katlar, bir yerde biriktirirlerdi. Bir ikinci, bir üçüncü işte tekrar kullanılmak üzere...

Ve, bunun böyle olması gerektiğini o an huzurunda olanlara lafzan da söylerlerdi: “*Anneannem boş kaldığı anlarda dikiş sepetini yanına çeker, yamanacak çorapları, gömlekleri yamar, söküklerini diker, kendisi kullanmasa dahi ihtiyacı olan birine verilmek üzere güzelce katlar, bir yerde biriktirirdi. Ben de hiçbir şeyi kolay kolay hizmetten çıkaramam. Hele kâğıtları!.. Ağabeyim de bu mevzuda çok titizdir. El kadar boş bir kâğıt görse hemen bir yere koyar, uygun bir işte kullanır. Biz böyle yetiştik...*”

Yemek yenilip henüz dua edilmediği anlarda işâret parmaklarıyla usulca önlerindeki ekmek kırıntılarını toplayıp yediklerini çok gördüm.

Bazılarının tabaklarında yarısı yenmiş yarısı duran yemeklerini; bir lokması koparılıp gerisi, o artık yemeğin içine bırakılan ekmek dilimlerini gördükçe bunları hatırladım.

Ken'an Rifâi Hz.'leri bir gün bir yakınına: **"Evlâdım, tabağında bir tek piriñ tanesi kalmasın!"** diye ihtar etmişler. Hâdiseyi bana nakleden, sözlerinin arkasını şöyle tamamladı: **"O kişi o günden sonra hakikaten tabağında bir tek piriñ tanesi bırakmadı, ama evinde diğer hususlarda yine israf diz boyu idi!"**

Söze sadakat çok güzel!.. Ama öz'ü dikkatten kaçırmak ne acı!..

*

YENİ TARZ BİLMECE KÜLTÜRÜ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER:

gnçtrkcll Okuyun bakalım!..

Okudunuz. Çünkü görsel medya reklamları sizi eğitti. İyi eğitildiğiniz için rahat okudunuz.

dzyn Peki bunu okuyabildiniz mi?

Bazılarınız okudu, bazılarınız okuyamadı. Nasrettin Hoca hesabı. Okuyanlar okuyamayanlara öğretsin. Çünkü bu öyle her yerde olan bir şey değil.

mrb - nslsn - ii - kib - by

Bunlar birer konuşma cümlesi. İhtiyar delikanlılardan çözebilene büyük bir âferin var!..

Efendim günümüz teknolojisinin bizi getirip bıraktığı durak bu. Gençler aralarında böyle yazıyorlar. Ve, en mühimi, çok da güzel anlaşıyorlar. Anlayamayan, anlaşılamayan biz! Nasıl söylesem ki, bir türlü dilim varmıyor, evet anlayamayan biz yaşlılarız. Onlar az harfle az kelime ile çok meram anlatmak tekniğini geliştirdiler. Tebrike şâyandır. Bu hızla gidilirse yavaş yavaş resimlerle ifâdeyi meram etmeye başlayacağız. Meselâ gülen bir kafa (öpüldünüz!) sağa sola sallanan bir el (allahaismarladık!) gibi.

Bu işâretlerin kullanıldığını gören çok ciddi bâzı ilim adamlarımız bunları noktalama işâreti olarak resmen kabul edelim diye teklifte bulunmuşlar bile.

Ben de şimdiden resim yazısı alfabesi hazırlanmaya başlansa diye bir teklifte bulunuyorum. Lütfen gündeme alınsın.

Ey Kemâl efendi!.. Sen ne garip âdemsin!.. Kalkmış üslûp da üslûp diye dem tutuyorsun. Üslûp ne ki, ifâde yok ifâde!.. Uyan!..

Parmağın sakınarak basma aman delikanlım

Dökülen imlâmız kırılan aziz Türkçemiz olsun.

Şâir Nedim'in ruhundan özür diliyorum, o güzelim beytini bir espri uğruna bozdum, bir fâtiha borcumdur!..³⁵

Bu sayıda bir tek kitap tavsiye edeceğim: "OÇEN JALKO"

Üç Günlük Dünya Bir Günlük Hikâye Ahmet Nezîhî (*)

"Ben hatırat yazıları okumayı çok severim. Dostlarımdan A. Nezîhî TURAN iki yıl Kırım'da kalmış. Buraya âit intiba, düşünce, hüznün ve pek az sevinçlerini kaleme almış. Son derece duygulu, esprili, hüznü, ironili velhasıl ne ararsan var! 32 kısım tekmili birden. Bir solukta oku-

³⁵ Beytin aslı: *Ayâğın sakınarak basma aman sultanım*

Dökülen mey kırılan şîşe-i rindân olsun Nedim

⁴ *Oçen Jalko* Ahmet Nezîhi. Paradigma Yayınları I. Baskı 2004.

nacak bir kitap. Meraklılarına harâretle tavsiye olunur.”

(Bir hayır ehli bu satırları Kemâl Amca'nıza ulaştırırsa sevinirim.)

diyor aziz dost Prof. Dr. Mehmet DEMİRCİ

O hayır sâhibi zuhur etti Mehmet'ciğim!..

Muhterem okuyucularım, Demirci Bey'in hissiyâtına tamamen katılıyorum.